

ชมพู่บตีสูตรในจิตรกรรมฝาผนังช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 - 25

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ

ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2558

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ชมพូบตีสูตรในจิตรกรรมฝาผนังช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 - 25

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ

ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2558

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

JAMBUPATI-SUTRA IN THE MURAL PAINTING AROUND 19TH - 20TH CENTURY A.D.

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree

Master of Arts Program in Art History

Department of Art History

Graduate School, Silpakorn University

Academic Year 2015

Copyright of Graduate School, Silpakorn University

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร อนุมัติให้วิทยานิพนธ์เรื่อง “ชมพุดีสสูตรในจิตรกรรม
ฝาผนังช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 - 25” เสนอโดย นายธนภัทร์ ลิ้มหัตถ์นัยกุล เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ

.....
(รองศาสตราจารย์ ดร.ปานใจ ธารทศนวงศ์)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

วันที่.....เดือน.....พ.ศ.....

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์

รองศาสตราจารย์ ดร.เชษฐ ติงส์ญชลี

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์

.....ประธานกรรมการ

(ศาสตราจารย์ ดร.ศักดิ์ชัย สายสิงห์)

...../...../.....

.....กรรมการ

(รองศาสตราจารย์ ดร.ศานติ ภัคดีคำ)

...../...../.....

.....กรรมการ

(รองศาสตราจารย์ ดร.เชษฐ ติงส์ญชลี)

...../...../.....

56107203: สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ

คำสำคัญ: ชมพูดีสูตร / จิตรกรรมฝาผนัง

ธนภัทร์ ลิ้มหิสนัยกุล : ชมพูดีสูตรในจิตรกรรมฝาผนังช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 - 25.
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ : รศ. ดร. เชษฐ ติงสัญชลี. 175 หน้า.

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มีจุดประสงค์เพื่อตรวจสอบจิตรกรรมฝาผนังเรื่องชมพูดีสูตรในประเทศไทยและประเทศลาวในช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 - 25 โดยมีการตรวจสอบการตีความที่ได้มีผู้ศึกษาไว้ก่อนและค้นคว้าเพิ่มเติมในประเด็นต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับฉากที่ปรากฏในงานจิตรกรรมฝาผนัง รวมถึงแนวคิดในการเขียนจิตรกรรมฝาผนังเรื่องนี้ลงในแหล่งต่าง ๆ เพื่อให้มีความสมบูรณ์ ผลการศึกษาทำให้พบประเด็นสำคัญใหม่ 4 ประเด็นได้แก่

1. จิตรกรรมฝาผนังเรื่องชมพูดีสูตรทั้งหมดมีแนวคิดในการเขียนต่างกัน ทั้งเพื่อแสดงคติพระจักรพรรดิราช เพื่อเทิดพระเกียรติพระมหากษัตริย์ เพื่อให้สอดคล้องกับพระพุทธรูป เพื่อถวายเป็นพุทธบูชาและเพื่อใช้ในการสั่งสอน โดยเงื่อนไขสำคัญที่ส่งผลต่อการเขียนคือสถานที่ตั้งและประวัติของสถานที่นั้น ๆ
2. เนื่องจากเนื้อหาของวรรณกรรมมีความคล้ายคลึงกันมาก จึงพบความต่างเฉพาะฉากปลีกย่อยเท่านั้นอันเป็นผลมาจากเนื้อหาปลีกที่มีการให้รายละเอียดหรืออธิบายแตกต่างกัน
3. ช่างนิยมแสดงเรื่องราวในช่วงต้นไปจนถึงช่วงกลางของเรื่องชมพูดีสูตรมากกว่าเรื่องในช่วงท้ายเพราะเป็นเนื้อหาที่มีความเป็นรูปธรรมมากกว่าทำให้แสดงออกในงานจิตรกรรมฝาผนังได้ง่ายต่างจากเนื้อหาในช่วงท้ายที่มีความเป็นนามธรรมมากกว่า
4. มีความนิยมในการแสดงฉากเมืองที่อลังการในฉากที่พระเจ้าชมพูดีชมเมืองของพระเจ้าราชาธิราช โดยพบเฉพาะในกลุ่มของสถานที่ที่อุปถัมภ์โดยพระมหากษัตริย์ซึ่งอาจต้องการแสดงบ้านเมืองในอุดมคติหรือบ้านเมืองเมื่อครั้งยังรุ่งเรืองก็ได้

ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ลายมือชื่อนักศึกษา.....

ปีการศึกษา 2558

ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์.....

56107203: MAJOR: ART HISTORY

KEY WORD: JAMBUPATI-SUTRA / MURAL PAINTING

THANAPHAT LIMHASANAİKUL: JAMBUPATI-SUTRA IN THE MURAL PAINTING
AROUND 19TH - 20TH CENTURY A.D. THESIS ADVISOR: ASSOC. PROF. CHEDHA
TINGSANCHALI, Ph.D. 175 pp.

The purpose of this thesis is to study the story of Jambupati-sutra in the mural painting around 19th to 20th century in Thailand and Laos. This research aims to clarify the previous research and also studies some new information about the story show in the mural painting and the purpose of painting this story. The present research gives 4 new information.

1. There are many reasons behind this mural painting - to praise the king, to show the concept of "Emperor", to make it harmonize with the main sculpture, to do for their religious belief and for teaching. These depend on where the painting is and the history of that place.

2. Because the main story is nearly the same, so the difference is just some of the scene which is the result of story which is difference in detail and explanation

3. The artisan prefers to paint the first and middle part of the story more than the second part of this. The reason is because it is much easier to paint the touchable one than the untouchable.

4. Many of the places where this murals were painted prefer to paint the city of the king of kings (Rajathiraja) with all the supremacy especially the place that was built or sponsored by the king. The reason why they chose this story is to reflect their wishes of the prosperous city or the dream city or the time when their kingdom touch its highest status.

Department of Art History

Graduate School, Silpakorn University

Student's signature.....

Academic Year 2015

Thesis Advisor's signature.....

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ได้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี ด้วยความช่วยเหลือและสนับสนุนจากหลายฝ่าย ซึ่งผู้วิจัยต้องขอขอบคุณมา ณ ที่นี้ด้วย ได้แก่

ขอขอบพระคุณอย่างสูงต่อบิดา มารดา และทุก ๆ คนใน “ครอบครัวลี้มนัยกุล” ที่ให้ความสนับสนุนในการศึกษา เก็บรวบรวมข้อมูล และตรวจพิสูจน์อักษร รวมถึงความรัก กำลังใจและคำแนะนำแก่ข้าพเจ้ามาโดยตลอด

ขอขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ดร. เชษฐ ติงสัญชลี อาจารย์ที่ปรึกษาและควบคุมวิทยานิพนธ์สำหรับคำแนะนำและคำสอนต่าง ๆ รวมถึงช่วยตรวจแก้วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ขอขอบพระคุณคณาจารย์ในภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ ศาสตราจารย์ ดร. ศักดิ์ชัย สายสิงห์ รองศาสตราจารย์ ดร. รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ประภัสสร ชูวิเชียร และคณาจารย์ท่านอื่น ๆ ที่ช่วยประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้ต่าง ๆ ให้ตลอดเวลาที่ศึกษาอยู่ที่คณะโบราณคดี

ขอขอบคุณ รองศาสตราจารย์ ดร. สานติ ภัคดีคำ Alexandra Green และ Dr. Peter Skilling สำหรับคำแนะนำบางประการเกี่ยวกับวรรณกรรมและจิตรกรรมฝาผนังเรื่องชมพูบดีสูตร

ขอขอบคุณ อาจารย์อามาโสม ฉายแสงจันทร์ คุณหริณโรจน์ เหลือหลาย และคุณชาญวิช ทุมโหมง สำหรับการช่วยปริวรรตคัมภีร์ชมพูบดีจากภาษาลาวเป็นภาษาไทย

ขอขอบคุณ คุณสุวัฒน์ จันทรรวชาต คุณพงศัฒกา ทิบบาน ที่ร่วมในการเก็บข้อมูลในบางแหล่ง และเพื่อนร่วมรุ่นปริญญาโทที่คอยให้กำลังใจและไถ่ถามความคืบหน้า รวมถึงมิตรภาพต่าง ๆ ตลอดการเรียน

และขอกราบนมัสการเจ้าอาวาสและพระสงฆ์ในวัดทั้งหมดที่ได้ลงพื้นที่เก็บข้อมูลและอำนวยความสะดวกในการถ่ายภาพและเก็บข้อมูล รวมถึงขอขอบคุณเจ้าหน้าที่ประจำหอสมุดแห่งชาติและหอจดหมายเหตุที่ช่วยเหลือเพื่อข้อมูลในการทำวิทยานิพนธ์ฉบับนี้

สารบัญ

		หน้า
	บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
	บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
	กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
	สารบัญภาพ.....	ญ
	สารบัญแผนผัง.....	ด
	บทที่	
1	บทนำ.....	1
	ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
	ความมุ่งหมายและวัตถุประสงค์ของการศึกษา.....	5
	สมมติฐานการศึกษา.....	5
	ขอบเขตการศึกษา.....	5
	ขั้นตอนการศึกษา.....	5
	ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	6
2	ชมพุดีสูตรในงานวรรณกรรมและศิลปกรรม.....	7
	ที่มาของคัมภีร์เรื่องชมพุดีสูตร.....	8
	ความแพร่หลายของชมพุดีสูตรในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้.....	12
	งานศิลปกรรมจากชมพุดีสูตรในประเทศไทยและประเทศลาว.....	17
	เนื้อเรื่องย่อชมพุดีทั้ง 3 ฉบับ.....	26
	ชมพุดีสูตรฉบับภาคกลาง.....	26
	ชมพุดีสูตรฉบับล้านนา.....	30
	ชมพุดีสูตรฉบับล้านช้างหรือลาว.....	33
	วิเคราะห์คัมภีร์ทั้ง 3 ส่วน.....	37
3	ชมพุดีสูตรในจิตรกรรมฝาผนังสมัยรัตนโกสินทร์.....	39
	จิตรกรรมฝาผนังสมัยรัชกาลที่ 1 – 3.....	40
	พระที่นั่งพุทไธสวรรย์ กรุงเทพมหานคร.....	40
	วัดนางนอง กรุงเทพมหานคร.....	44
	วัดมหาธาตุวรวิหาร จังหวัดเพชรบุรี.....	50

บทที่		หน้า
	วัดบางแคใหญ่ จังหวัดสมุทรสงคราม.....	55
	วัดโพชนัดพลเสพย์ จังหวัดสมุทรปราการ.....	59
	ตู้พระธรรมเลขที่ กท. 279.....	63
	จิตรกรรมฝาผนังสมัยรัชกาลที่ 4 – 5.....	67
	วัดป่าฮวก เมืองหลวงพระบาง.....	67
	วัดท่าข้าม จังหวัดเชียงใหม่.....	72
4	การแสดงเรื่องราวในจิตรกรรมฝาผนังเรื่องชมพูบดีสูตร.....	76
	พระเจ้าชมพูบดีทรงรับฉลองพระบาทแก้วมณีโชติ.....	77
	พระเจ้าชมพูบดีทำลายยอดปราสาทพระเจ้าพิมพิสาร.....	79
	พระเจ้าชมพูบดีส่งวิษณุไปร้อยพระกรรณพระเจ้าพิมพิสาร.....	84
	วิษณุคุกคามพระเจ้าพิมพิสาร.....	86
	พระเจ้าพิมพิสารเสด็จไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ณ เวฬุวนาราม.....	89
	พุทธจักรขับไล่วิษณุ.....	93
	พระเจ้าชมพูบดีทอदพระเนตรวิษณุ.....	95
	พระเจ้าชมพูบดีแปลงฉลองพระบาทเป็นพญานาคไปจับพระเจ้าพิมพิสาร.....	97
	พญาครุฑขับไล่พญานาคแปลง.....	99
	พระอินทร์เป็นราชทูตมาเชิญพระเจ้าชมพูบดีไปเฝ้าพระเจ้าราชาธิราช.....	100
	พระเจ้าชมพูบดีแพ้ราชทูต ตกลงจากพระแท่น.....	104
	พระเจ้าชมพูบดีเสด็จไปเฝ้าพระเจ้าราชาธิราช.....	109
	มาฆสามเณรหยุดข้างทรงพระเจ้าชมพูบดี.....	114
	พระเจ้าชมพูบดีชมเมืองของพระเจ้าราชาธิราช.....	118
	พระเจ้าชมพูบดีเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า.....	129
	พระพุทธเจ้าแสดงนรกสวรรค์ให้พระเจ้าชมพูบดีทอदพระเนตร.....	135
	พระเจ้าชมพูบดีออกผนวช.....	141
	ขุนนางพระเจ้าชมพูบดีกลับมาเข้าเฝ้าพระนางกาญจนเทวี.....	144
	พระนางกาญจนเทวีเสด็จไปเฝ้าพระชมพูบดีเถร.....	145
	พระนางกาญจนเทวีเสด็จมาเฝ้าพระชมพูบดีเถรแล้วออกผนวช.....	146
	วิเคราะห์จิตรกรรมฝาผนังเรื่องชมพูบดีสูตร.....	148

บทที่		หน้า
5	แนวคิดการเขียนจิตรกรรมเรื่องชมพูบดีสูตร.....	152
	เขียนเต็มพื้นที่ทุกด้านของผนัง	152
	เขียนบริเวณผนังสกัดหน้าหรือสกัดหลัง	157
	เขียนแทรกอยู่ระหว่างเรื่องราวอื่น ๆ.....	162
	เขียนบนตู้พระธรรม.....	162
	จิตรกรรมฝาผนังเรื่องชมพูบดีสูตรกับการแสดงบ้านเมืองในอุดมคติ.....	162
	การเสื่อมถอยของคติเรื่องชมพูบดีสูตร.....	164
6	สรุป.....	168
	รายการอ้างอิง.....	170
	ประวัติผู้วิจัย	175

สารบัญภาพ

ภาพที่		หน้า
1	วิหารมหาโพธิ์ วัดมหาโพธาราม จังหวัดเชียงใหม่.....	15
2	เสาทรงแจกัน วัดมหาโพธาราม จังหวัดเชียงใหม่.....	15
3	พระหริภุชชัยโพธิสัตว์ วัดเบญจมบพิตร กรุงเทพมหานคร.....	16
4	ประติมากรรมมีจารึกว่าชมพูดี สมบัติของหลวงบริบาลบุรีภัณฑ์.....	16
5	พระพุทธรูปทรงเครื่องศิลปะล้านนาอิทธิพลลังกา พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร	17
6	พระพุทธรูปทรงเครื่องน้อย พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เจ้าสามพระยา.....	18
7	พระพุทธรูปขัดสมาธิเพชร พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เจ้าสามพระยา.....	19
8	พระพุทธรูปทรงเครื่องประทับยืน พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร	19
9	พระพุทธรูปทรงเครื่องอย่างพระมหากัจจกรพรรดิ วัดพระเมรุราชิกการาม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา.....	20
10	พระพุทธรูปทรงเครื่องอย่างพระมหากัจจกรพรรดิ วัดนางนอง กรุงเทพมหานคร	21
11	ภาพถ่ายเก่า แสดงพระพุทธรูปทรงเครื่องและพระสาวกทรงเครื่อง วัดน้อยทองอยู่ กรุงเทพมหานคร	21
12	พระบฏรูปพระพุทธรูปทรงเครื่องขนาดด้วยพระสาวกทรงเครื่องและสุวรรณสามชาดก พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ หอศิลป์	22
13	พระบฏรูปพระพุทธรูปทรงเครื่องขนาดด้วยพระสาวกทรงเครื่องและพุทธประวัติ ตอนมารผจญ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เจ้าสามพระยา	23
14	พระพุทธรูปทรงเครื่อง วัดสี่สะพานแหวกโลก เมืองหลวงพระบาง	23
15	พระพุทธรูปทรงเครื่องอิทธิพลศิลปะรัตนโกสินทร์ วัดวิชุน เมืองหลวงพระบาง	24
16	พระพุทธรูปทรงเครื่องแบบพื้นเมือง วัดวิชุน เมืองหลวงพระบาง.....	24
17	พระพุทธรูปประธาน วัดมหาธาตุวรวิหาร จังหวัดเพชรบุรี	26
18	พระที่นั่งพุทไธสวรรย์ กรุงเทพมหานคร.....	43
19	พระเจ้าชมพูดีเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า (ตรงกับลำดับที่ 13 ในแผนผังที่ 1).....	43
20	พระเจ้าชมพูดีทำลายยอดปราสาทพระเจ้าพิมพิสาร (ตรงกับลำดับที่ 15 ในแผนผังที่ 1).....	44
21	พระอุโบสถ วัดนางนอง กรุงเทพมหานคร	48
22	มาฆสามเณรหยุดข้างพระเจ้าชมพูดี (ตรงกับลำดับที่ 13 ในแผนผังที่ 2).....	49

ภาพที่		หน้า
23	พระเจ้าชมพูนุติเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า (ตรงกับลำดับที่ 15 ในแผนผังที่ 2).....	49
24	พระพุทธเจ้าแสดงนรกสวรรค์ให้พระเจ้าชมพูนุติทอดพระเนตร (ตรงกับลำดับที่ 16 ในแผนผังที่ 2).....	50
25	วิหารหลวง วัดมหาธาตุวรวิหาร จังหวัดเพชรบุรี.....	53
26	พระเจ้าชมพูนุติเสด็จไปเฝ้าพระเจ้าราชาธิราช (ตรงกับลำดับที่ 27 ในแผนผังที่ 3)	54
27	พระเจ้าชมพูนุติเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า (ตรงกับลำดับที่ 29 ในแผนผังที่ 3).....	54
28	หอไตร วัดบางแคใหญ่ จังหวัดสมุทรสงคราม	57
29	พระเจ้าชมพูนุติเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า (ตรงกับลำดับที่ 2 ในแผนผังที่ 4).....	58
30	พระเจ้าชมพูนุติเสด็จไปเฝ้าพระเจ้าราชาธิราช (ตรงกับลำดับที่ 3 ในแผนผังที่ 4).....	58
31	พระวิหาร วัดโพชนนทร์พลเสเพลย์ จังหวัดสมุทรปราการ	61
32	มาฆสามเณรหยุดข้างพระเจ้าชมพูนุติ (ตรงกับลำดับที่ 19 ในแผนผังที่ 5).....	62
33	พระเจ้าชมพูนุติเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า (ตรงกับลำดับที่ 21 ในแผนผังที่ 5).....	62
34	ตู้พระธรรมเลขที่ กท. 279 หอสมุดแห่งชาติ.....	65
35	พระเจ้าชมพูนุติเสด็จไปเฝ้าพระเจ้าราชาธิราช (ตรงกับลำดับที่ 7 ในแผนผังที่ 6).....	66
36	พระเจ้าชมพูนุติเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า (ตรงกับลำดับที่ 10 ในแผนผังที่ 6).....	66
37	ลิมวัดป่าฮวก เมืองหลวงพระบาง.....	70
38	มาฆสามเณรหยุดข้างของพระเจ้าชมพูนุติ (ตรงกับลำดับที่ 9 ในแผนผังที่ 8).....	71
39	พระเจ้าชมพูนุติเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า (ตรงกับลำดับที่ 11 ในแผนผังที่ 8).....	71
40	วิหาร วัดท่าข้าม อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่.....	74
41	พระเจ้าชมพูนุติทำลายยอดปราสาทพระเจ้าพิมพิสาร (ตรงกับลำดับที่ 1 ในแผนผังที่ 9).....	75
42	พระเจ้าชมพูนุติเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า (ตรงกับลำดับที่ 11 ในแผนผังที่ 9).....	75
43	พระเจ้าชมพูนุติรับฉลองพระบาทมณีโชติ วัดนางนอง กรุงเทพมหานคร	78
44	พระเจ้าชมพูนุติรับฉลองพระบาทมณีโชติ(?) วัดมหาธาตุวรวิหาร จังหวัดเพชรบุรี.....	79
45	พระเจ้าชมพูนุติทำลายยอดปราสาทพระเจ้าพิมพิสาร พระที่นั่งพุทไธสวรรย์ กรุงเทพมหานคร	81
46	พระเจ้าชมพูนุติทำลายยอดปราสาทพระเจ้าพิมพิสาร วัดนางนอง กรุงเทพมหานคร	82

ภาพที่		หน้า
47	พระเจ้าชมพูปดีทำลายยอดปราสาทพระเจ้าพิมพิสาร วัดมหาธาตุวรวิหาร จังหวัดเพชรบุรี.....	82
48	พระเจ้าชมพูปดีทำลายยอดปราสาทพระเจ้าพิมพิสาร ตู้พระธรรมเลขที่ กท.279 หอสมุดแห่งชาติ.....	83
49	พระเจ้าชมพูปดีทำลายยอดปราสาทพระเจ้าพิมพิสาร วัดท่าข้าม จังหวัดเชียงใหม่.....	83
50	พระเจ้าชมพูปดีทำลายยอดปราสาทพระเจ้าพิมพิสาร วัดป่าอวก เมืองหลวงพระบาง.....	84
51	พระเจ้าชมพูปดีส่งวิษครไปร้อยพระกรรมพระเจ้าพิมพิสาร (?) วัดนางนอง กรุงเทพมหานคร.....	85
52	ภาพทิวทัศน์ในทิศทางที่พระเจ้าชมพูปดีแผลงศร วัดนางนอง กรุงเทพมหานคร.....	86
53	วิษครคุกคามพระเจ้าพิมพิสาร วัดนางนอง กรุงเทพมหานคร.....	87
54	วิษครคุกคามพระเจ้าพิมพิสาร ตู้พระธรรมเลขที่ กท.279 หอสมุดแห่งชาติ.....	88
55	วิษครคุกคามพระเจ้าพิมพิสาร วัดป่าอวก เมืองหลวงพระบาง.....	88
56	พระเจ้าพิมพิสารเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า พระที่นั่งพุทไธสวรรย์ กรุงเทพมหานคร.....	91
57	พระเจ้าพิมพิสารเดินทางไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า วัดนางนอง กรุงเทพมหานคร.....	91
58	พระเจ้าพิมพิสารเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า วัดนางนอง กรุงเทพมหานคร.....	92
59	พระเจ้าพิมพิสารเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า วัดป่าอวก เมืองหลวงพระบาง.....	92
60	พระเจ้าพิมพิสารเดินทางไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า ตู้พระธรรมเลขที่ กท.279 หอสมุดแห่งชาติ.....	93
61	พุทธจักรขับไล่วิษคร วัดนางนอง กรุงเทพมหานคร.....	94
62	วิษครรบกับพุทธจักร ตู้พระธรรมเลขที่ กท.279 หอสมุดแห่งชาติ.....	95
63	พระเจ้าชมพูปดีทอดพระเนตรวิษคร (?) วัดนางนอง กรุงเทพมหานคร.....	96
64	ภาพทิวทัศน์และวิถีชีวิตในทิศทางที่พระเจ้าชมพูปดีทอดพระเนตร วัดนางนอง กรุงเทพมหานคร.....	96
65	พระเจ้าชมพูปดีแปลงฉลองพระบาทเป็นพญานาคไปจับพระเจ้าพิมพิสาร วัดมหาธาตุวรวิหาร จังหวัดเพชรบุรี.....	98
66	พระเจ้าชมพูปดีแปลงฉลองพระบาทเป็นพญานาคไปจับพระเจ้าพิมพิสาร วัดป่าอวก เมืองหลวงพระบาง.....	98
67	พญาครุฑขับไล่พญานาคแปลง วัดนางนอง กรุงเทพมหานคร.....	100

ภาพที่		หน้า
68	พญาครุฑรบกับพญานาคแปลง คู่พระธรรมเลขที่ กท. 279	100
69	พระอินทร์เป็นราชทูตมาเชิญพระเจ้าชมพูนุติไปเฝ้าพระเจ้าราชาธิราช วัดนางนอง กรุงเทพมหานคร	102
70	พระอินทร์เป็นราชทูตมาเชิญพระเจ้าชมพูนุติไปเฝ้าพระเจ้าราชาธิราช วัดมหาธาตุวรวิหาร จังหวัดเพชรบุรี	102
71	พระอินทร์เป็นราชทูตมาเชิญพระเจ้าชมพูนุติไปเฝ้าพระเจ้าราชาธิราช วัดบางแคใหญ่ จังหวัดสมุทรสงคราม	103
72	พระอินทร์เหาะไปยังปราสาทพระเจ้าชมพูนุติ วัดนางนอง กรุงเทพมหานคร.....	103
73	พระมโหสถห้ามทัพพระเจ้าจูลนีพรหมทัต วัดคงคาราม จังหวัดราชบุรี.....	104
74	พระเจ้าชมพูนุติแพ้ราชทูต ตกลงจากพระแท่น วัดนางนอง กรุงเทพมหานคร	107
75	พระเจ้าชมพูนุติแพ้ราชทูต ตกลงจากพระแท่น วัดมหาธาตุวรวิหาร จังหวัดเพชรบุรี..	107
76	พระเจ้าชมพูนุติแพ้ราชทูต ตกลงจากพระแท่น คู่พระธรรมเลขที่ กท.279 หอสมุดแห่งชาติ.....	108
77	พระเจ้าชมพูนุติแพ้ราชทูต ตกลงจากพระแท่น วัดป่าฮวก เมืองหลวงพระบาง.....	108
78	ภาพจับรามเกียรติ์ คู่พระธรรม วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ กรุงเทพมหานคร.....	109
79	พระเจ้าชมพูนุติเสด็จไปเฝ้าพระเจ้าราชาธิราช วัดนางนอง กรุงเทพมหานคร	110
80	พระเจ้าชมพูนุติเสด็จไปเฝ้าพระเจ้าราชาธิราช วัดมหาธาตุวรวิหาร จังหวัดเพชรบุรี...	111
81	พระเจ้าชมพูนุติเสด็จไปเฝ้าพระเจ้าราชาธิราช วัดโพชนนทร์พลเสพย์ จังหวัดสมุทรปราการ	111
82	พระเจ้าชมพูนุติเสด็จไปเฝ้าพระเจ้าราชาธิราช วัดบางแคใหญ่ จังหวัดสมุทรสงคราม.	112
83	พระเจ้าชมพูนุติเสด็จไปเฝ้าพระเจ้าราชาธิราช คู่พระธรรมเลขที่ กท.279 หอสมุดแห่งชาติ.....	112
84	พระเจ้าชมพูนุติเสด็จไปเฝ้าพระเจ้าราชาธิราช วัดท่าข้าม จังหวัดเชียงใหม่	113
85	พระเจ้าชมพูนุติเสด็จไปเฝ้าพระเจ้าราชาธิราช วัดป่าฮวก เมืองหลวงพระบาง.....	113
86	มโหสถขาดก ตอน สงครามร้อยเอ็ดทัพ วัดบางยี่ขัน กรุงเทพมหานคร	114
87	มาฆสามเณรหยุดข้างพระทรงเจ้าชมพูนุติ วัดนางนอง กรุงเทพมหานคร.....	116
88	มาฆสามเณรหยุดข้างพระทรงเจ้าชมพูนุติ วัดโพชนนทร์พลเสพย์ จังหวัดสมุทรปราการ...	116
89	มาฆสามเณรหยุดข้างพระทรงเจ้าชมพูนุติ คู่พระธรรมเลขที่ กท. 279 หอสมุดแห่งชาติ.	117

ตรี อมาตยกุล. **ทัศนสารไทยจังหวัดเพชรบุรี**. พระนคร: กองวัฒนธรรม กระทรวงศึกษาธิการ, 2507.

ทำวามหาชมพู : ต้นตำบานพระพุทธรูปทรงเครื่อง. นนทบุรี: สำนักพิมพ์แห่งมหาวิทยาลัยสุโขทัย
ธรรมาธิราช, 2553.

เทอดพงศ์ คงจันทร์. **การเมืองเรื่องการสถาปนาพระจอมเกล้า**. กรุงเทพฯ: มติชน, 2547.

นริศรานูวัตินวงศ์, สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยา. **จดหมายเหตุระยะทางไปมณฑลราชบุรี**. กรุงเทพฯ:
ศิวิล, 2516

นริศรานูวัตินวงศ์, สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยา และพระยาอนุমানราชชน. “บันทึกความรู้ต่างๆ.”
ศิลปากร 4, 1 (พฤษภาคม 2503): 13-24.

น. ณ ปากน้ำ [นามแฝง]. **วัดบางแคใหญ่**. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2534.

นิตดา หงษ์วิวัฒน์. **ทศชาติชาดกกับจิตรกรรมฝาผนัง : มโหสถชาดก เตมียชาดก มหาชนกชาดก
สุวรรณสามชาดก เนมิราชชาดก**. กรุงเทพฯ: แสงแดดเพื่อนเด็ก, 2551.

บุญเดือน ศรีวรพจน์. **ชาดกและพุทธประวัติจากตู้ลายรดน้ำ**. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2549.

ประชากรจักรจักร, พระยา. **พงศาวดารโยนก**. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ: คลังวิทยา, 2507.

ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 33. เล่มที่ 20. พระนคร: cursu, 2510.

พระราชปจฉาในชั้นกรุงรัตนโกสินทร์ตั้งแต่รัชกาลที่ 1 – รัชกาลที่ 5. เล่ม 2. กรุงเทพฯ: cursu,
2513.

**ประวัติเมืองพระประแดง, ประวัติวัดไพชยนต์พลเสพย์, เรื่องละแวกบ้าน, เรื่องมุตโตทัย แนวทาง
ปฏิบัติธรรมของ พระอาจารย์มั่น ภูริทัตตเถระ**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย, 2540.

พระพันรัตน์, สมเด็จพระสังฆราช. **สังคีตยวงค์**. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2521.

พระยาชมพู. นครศรีธรรมราช: ศูนย์วัฒนธรรมภาคใต้ วิทยาลัยครุศรีธรรมราช, 2527.

**พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) และพระราชพงศาวดาร
กรุงศรีอยุธยาฉบับหลวงประเสริฐ** คำให้การชาวกรุงเก่า คำให้การขุนหลวงหาวัด.
นนทบุรี: ศรีปัญญา, 2553.

พัสวีสริ เปรมกุลนันท์. “จิตรกรรมฝาผนัง ; พระราชประสงค์รัชกาลที่ 4 เรื่องจริยวัตรสงฆ์.”
วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2552.

ภาพที่		หน้า
90	มาฆสามเณรหยุดข้างพระทรงเจ้าชมพูดี วัดป่าฮวก เมืองหลวงพระบาง	117
91	พระเจ้าชมพูดีชมเมืองของพระเจ้าราชาธิราช พระที่นั่งพุทไธสวรรย์ กรุงเทพมหานคร	120
92	พระเจ้าชมพูดีชมเมืองของพระเจ้าราชาธิราช พระที่นั่งพุทไธสวรรย์ กรุงเทพมหานคร	120
93	โรงช้าง พระที่นั่งพุทไธสวรรย์ กรุงเทพมหานคร.....	121
94	โรงม้า พระที่นั่งพุทไธสวรรย์ กรุงเทพมหานคร.....	121
95	พระเจ้าชมพูดีชมเมืองของพระเจ้าราชาธิราช วัดนางนอง กรุงเทพมหานคร.....	122
96	พระเจ้าชมพูดีชมเมืองของพระเจ้าราชาธิราช วัดนางนอง กรุงเทพมหานคร.....	122
97	โรงม้า วัดนางนอง กรุงเทพมหานคร.....	123
98	โรงช้าง วัดนางนอง กรุงเทพมหานคร.....	123
99	พระเจ้าชมพูดีชมเมืองของพระเจ้าราชาธิราช วัดไพชยนต์พลเสพย์ จังหวัดสมุทรปราการ.....	124
100	พระเจ้าชมพูดีชมเมืองของพระเจ้าราชาธิราช วัดไพชยนต์พลเสพย์ จังหวัดสมุทรปราการ.....	124
101	โรงม้า วัดไพชยนต์พลเสพย์ จังหวัดสมุทรปราการ	125
102	พระเจ้าชมพูดีชมเมืองของพระเจ้าราชาธิราช วัดมหาธาตุวรวิหาร จังหวัดเพชรบุรี .	125
103	พระเจ้าชมพูดีชมเมืองของพระเจ้าราชาธิราช วัดมหาธาตุวรวิหาร จังหวัดเพชรบุรี .	126
104	ตลาดและคนพายเรือ วัดมหาธาตุวรวิหาร จังหวัดเพชรบุรี	126
105	พระเจ้าชมพูดีชมเมืองของพระเจ้าราชาธิราช ตู้พระธรรมเลขที่ กท.279 หอสมุดแห่งชาติ.....	127
106	พระเจ้าชมพูดีชมเมืองของพระเจ้าราชาธิราช วัดป่าฮวก เมืองหลวงพระบาง	127
107	พระเจ้าชมพูดีชมเมืองของพระเจ้าราชาธิราช วัดป่าฮวก เมืองหลวงพระบาง	128
108	โรงช้าง วัดป่าฮวก เมืองหลวงพระบาง.....	128
109	พระเจ้าชมพูดีเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า พระที่นั่งพุทไธสวรรย์ กรุงเทพมหานคร	131
110	พระเจ้าชมพูดีเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า วัดนางนอง กรุงเทพมหานคร.....	131
111	พระเจ้าชมพูดีเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า วัดมหาธาตุวรวิหาร จังหวัดเพชรบุรี.....	132
112	พระเจ้าชมพูดีเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า วัดไพชยนต์พลเสพย์ จังหวัดสมุทรปราการ.....	132
113	พระเจ้าชมพูดีเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า วัดบางแคใหญ่ จังหวัดสมุทรสงคราม.....	133
114	พระเจ้าชมพูดีเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า ตู้พระธรรมเลขที่ กท. 279	133

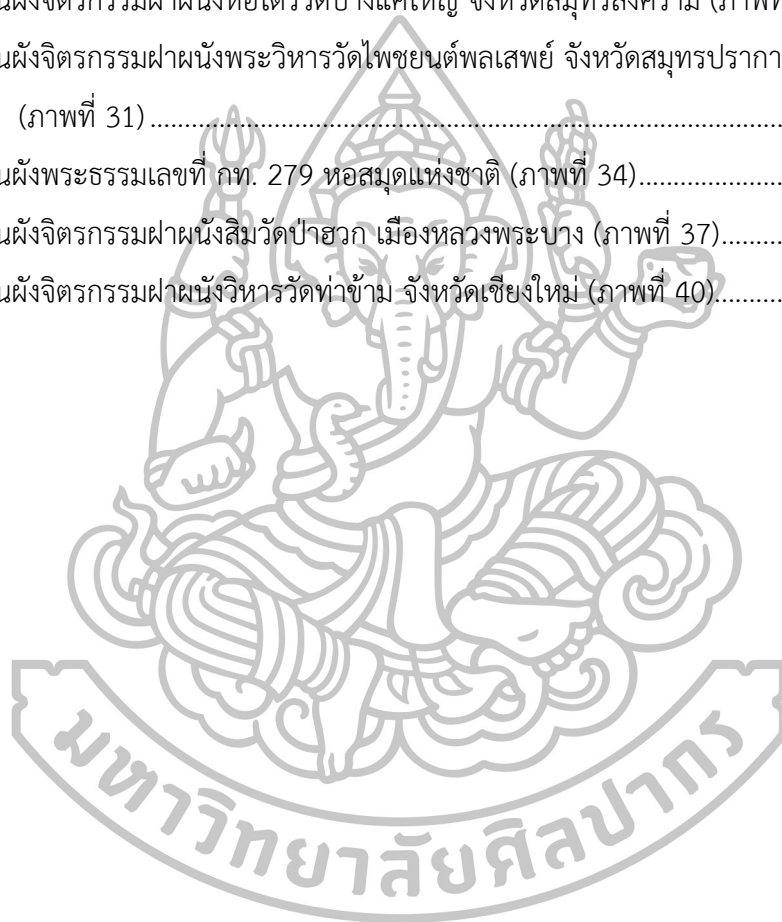
ภาพที่	หน้า
115	พระเจ้าชมพูนุติเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า วัดป่าฮวก เมืองหลวงพระบาง..... 134
116	พระเจ้าชมพูนุติเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า วัดป่าฮวก เมืองหลวงพระบาง..... 134
117	พระเจ้าชมพูนุติเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า วัดท่าข้าม จังหวัดเชียงใหม่ 135
118	พระพุทธเจ้าแสดงนรกสวรรค์แก่พระเจ้าชมพูนุติ วัดนางนอง กรุงเทพมหานคร..... 137
119	วิมานเทวดา วัดนางนอง กรุงเทพมหานคร..... 137
120	พระพุทธเจ้า พระเจ้าชมพูนุติและสัตว์นรก วัดนางนอง กรุงเทพมหานคร 138
121	พระพุทธเจ้าแสดงนรกสวรรค์แก่พระเจ้าชมพูนุติ คู่พระธรรมเลขที่ กท. 279..... 138
122	พระพุทธเจ้าแสดงนรกสวรรค์แก่พระเจ้าชมพูนุติ วัดป่าฮวก เมืองหลวงพระบาง 139
123	พระพุทธเจ้าและพระเจ้าชมพูนุติ วัดป่าฮวก เมืองหลวงพระบาง..... 139
124	วิมานเทวดา วัดป่าฮวก เมืองหลวงพระบาง..... 140
125	ภาพนรก วัดป่าฮวก เมืองหลวงพระบาง..... 140
126	กลุ่มคนทอผ้า วัดป่าฮวก เมืองหลวงพระบาง 141
127	พระเจ้าชมพูนุติออกผนวช วัดนางนอง กรุงเทพมหานคร..... 142
128	พระเจ้าชมพูนุติขออุปสมบท วัดท่าข้าม จังหวัดเชียงใหม่..... 143
129	เสนาอำมาตย์อุปสมบท วัดท่าข้าม จังหวัดเชียงใหม่..... 143
130	ขุนนางพระเจ้าชมพูนุติกลับมาเข้าเฝ้าพระนางกาญจนเทวี วัดนางนอง กรุงเทพมหานคร 144
131	พระนางกาญจนเทวีเสด็จมาเฝ้าพระชมพูนุติเถร วัดนางนอง กรุงเทพมหานคร 145
132	พระนางกาญจนเทวีเฝ้าพระชมพูนุติเถรและออกผนวช วัดนางนอง กรุงเทพมหานคร 147
133	พระนางกาญจนเทวีเฝ้าพระชมพูนุติเถรและออกผนวช วัดนางนอง กรุงเทพมหานคร 147
134	พระชมพูนุติเถร นางกาญจนเทวีเถรี และข้าราชการบริพารออกผนวช วัดป่าฮวก เมืองหลวงพระบาง 148
135	เครื่องราชูปโภคและขุนคลังแก้วที่บ้านแผละประตู่โอบสถ วัดนางนอง กรุงเทพมหานคร 154
136	สิมวัดสีพุทธะบาด เมืองหลวงพระบาง 156
137	เจดีย์พระแม่เจ้าปทุมมา วัดหาดหลวง เมืองหลวงพระบาง..... 156
138	จิตรกรรมฝาผนังพุทธประวัติตอนมารผจญที่ผนังสกัดหน้าพระอุโบสถ วัดคงคาราม จังหวัดราชบุรี 158

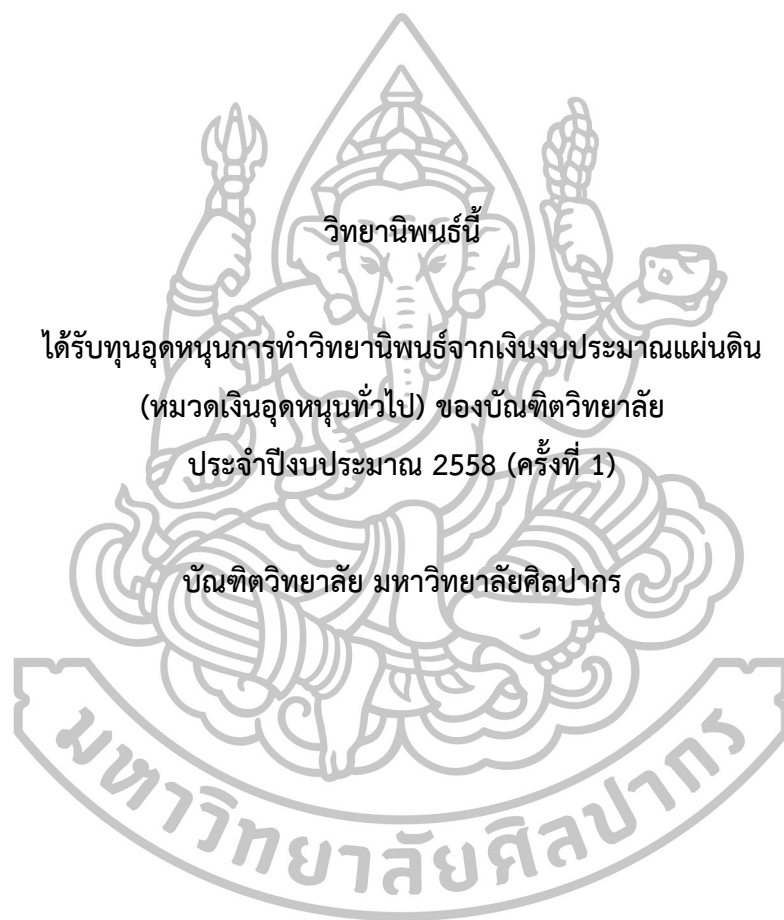
ภาพที่	หน้า
139 จิตรกรรมฝาผนังเรื่องไตรภูมิที่ผนังสกัดหน้าพระอุโบสถ วัดเกาะแก้วสุทธาราม จังหวัดเพชรบุรี	158
140 จิตรกรรมฝาผนังพุทธประวัติตอนมารผจญที่ผนังสกัดหลังพระอุโบสถ วัดเกาะแก้วสุทธาราม จังหวัดเพชรบุรี	159
141 จิตรกรรมฝาผนังพุทธประวัติตอนมารผจญที่ผนังสกัดหลังพระอุโบสถ วัดบางขุน จังหวัดนนทบุรี	160
142 จิตรกรรมฝาผนังพุทธประวัติตอนมารผจญที่ผนังสกัดหลังพระอุโบสถ วัดอุโปสถาราม จังหวัดอุทัยธานี	161
143 จิตรกรรมฝาผนังเรื่องพระแก่นจันทน์ที่ผนังสกัดหลังพระวิหาร วัดอุโปสถาราม จังหวัดอุทัยธานี	161
144 จิตรกรรมฝาผนังเรื่องปริศนาธรรม วัดบวรนิเวศวิหาร กรุงเทพมหานคร.....	166
145 จิตรกรรมฝาผนังเรื่องพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทอดพระเนตร สุริยุปราคา วัดราชประดิษฐ์สถิติมหาสิมาราม กรุงเทพมหานคร.....	167

สารบัญแผนผัง

แผนผังที่		หน้า
1	แผนผังจิตรกรรมฝาผนังพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ กรุงเทพมหานคร (ภาพที่ 18).....	41
2	แผนผังจิตรกรรมพระอุโบสถวัดนางนอง กรุงเทพมหานคร (ภาพที่ 21).....	46
3	แผนผังจิตรกรรมฝาผนังวิหารหลวงวัดมหาธาตุวรวิหาร จังหวัดเพชรบุรี (ภาพที่ 25)..	52
4	แผนผังจิตรกรรมฝาผนังหอไตรวัดบางแคใหญ่ จังหวัดสมุทรสงคราม (ภาพที่ 28).....	56
5	แผนผังจิตรกรรมฝาผนังพระวิหารวัดไพชยนต์พลเสพย์ จังหวัดสมุทรปราการ (ภาพที่ 31)	60
6	แผนผังพระธรรมเลขที่ กท. 279 หอสมุดแห่งชาติ (ภาพที่ 34).....	64
7	แผนผังจิตรกรรมฝาผนังสิมวัดป่าฮวก เมืองหลวงพระบาง (ภาพที่ 37).....	69
8	แผนผังจิตรกรรมฝาผนังวิหารวัดท่าข้าม จังหวัดเชียงใหม่ (ภาพที่ 40).....	73

วิทยานิพนธ์นี้

ได้รับทุนอุดหนุนการทำวิทยานิพนธ์จากเงินงบประมาณแผ่นดิน
(หมวดเงินอุดหนุนทั่วไป) ของบัณฑิตวิทยาลัย
ประจำปีงบประมาณ 2558 (ครั้งที่ 1)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ชมพูปติสูตรเป็นพระสูตรนอกนิบาต พบต้นฉบับอยู่ในประเทศไทย ประเทศพม่า¹ ประเทศกัมพูชา² และประเทศลาว³ เป็นพระสูตรที่ถูกจัดในหมวดสุดตสังคหะคือหนังสือในหมวดสุดตันตปิฎกที่น่าจะมีต้นเค้าเรื่องมาจากคัมภีร์ฝ่ายมหายานและนำมาแต่งเป็นภาษาบาลีในภายหลัง⁴ นักวิชาการพม่าสันนิษฐานว่าเรื่องชมพูปตินี้จะแพร่หลายจากพม่าเข้าสู่ประเทศไทยและประเทศลาวโดยพระสงฆ์นิคายเถรวาทที่เป็นชาวมอญ มีการค้นพบการสวดมนต์โดยพระสงฆ์ 3 รูป แทนพระพุทธรูป พระเจ้าราชาธิราชและพระเจ้าชมพูปติ⁵ พระสูตรนี้เป็นที่นิยมในประเทศไทยตั้งแต่สมัยอยุธยา อาจเข้ามาแล้วตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนกลางดังปรากฏหลักฐาน คือ พระพุทธรูปทรงเครื่องน้อย และปรากฏหลักฐานชัดเจนในสมัยอยุธยาตอนปลายรัชกาลพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ซึ่งส่งหนังสือชมพูปติวัตถุไปให้แก่พระเจ้าเกียรติศิริกษัตริย์ลังกาผ่านพระสงฆ์ซึ่งเดินทางมาสู่พระพุทธศาสนา⁶

¹ Thiripyanchai U Mya, "The Origin of the Jumbupati Image," **Report of the director of archaeology survey for the year ending** (30 September 1959): 28-37.

² ศานติ ภัคดีคำ, "จิตรกรรมฝาผนังเรื่อง "ทำวมหาชมพู" พระอุโบสถ วัดนางนองวรวิหาร," **เมืองโบราณ** 32, 3 (กรกฎาคม - กันยายน 2549): 33.

³ ญัฐา คุ่มแก้ว, "การศึกษาเชิงวิเคราะห์วรรณกรรมภาคใต้เรื่องพระยาชมพู" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาจารึกภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2552), 112.

⁴ เรื่องเดียวกัน, 19.

⁵ Thiripyanchai U Mya, "The Origin of the Jumbupati Image," **Report of the director of archaeology survey for the year ending**, 71.

⁶ ศานติ ภัคดีคำ, "จิตรกรรมฝาผนังเรื่อง "ทำวมหาชมพู" พระอุโบสถ วัดนางนองวรวิหาร," **เมืองโบราณ**, 33.

ชมพูบดีสูตรนี้เป็นพระสูตรที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสเทศนาที่วัดเวฬุวนารามใกล้กรุงราชคฤห์ เล่าถึงกษัตริย์ผู้มีฤทธาณาภาพมากพระองค์หนึ่งนามว่า ชมพูบดี เสวยราชสมบัติอยู่ที่เมืองปลจาลราชภูร์ วันหนึ่งพระเจ้าชมพูบดีเหาะไปเจอปราสาทของพระเจ้าพิมพิสาร ทรงพิโรธหมายจะทำลายปราสาท แต่ไม่สำเร็จจึงส่งวิษครไปรื้อยพระกรรมของพระเจ้าพิมพิสาร แต่ไม่เป็นผลเพราะอานุภาพของพระพุทธเจ้า ฝ่ายพระพุทธเจ้าทรงพิจารณาเห็นว่าพระเจ้าชมพูบดีมีปัญญาบารมี อาจสำเร็จจอร์หันตผล จึงให้พระอินทร์ไปเชิญพระเจ้าชมพูบดีมาหา และเนรมิตเมืองขึ้นมาให้ยิ่งใหญ่กว่าเมืองของพระเจ้าชมพูบดี เนรมิตพระองค์เป็นพระจักรพรรดิที่ยิ่งกว่าพระจักรพรรดิทั้งหมดเพื่อทรมานพระเจ้าชมพูบดี จนละทิ้งนิมานะและรับฟังพระธรรมเทศนาจนเลื่อมใสและออกผนวชจนสำเร็จจอร์หันตผลในที่สุด⁷

นอกจากการแสดงออกด้วยพระพุทธรูปทรงเครื่องแล้ว จิตรกรรมฝาผนังก็เป็นหลักฐานทางศิลปกรรมอีกประเภทหนึ่ง que แสดงให้เห็นถึงคติความเชื่อเรื่องชมพูบดีสูตร ทว่าแม้จะปรากฏวรรณกรรมในหลายประเทศ แต่กลับพบจิตรกรรมฝาผนังที่เขียนเรื่องนี้เฉพาะในภาคกลาง ภาคเหนือ ของประเทศไทยและที่เมืองหลวงพระบาง ประเทศลาวในช่วงพุทธศตวรรษที่ 24-25 เท่านั้น ไม่พบในดินแดนอื่นเช่น พม่า⁸ แต่อย่างใด

แม้จะไม่ปรากฏหลักฐานเอกสารชัดเจนเกี่ยวกับเหตุผลที่เลือกเรื่องราวนี้มาเขียนเป็นจิตรกรรมฝาผนัง แต่สาเหตุที่เลือกเรื่องชมพูบดีสูตรมาเขียนในพุทธสถานอาจเป็นเพราะเรื่องนี้มีความสำคัญและความสัมพันธ์กับทั้งสถาบันพระมหากษัตริย์และสถาบันพระพุทธศาสนาไปพร้อม ๆ กัน เพราะสาระสำคัญของเรื่องนี้คือ แม้พระเจ้าจักรพรรดิจะยิ่งใหญ่กว่าพระมหากษัตริย์ทั้งปวง แต่ก็ไม่ยิ่งใหญ่ไปกว่าการเข้าสู่พระธรรมและการหลุดพ้น⁹

ลักษณะการเล่าเรื่องชมพูบดีสูตรพบทั้งหมด 4 ลักษณะ ได้แก่ การเขียนบนฝาผนังทั้ง 4 ด้าน เช่น วัดนางนอง กรุงเทพมหานคร¹⁰ การเขียนปะปนกับเรื่องราวอื่น ๆ เช่น พุทธประวัติที่พระที่นั่ง

⁷ สรุปลความจาก **เรื่องท้าวมหาชมพู**, พิมพ์ครั้งที่ 2 (พระนคร: โสภณพิพิธธรรมนาการ), 1-83.

⁸ ข้อคิดเห็นจากสัมภาษณ์ Alexandra Green, ภัณฑารักษ์แผนกเอเชียที่ British Museum นักวิชาการที่ศึกษาเรื่องจิตรกรรมฝาผนังในประเทศพม่า, 5 มิถุนายน 2558.

⁹ ศักดิ์ชัย สายสิงห์, **เจดีย์ พระพุทธรูป อุบัติ่ม สิม ศิลปะลาวและอีสาน** (นนทบุรี: มิวเซียมเพรส, 2555), 239.

¹⁰ ศานติ ภัคดีคำ, “จิตรกรรมฝาผนังเรื่อง “ท้าวมหาชมพู” พระอุโบสถ วัดนางนอง วรวิหาร,” **เมืองโบราณ**, 35-42.

พุทฺโธสวรรย¹¹ การเขียนที่ผนังสกัดหน้าเหนือบานประตู เช่น วัดไพชยนต์พลเสพย์ จังหวัดสมุทรปราการ และการเขียนที่ผนังสกัดหลังเหนือบานประตูที่วัดมหาธาตุ จังหวัดเพชรบุรี¹²

ทั้งนี้ การเขียนเรื่องชมพูบดีสูตรบนจิตรกรรมฝาผนังมีความน่าสนใจอยู่ 4 ประการ

ประการแรก แม้จะปรากฏการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องมาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 21 เหตุใดจึงไม่พบการเขียนจิตรกรรมฝาผนังเรื่องชมพูบดีสูตรนี้ในช่วงเวลาดังกล่าว กลับปรากฏเฉพาะในพุทธศตวรรษที่ 24 – 25 เท่านั้น

ประการที่สอง เรื่องชมพูบดีสูตรนี้เป็นพระสูตรนอกนิบาต เหตุใดจึงมีการเขียนเรื่องนี้แทรกลงไปในเรื่องพุทธประวัติ ดังปรากฏหลักฐานที่พระที่นั่งพุทฺโธสวรรย ขณะที่เรื่องนี้ไม่เคยปรากฏในพุทธประวัติฉบับใด ๆ มาก่อน

ประการที่สาม เรื่องชมพูบดีสูตรนี้เป็นเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับพระเจ้าจักรพรรดิและสถาบันพระมหากษัตริย์ เหตุใดจึงพบการเขียนเรื่องนี้ในวัดที่ไม่ใช่วัดหลวง เช่น วัดท่าข้าม จังหวัดเชียงใหม่ หรือวัดบางแคใหญ่ จังหวัดสมุทรสงคราม

ประการที่สี่ ความหลากหลายในฉากที่เขียน ทั้งฉากที่พระเจ้าชมพูบดีคุกคามพระเจ้าพิมพิสาร พระเจ้าชมพูบดีชมตลาด หรือพระพุทธเจ้าทรมานพระเจ้าชมพูบดีมีที่มาจากอะไร เหตุใดแต่ละวัดจึงเลือกฉากนี้มาเขียนและเหตุใดจึงไม่เลือกฉากอื่น ๆ ในเรื่องนี้

การศึกษาที่ผ่านมาเกี่ยวกับจิตรกรรมฝาผนังเรื่องชมพูบดีสูตร มีทั้งหมด 3 แนวทาง ได้แก่ การศึกษาเรื่องราวนั้นในฐานะส่วนหนึ่งของจิตรกรรมฝาผนังในแหล่งนั้น ๆ เน้นการให้ข้อมูลว่าเขียนเรื่องราวใดบ้าง ได้แก่

วิหารวัดท่าข้าม จังหวัดเชียงใหม่ โดยสลิลทิพย์ ตียาภรณ์¹³

หอไตร วัดบางแคใหญ่ จังหวัดสมุทรสงคราม โดยเด่นดาว ศิลปานนท์¹⁴

¹¹ อลงกรณ์ เทียมจันทร์, *จิตรกรรมฝาผนังพระที่นั่งพุทฺโธสวรรย* (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม, 2557), 96-107.

¹² แสนประเสริฐ ปานเนียม, “จิตรกรรมสองยุคที่พระวิหารหลวงวัดมหาธาตุวรวิหาร เพชรบุรี,” *เมืองโบราณ* 36, 1 (มกราคม - มีนาคม 2553): 109.

¹³ สลิลทิพย์ ตียาภรณ์, “งานช่างไทใหญ่: กรณีศึกษางานจิตรกรรมฝาผนังภายในวิหารวัดท่าข้าม อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ ศิลปะ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2546).

¹⁴ เด่นดาว ศิลปานนท์, “จิตรกรรมฝาผนังหอไตรวัดบางแคใหญ่,” *ศิลปากร* 56, 2 (มีนาคม-เมษายน 2556): 36 - 47

และพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ กรุงเทพมหานคร โดยอลงกรณ์ เทียมจันทร์¹⁵

การศึกษาที่เชื่อมโยงกับคติความเชื่อที่อยู่เบื้องหลังการเขียนจิตรกรรมเรื่องนี้ ได้แก่ วัตนางนอง กรุงเทพมหานคร โดย ดร. ศานติ ภัคดีคำ¹⁶ และวัดมหาธาตุวรวิหาร จังหวัดเพชรบุรี โดย แสนประเสริฐ ปานเนียม¹⁷

การศึกษาที่เชื่อมโยงแหล่งจิตรกรรม 2 แหล่งที่มีความเกี่ยวข้องกันเข้าด้วยกัน เช่น การศึกษาวัดป่าฮวก หลวงพระบาง โดยศาสตราจารย์ ดร. ศักดิ์ชัย สายสิงห์ ที่ศึกษาเปรียบเทียบกับ วัตนางนอง กรุงเทพมหานคร¹⁸

จากการศึกษาที่ผ่านมาจะเห็นว่า แม้จะมีผู้ศึกษาเชื่อมโยงในเรื่องคติหรือเชื่อมโยงแหล่งที่มีจิตรกรรมเรื่องนี้เข้าด้วยกัน แต่ยังไม่ปรากฏการศึกษาที่เชื่อมโยงแหล่งที่เขียนเรื่องชมพูบดีสูตร ทั้งหมดเข้าด้วยกัน รวมถึงบางแหล่ง เช่น วัดโพชนัดพลเสพย์ จังหวัดสมุทรปราการ ยังไม่เคยได้รับการศึกษาในฐานะแหล่งที่เขียนเรื่องนี้มาก่อน การศึกษานี้จึงมุ่งเน้นศึกษาจิตรกรรมฝาผนังที่เขียนเรื่องชมพูบดีสูตรทั้งหมดที่มีทั้งสิ้น 8 แหล่ง ได้แก่ พระที่นั่งพุทไธสวรรย์ วัตนางนอง ตู้พระธรรมเลขที่ กท. 279 วัดโพชนัดพลเสพย์ จังหวัดสมุทรปราการ วัดมหาธาตุวรวิหาร จังหวัดเพชรบุรี วัดบางแคใหญ่ จังหวัดสมุทรสงคราม วัดท่าข้าม จังหวัดเชียงใหม่ และวัดป่าฮวก เมืองหลวงพระบาง โดยใช้หลักฐานศิลปกรรมและวรรณกรรมเข้ามาประกอบกัน

โดยจะตรวจสอบเรื่องราวที่ปรากฏในแต่ละแหล่ง ตรวจสอบเทียบกับต้นฉบับวรรณกรรมเรื่องชมพูบดีสูตรทั้งฉบับหลวง ฉบับภาคกลาง ฉบับภาคเหนือ และฉบับลาวเพื่อตรวจสอบว่าภาพที่ปรากฏบนจิตรกรรมฝาผนังมีที่มาจากเนื้อความที่ปรากฏในวรรณกรรมหรือไม่ และวิเคราะห์เปรียบเทียบเรื่องราวที่ปรากฏในแหล่งจิตรกรรมทั้ง 8 แหล่ง ทั้งลักษณะการแสดงรูปลักษณะของตัวละครต่าง ๆ ในเรื่อง เช่น พระพุทธเจ้า พระเจ้าชมพูบดี หรือพระอินทร์ ฉากที่เขียน และตำแหน่งที่เขียนภาพ ว่ามีความเหมือนหรือต่างกันอย่างไร และตรวจสอบมูลเหตุที่ทำให้เกิดการเลือกเรื่องราวนี้นมาเขียนในจิตรกรรมฝาผนัง ผลที่ได้น่าจะช่วยให้เข้าใจถึงความเปลี่ยนแปลงของการเขียนจิตรกรรม

¹⁵ อลงกรณ์ เทียมจันทร์, **จิตรกรรมฝาผนังพระที่นั่งพุทไธสวรรย์**.

¹⁶ ศานติ ภัคดีคำ, “จิตรกรรมฝาผนังเรื่อง “ทำวมหาชมพู” พระอุโบสถ วัตนางนอง วรวิหาร,” **เมืองโบราณ**, 32-63.

¹⁷ แสนประเสริฐ ปานเนียม, “จิตรกรรมสองยุคที่พระวิหารหลวงวัดมหาธาตุวรวิหาร เพชรบุรี,” **เมืองโบราณ**, 108-114.

¹⁸ ศักดิ์ชัย สายสิงห์, **เจดีย์ พระพุทธรูป สูปแต้ม สิม ศิลปะลาวและอีสาน**, 231-250.

ฝาผนังในยุคสมัยนั้นว่าเกิดจากสาเหตุใด รวมถึงเข้าใจบริบททางสังคมในสมัยรัตนโกสินทร์ได้ชัดเจนมากขึ้น

ความมุ่งหมายและวัตถุประสงค์การศึกษา

1. เพื่อศึกษาการแพร่กระจายของจิตรกรรมฝาผนังเรื่องชมพูบดีสูตร
2. เพื่อศึกษาเปรียบเทียบเนื้อหาจิตรกรรมฝาผนังกับวรรณกรรม
3. เพื่อศึกษาเรื่องราวและวิธีการแสดงออกของตัวละครต่าง ๆ ที่ปรากฏในจิตรกรรมฝาผนังที่เขียนเรื่องชมพูบดีสูตร
4. เพื่อศึกษาที่มามูลเหตุหรือคติแนวคิดในการเขียนเรื่องชมพูบดีสูตรบนจิตรกรรมฝาผนัง

สมมติฐานการศึกษา

จิตรกรรมฝาผนังเรื่องชมพูบดีเป็นเรื่องราวที่เขียนขึ้นมาเพื่อแสดงถึงคติความเป็นพระมหาจักรพรรดิของพระพุทธเจ้าดังปรากฏตัวอย่างชัดเจนที่วัดนางนอง กรุงเทพมหานคร และวัดป่าฮวก เมืองหลวงพระบางที่เขียนเรื่องนี้ตั้งแต่ต้นเรื่องจนจบเรื่อง แต่หากเขียนเฉพาะบางตอนแทรกลงไป ในพุทธประวัติจะเป็นการเขียนเพื่อจุดประสงค์พิเศษ เพราะเรื่องชมพูบดีนี้เป็นเรื่องที่ไม่ปรากฏในพุทธประวัติ อาจเขียนเพื่อให้ล้อไปกับพระพุทธรูปประธาน เช่น วัดมหาธาตุวรวิหาร จังหวัดเพชรบุรีที่มีพระพุทธรูปประธานเป็นพระพุทธรูปทรงเครื่อง หรือเขียนเพื่อเทิดพระเกียรติพระมหากษัตริย์ เช่น พระที่นั่งพุทไธสวรรย์ กรุงเทพมหานคร หรืออาจเป็นเรื่องใช้เทศนาสั่งสอน เช่น วัดท่าข้าม จังหวัดเชียงใหม่ การแสดงออกของตัวละครที่แตกต่างกันในแต่ละแหล่ง เช่น การแสดงรูปมาฆมาณพเป็นพระสงฆ์ บุคคลทรงเครื่องกษัตริย์ หรือยักษ์ จะขึ้นอยู่กับเนื้อหาที่ปรากฏคัมภีร์ที่ใช้เป็นหลักหรืออาจเป็นจินตนาการที่ช่างวาดคิดขึ้นก็ได้

ขอบเขตการศึกษา

1. เอกสารชั้นต้น คือ คัมภีร์ที่เขียนเรื่องชมพูบดีฉบับภาคกลาง ภาคเหนือ และลาว
2. จิตรกรรมฝาผนัง ที่ปรากฏเรื่องชมพูบดีสูตรในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 – 25

ขั้นตอนการศึกษา

1. ศึกษาข้อมูลเอกสารทั้งประวัติวัดและคัมภีร์เรื่องชมพูบดีสูตร
2. เก็บข้อมูลจิตรกรรมฝาผนังที่ปรากฏเรื่องชมพูบดี

3. จัดเรียงและวิเคราะห์ข้อมูลเอกสารกับข้อมูลภาคสนาม
4. จัดพิมพ์และนำเสนอผลการค้นคว้า

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทำให้ข้อมูลเกี่ยวกับจิตรกรรมฝาผนังเรื่องชมพูบดีสูตรมีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น
2. ได้ทำการตรวจสอบประเด็นที่มีผู้ศึกษาไว้แล้ว

บทที่ 2

ชมพุดีสูตรในงานวรรณกรรมและศิลปกรรม

ชมพุดีสูตร เป็นพระสูตรนอกนิบาต ซึ่งถูกนับเนื่องอยู่ในหมวดสุดตสังคหะคือหนังสือในหมวดสุดตันตปิฎก¹ ที่น่าจะมีต้นเค้าเรื่องมาจากคัมภีร์ฝ่ายมหายานและนำมาแต่งเป็นภาษาบาลีในภายหลัง² พระสูตรนี้ถือเป็นพระสูตรที่เป็นที่รู้จักและได้รับความนิยมอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยาดำรงราชานุภาพ เคยนิพนธ์ไว้ว่า

ไทยเรากลือเปนคติแต่โบราณว่าพระพุทธรูปทรงเครื่องเปนพระปางเมื่อพระพุทธรองค์ทรงกระทำปาฏิหาริย์ บันดาลให้ทำวมหาชมพูเห็นพระองค์ทรงเครื่องต้นเปนพระเจ้าจักรพรรดิราชาธิราช แลนับถือกันว่าสร้างพระทรงเครื่องมีอานิสงส์มาก เห็นจะเปนเพราะเหตุที่อาจบริจาคแก้วแหวนเงินทองของมีค่าอันเป็นที่รักมาแต่ก่อน เปนพุทธรูปปรากฏอยู่ยั้งยืนประการ 1 แลการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องต้องมีช่างฝีมือดีแลมีทุนทรัพย์มากจึงจะสร้างได้ สร้างยากกว่าพระพุทธรูปปางอื่น ๆ จะเปนเพราะเหตุนี้ด้วยอีกประการ 1 ผู้มียศศักดิ์แลทรัพย์สมบัติมาแต่กาลก่อน นับแต่สมเด็จพระราชาธิบดีเป็นต้น จึงมักสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่อง เรื่องทำวมหาชมพูก็เป็นเรื่องที่น่าเชื่อถือสืบมา โดยฐานที่เป็นตัวตำนานของพระพุทธรูปทรงเครื่องทั้งปวงนั้น³

พระสูตรนี้ได้รับความนิยมในสมัยอยุธยาตอนปลายปรากฏหลักฐานชัดเจนเมื่อพระเจ้ากัทธิราชสิงหะส่งสมณทูตจากลังกาเข้ามาขอพระสงฆ์ไปสืบพุทธศาสนาที่ลังกาเมื่อปี พ.ศ.2279 ในรัชกาลพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ระหว่างที่คณะทูตอยู่ในกรุงศรีอยุธยานั้น ได้เห็นพระพุทธรูป

¹ เนื่องจากพระสูตรเรื่องชมพุดีสูตรขึ้นต้นด้วยคำว่า “เอวัมเม สุตัง เอกัง สมะยะยัง ภาคะวา” ซึ่งเป็นคำขึ้นต้นของพระสูตรเช่นเดียวกับ มัลลยสูตร หรือ ปุณโณวาทสูตร ดังนั้นจึงถูกจัดเข้าไปในกลุ่มสุดตันตปิฎกแม้จะพระสูตรนอกนิบาตก็ตาม

² ศานติ ภักดีคำ, “จิตรกรรมฝาผนังเรื่อง “ทำวมหาชมพู” พระอุโบสถ วัดนางนองวรวิหาร,” เมืองโบราณ 32, 3 (กรกฎาคม - กันยายน 2549): 19.

³ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, “อธิบายเรื่องทำวมหาชมพู,” ใน เรื่องทำวมหาชมพู (กรุงเทพฯ: โสภณพิพิธธรรมานุกร, 2464), ก-ข.

ทรงเครื่องที่วัดบรมพุทธาราม จึงถามเจ้าพนักงานว่าทำไมจึงมีพระพุทธรูปที่ทรงเครื่องอย่างเทวรูป ที่ในลังกาไม่เคยมี เจ้าพนักงานจึงว่าพระพุทธรูปทรงเครื่องนี้มีปรากฏในคัมภีร์ชมพูทวีตฤ พระเจ้าอยู่หัวบรมโกศได้ส่งคัมภีร์นี้ไปให้กับอัครมหาเสนาบดีลังกาเพื่อสั่งสอนแก่พราหมณ์ทั้งหลาย และให้พระเจ้ากรุงลังกาสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องเช่นนี้ด้วย⁴

ที่มาของคัมภีร์เรื่องชมพูทวีตฤ

พระสูตรเรื่องชมพูทวีตฤนี้น่าจะมีที่มาจากพระสูตรชื่อ พระเจ้ากัปปิณะ⁵ ซึ่งพบร่องรอยเก่าสุดอยู่ในคัมภีร์อวทาน-ศตกะ ซึ่งเป็นคัมภีร์ที่มีแนวคิดที่ผสมกันระหว่างหินยานและมหายาน โดยคัมภีร์นี้มีอายุเก่ากว่าพุทธศตวรรษที่ 3 เพราะมีการแปลเป็นภาษาจีนครั้งแรกในช่วงครึ่งแรกของพุทธศตวรรษที่ 8-9 ในสมัยราชวงศ์ฮั่น และมีการแปลบางเรื่องออกมาเป็นภาษาญี่ปุ่น⁶

เนื้อเรื่องของพระเจ้ากัปปิณะ กล่าวถึงพระเจ้ากัปปะ ผู้ครองราชย์อยู่ในทักษิณาดล ซึ่งมีพระราชโอรสเป็นที่มรูปโถมงดงามนามว่า “กัปปิณะ” พระโอรสกับกัปปิณะมีพี่เลี้ยง 8 คน และในวันที่พระโอรสประสูตินั้น บุตรของอำมาตย์ทั้ง 18,000 คน ก็ถือกำเนิดขึ้นพร้อมกัน เมื่อพระเจ้ากัปปะสวรรคต พระกุมารกัปปิณะก็ครองราชย์ต่อมาเป็นพระเจ้ามหากัปปิณะ มีอำมาตย์ที่เกิดจากบุตรของอำมาตย์ 18,000 คน วันหนึ่งพระเจ้ากัปปิณะได้ส่งราชทูตไปยังมหานครทั้งหกมีกรุงศราวาสตีเป็นต้น โดยมีราชสาส์นว่า หากใครคิดจะรบก็ขอให้ยกทัพมา มิฉะนั้นพระองค์จะบุกไปยึดเมือง กษัตริย์ทั้งหกหวาดกลัวมาก ทั้งหมดจึงเสด็จไปยังสำนักของพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าจึงก็ปลอบพระทัยกษัตริย์ทั้งหกนั้นและให้เรียกทูตมา ก่อนที่กษัตริย์ทั้งหกจะแจ้งว่าให้ท่านจงไปเฝ้าพระเจ้าราชาธิราชเสียก่อน

เวลานั้น พระพุทธเจ้าจึงให้เนรมิตเขตนันให้เป็นดังสุทธรรศนคร แต่งตั้งท้าวจตุโลกบาลทั้งสี่เป็นทวารบาล เนรมิตช้างทั้งหลายให้เหมือนช้างไอราวตะ เนรมิตม้าทั้งหลายให้เหมือนม้าพาลาหกะ เนรมิตรถทั้งหลายให้เหมือนรถนันทิโฆชะ เนรมิตมนุษย์ทั้งหลายให้เหมือนนวยายักษ และเนรมิตพระองค์เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ เนรมิตสิงหาสนะสูงเท่าต้นตาล 7 ต้น หลังจากทูตได้เห็นแล้ว พระผู้มีพระภาคก็มีลายพระหัตถ์และรับสั่งกับทูตว่า ด้วยถ้อยคำที่คล้ายกับที่พระเจ้ากัปปิณะส่งมาถึงกษัตริย์ทั้ง 6 ทูตก็เดินทางกลับและแจ้งต่อพระเจ้ากัปปิณะตามนั้น

⁴ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ผู้เรียบเรียง, **เรื่องประดิษฐานพระสงฆ์สยามวงศ์ในลังกาทวีป** (กรุงเทพฯ: มติชน, 2546), 311-313.

⁵ กัปปิณะ (Kapphina) หรือบาลีว่า กัปปิณะ (Kappina) หรือมหากัปปิณะ (Mahakapina) ดูรายละเอียดใน สาโรชน์ บัวพันธุ์งาม, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์คัมภีร์อวทาน-ศตกะ” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทศึกษาศาสตร์ สาขาวิชาภาษาสันสกฤต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2556), 363.

⁶ เรื่องเดียวกัน, 442-444.

พระเจ้ากัปผิณะและอำมาตย์ทั้ง 18,000 คน ก็เสด็จมายังกรุงศราวาสตี พระราชาประเทศเพื่อนบ้านทั้งหลายก็เสด็จมาต้อนรับและเชิญให้เข้านคร เมื่อพระราชาทั้งหลายหายเหนื่อยแล้วก็ให้ไปแจ้งพระผู้มีพระภาค พระองค์จึงเนรมิตเมืองแบบเดียวกับที่รับทูต เมื่อ พระเจ้ากัปผิณะเสด็จมาเข้าเฝ้า พระพุทธเจ้าก็ขอให้ท้าวศักระเทวราชนำธนูประจำพระองค์มามอบให้ และประทานธนูนั้นแก่พระเจ้ากัปผิณะ แต่พระองค์ก็ไม่สามารถง้างศรได้ พระผู้มีพระภาคจึงเนรมิตกลองเหล็ก 7 ใบ และใช้ธนูของพระอินทร์แผลงทะลุกลองเหล็กทั้ง 7 ใบ เกิดเสียงสรรเสริญดังขึ้น ทำให้ความมัวเมาของพระเจ้ากัปผิณะหมดไป เมื่อพระองค์เห็นดังนั้นจึงกลับไปเป็นพระพุทธเจ้าดังเดิมและได้เทศนาสั่งสอนทำให้พระเจ้ากัปผิณะได้ดวงตาเห็นธรรมและออกผนวช จนบรรลุเป็นพระอรหันต์

เมื่อมีภิกษุถามที่กรรมเก่าของพระเจ้ากัปผิณะ พระพุทธเจ้าก็กล่าวว่า ในกัลป์ที่ 91 ในสมัยพระสัมมาสัมพุทธเจ้าวิปศิ ได้มีหัวหน้าพ่อค้าผู้หนึ่งได้ทูลนิมนต์ให้พระพุทธเจ้าวิปศิเสวยพระกระยาหารตลอดไตรมาสและยังได้สร้างวิหารถวายแด่สงฆ์ทั้ง 4 ทิศ และในอดีตมีพระราชานามว่าพรหมทัตทรงครองราชสมบัติอยู่ที่เมืองพาราณสี ได้อุปฐากพระปริตแยกพุทธเจ้าด้วยพระกระยาหารตลอดไตรมาสและได้สร้างสถูปบรรจุพระธาตุมีคณะอำมาตย์ร่วมด้วย และยังได้เคยบวชในสำนักของพระผู้มีพระภาคกาศยปะ⁷

เรื่องมหากปิณะนี้ยังได้มีการแปลเป็นภาษาอื่น⁸ โดยแตกออกเป็น 2 สายสำคัญ สายแรกผ่านจากอินเดียในสมัยปาละเข้าสู่ประเทศพม่าในสมัยพุกาม ซึ่งเมื่อเข้าสู่ประเทศพม่าแล้วน่าจะมีการแปลจากต้นฉบับที่เป็นภาษาสันสกฤตเป็นภาษาบาลี เนื่องจากปรากฏการแปลคัมภีร์อีกหลายฉบับจากภาษาสันสกฤตเป็นภาษาบาลี เช่น คัมภีร์โลกบัญญัติ ซึ่งคัมภีร์เหล่านี้ต่อมาได้ส่งอิทธิพลเข้ามาในประเทศไทยก่อนจะส่งเข้าไปในประเทศลาวและกัมพูชาต่อไป อีกสายหนึ่งขึ้นผ่านจากอินเดียเข้าสู่เอเชียกลาง เข้าไปยังทิเบตและจีน ดังปรากฏใน ทมมุกนิทานสูตร หรือชื่อในภาษามองโกเลียว่า mdo mdzangs blun ซึ่งแต่งโดยภิกษุ 5 รูปโดยรวบรวมเรื่องราวต่าง ๆ มา โดยมีต้นทางมาจากอินเดียก่อนจะส่งต่อไปยังโฆตานก่อนส่งไปถึงจีนในกลางพุทธศตวรรษที่ 10 - กลางพุทธศตวรรษที่ 11 และแพร่ไปยังทิเบตในราวกลางพุทธศตวรรษที่ 14 - กลางพุทธศตวรรษที่ 15 สุ่มองโกเลียในราวกลางพุทธศตวรรษที่ 19 - กลางพุทธศตวรรษที่ 20⁹

⁷ สาโรชน บัวพันธุ์งาม, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์คัมภีร์อวทาน-ศตกะ”, 363-370.

⁸ สัมภาษณ์ Peter Skilling, นักวิชาการของ EFEO ผู้เชี่ยวชาญด้านคัมภีร์ในพุทธศาสนา, 9 มีนาคม 2559.

⁹ นิยะดา เหล่าสุนทร, “บทนำเรื่องท้าวมหาชมพู,” ใน **ท้าวมหาชมพู: ต้นตำนานพระพุทธรูปทรงเครื่อง** (นนทบุรี: สำนักพิมพ์แห่งมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2553), 14.

เนื้อหาของมหากปิณะในทมมุกนิทานสูตรนี้มีความคล้ายคลึงกับในอวทานศตกะ แต่มีความแตกต่างกันหลายจุด โดยมีเนื้อความว่าขณะที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ในเขตวันวารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐีในแคว้นสุวรรณภูมิ มีพระเจ้าแผ่นดินนามว่ามหากปิณะ พระองค์ได้ทราบความรุ่งเรืองของแคว้นสาวัดถิของพระเจ้าปเสนชิตจากพ่อค้าผ้า จึงส่งราชทูตไปข่มขู่พระเจ้าปเสนชิตให้มาเฝ้าพระองค์ในทันที พระเจ้าปเสนชิตจึงไปเฝ้าพระพุทธเจ้าโดยเร็วและเล่าเรื่องให้พระองค์ฟัง พระพุทธเจ้าจึงให้ไปบอกทูตว่า ยังมีกษัตริย์ยิ่งใหญ่กว่าพระเจ้าปเสน-ชิตอยู่คือพระเจ้าราชาธิราช เมื่อราชทูตมาถึง พระพุทธเจ้าก็แปลงตนเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ พระมหาโมคคัลลานะเป็นเสนาบดีใหญ่ และเปลี่ยนเขตวันวิหารให้เต็มไปด้วย อัญมณีทั้ง 7 เมื่อราชทูตได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า พระองค์ก็มีบัญชาให้พระมหากปิณะมาเข้าเฝ้าพระองค์ภายใน 7 วัน พระมหากปิณะเมื่อรับทราบก็ให้ทูตไปถามว่าจะให้พากษัตริย์ทั้งหมดไปพบหรือไม่ พระพุทธองค์ก็ตอบกลับมาว่าให้พาพวกเขาบางคนมา

พระมหากปิณะจึงพากษัตริย์นับแสนมาเข้าเฝ้า เมื่อมาถึงก็คิดว่ากษัตริย์ผู้นี้ยิ่งใหญ่กว่าตน พระเจ้าจักรพรรดิก็ให้เสนาบดีใหญ่มอบธนูให้กับกษัตริย์แห่งสุวรรณภูมิ พระมหากปิณะไม่สามารถง้างศรได้ แต่พระเจ้าจักรพรรดิกลับใช้เพียงนิ้วก้อยติดจนเกิดเสียงดังไปทั่ว และแผลงศรออกไป 5 ดอก ซึ่งศรแต่ละดอกบรรจุด้วยสัตว์รัตนะของพระเจ้าจักรพรรดิ ก่อให้เกิดแสงสว่างไปทั่วจักรวาล ทำให้คนทั้งจักรวาลได้ฟังธรรม หลายคนบรรลุอรหัตต์ หลายคนได้ดวงตาเห็นธรรม หลายคนบรรลุนิพพาน เหล่าเปรต สัตว์ และสัตว์นรก บ้างได้รับการปลดปล่อยจากความทรมาน บ้างได้ไปเกิดใหม่ เป็นมนุษย์ บ้าง เทวดาบ้าง

พระมหากปิณะและผู้ติดตามเมื่อได้เห็นก็เกิดความศรัทธาในพระองค์และได้ดวงตาเห็นธรรม พระพุทธเจ้าจึงกลับสู่สภาพเดิม ประทับในหมู่สงฆ์ พระมหากปิณะได้ขอวชกับพระพุทธองค์ พระองค์อนุญาต เส้นผมและหนวดของพระมหากปิณะก็ร่วงหล่นเองและสวมชุดของพระกลายเป็นพระสงฆ์ในบัดดล และจากการทำสมาธิก็ทำให้เขาบรรลุเป็นพระอรหัตต์

พระอานนที่ได้ถามพระพุทธเจ้าว่า เหตุใดพระมหากปิณะจึงได้เป็นกษัตริย์ผู้นี้ยิ่งใหญ่และได้ดวงตาเห็นธรรม พระพุทธเจ้าได้ตอบว่า นานมาแล้วในสมัยพระพุทธเจ้ากาศยปะ เจ้าน้ำได้สร้างสถูปและสร้างวัดให้แก่สงฆ์ เมื่อสถูปทรุดโทรมและเสถียรน้อยหรือ เจ้าน้ำได้ให้ลูกซึ่งบวชเป็นพระเผยแผ่ธรรมแก่ผู้คน ทำให้สถูปได้รับการซ่อมแซมและพระสงฆ์ได้รับสิ่งต่าง ๆ ทั้งอาหาร เครื่องนุ่งห่ม และที่อยู่ เหล่าผู้คนที่ได้มีฟังธรรมและมีส่วนร่วมนั้นได้ตั้งความปรารถนาขอให้เกิดในตระกูลสูง ร่ำรวยอายุยืนและได้พบและฟังธรรมจากพระพุทธเจ้า พระสงฆ์ลูกของเจ้าน้ำนั้นก็คือพระมหากปิณะ กษัตริย์ทั้งหลายก็คือเหล่าคนที่ได้ฟังธรรมและได้ช่วยเหลือในครั้งนั้น¹⁰

¹⁰ Stanley Frye, *Sutra of the Wise and the Foolish* (Dharamshala: Library of Tibetan Works and Archives, 1981), 124-127.

จากเนื้อหาในทมมุกนิทานสูตรและอวทาน-ศตกะ จะพบว่ามีความใกล้เคียงกับเรื่องคล้ายกับ ชมพูบดีสูตรอย่างมาก มีเพียงการเรียกชื่อบุคคลและสถานที่เท่านั้นที่มีความแตกต่างกัน (ตารางที่ 1)

ตารางที่ 1 แสดงการเปรียบเทียบคัมภีร์ฉบับต่าง ๆ

	อวทาน ศตกะ	ทมมุกนิทาน สูตร	ชมพูบดีสูตร ภาคกลาง	ชมพูบดีสูตร ภาคเหนือ	ชมพูบดี สูตรลาว
ชื่อพระสูตร	มหากัปผิณะ	มหากปินะ	ชมพูบดีสูตร ชมพูบดีสูตร	ชมพูปัตติ ชมพูปัตติ	ชมพูปัตติ ชมพูปัตติ
ตัวละครเอก	พระเจ้า กัปผิณะ	พระมหา กปินะ	พระเจ้าชมพูบดี	ท้าวชมพูปัตติ	พระยา ชมพูปัตติ
สถานที่สั่งสอน	เซตวัน	เซตวันวิหาร	เวฬุวันมหาวิหาร	เวฬุวนาราม	เวฬุวนาราม
กษัตริย์ที่ถูกข่มขู่	มหาราช ทั้งหก	พระเจ้า ปเสนชิต	พระเจ้าพิมพิสาร	พญาพิมพิสาร	พระยา พิมพิสาร

แม้จากตารางจะเห็นว่า ทมมุกนิทานสูตรมีความใกล้เคียงกับชมพูบดีสูตรในไทยมากกว่า อวทาน-ศตกะเพราะ ในชมพูบดีสูตรและมหากปินะ กษัตริย์ที่ถูกคุกคามมีเพียงพระองค์เดียว ในขณะที่มหากัปผิณะมีกษัตริย์ที่ถูกคุกคามถึง 6 พระองค์ ทำให้มีความเป็นไปได้ว่าพระสูตรที่เป็นต้นเค้าของเรื่องชมพูบดีสูตรน่าจะมีที่มาจากพระสูตรในจีนหรือมองโกลีเยมากกว่าอินเดีย แต่พระสูตรเรื่องชมพูบดีสูตรนี้ก็น่าจะได้แรงบันดาลใจมาจากพระสูตรชื่อ มหากปินธชสูตรได้เช่นกันเนื่องจากมหากปินธชสูตรเป็นพระสูตรภาษาบาลีซึ่งมีเรื่องราวที่ว่าด้วยพระพุทธเจ้าทรงทรมานพญามหากปินซึ่งคล้ายคลึงกับชมพูบดีสูตรนี้¹¹ ซึ่งประเทศไทยน่าจะรับคัมภีร์นี้ผ่านประเทศพม่า

¹¹ ปีเตอร์ สกิลลิง และศานติ ภัคคีคำ, สยามบาลีวรรณกรรม: คัมภีร์บาลีใน “คัมภีร์สงเคราะห์” (กรุงเทพฯ: Fragile Palm Leaves Foudation, 2545), 134.

ความแพร่หลายของชมพูบดีสูตรในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

อย่างไรก็ดี เราพบว่าชมพูบดีสูตรนี้พบกระจายตัวอยู่ในหลายประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ทั้งในประเทศไทย ประเทศพม่า¹² ประเทศกัมพูชา¹³ และประเทศลาว¹⁴ โดยการเข้ามาของคัมภีร์นี้ นักวิชาการพม่าสันนิษฐานว่าเรื่องชมพูบดีนี้น่าจะแพร่หลายจากพม่าเข้าสู่ประเทศไทยและประเทศลาวโดยพระสงฆ์ภิกษุชาวทวารวดีที่เป็นชาวมอญ มีการค้นพบการสวดมนต์โดยพระสงฆ์ 3 รูป แทนพระพุทธรูป พระเจ้าราชาธิราชและพระเจ้าชมพูบดี¹⁵ ขณะที่ Dr. Peter Skilling ได้ให้ความเห็นว่ามีความเป็นไปได้ 3 ทาง คืออาจจะรับมาจากพระภิกษุซึ่งเดินทางไปยังอินเดียเหนือก่อนจะนำมาเผยแพร่ต่อ หรืออาจจะรับผ่านนักบวชซึ่งเดินทางจากอินเดียเหนือเข้ามายังภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หรืออาจจะรับเข้ามาผ่านภิกษุชาวจีนที่เดินเข้ามาในภูมิภาค ดังปรากฏร่องรอยของบทสวด อุมทิสวิชัยคาถา ซึ่งเป็นธารณีมนตร์หนึ่งที่พบในประเทศจีนและยังปรากฏมาจนถึงปัจจุบัน¹⁶ ซึ่งพบหลักฐานเป็นลานเงินจารึกธารณีมนตร์ที่อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย โดยบันทึกเป็นภาษาบาลีว่า “ปสยยหตตํ ริดติ ติตติ ติตติ มิตติ จุติ จุติ มุตติ ธรณี นาม อิทํ อหํ วันทามิ สักกจจ”¹⁷

ผู้วิจัยเห็นว่าพระสูตรเรื่องชมพูบดีสูตรนี้น่าจะเข้ามาสู่ประเทศไทยผ่านประเทศพม่า เนื่องจากคัมภีร์จากอินเดียในสมัยปาละนั้นได้แตกออกเป็นสองสาย สายหนึ่งส่งไปยังทิเบต เนปาล และจีน อีกสายหนึ่งไปทางพม่าและลังกา ซึ่งพม่าและลังกามีการแปลคัมภีร์จากภาษาสันสกฤตเป็นภาษาบาลี ต่างจากอีกสำเนาหนึ่งซึ่งแปลเป็นภาษาของตนเอง แต่การที่ภิกษุลังกาที่เดินทางมายังอยุธยา

¹² Thiripyanchai U Mya, “The Origin of the Jumbupati Image,” **Report of the director of archaeology survey for the year ending**, 28-37.

¹³ ศานติ ภัคคีคำ, “จิตรกรรมฝาผนังเรื่อง “ทำวมาหาชมพู” พระอุโบสถ วัดนางนองวรวิหาร,” **เมืองโบราณ**, 33.

¹⁴ ญัฐา คุ่มแก้ว, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์วรรณกรรมภาคใต้เรื่องพระยาชมพู” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาจารึกภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2552), 112.

¹⁵ Thiripyanchai U Mya, “The Origin of the Jumbupati Image” **Report of the director of archaeology survey for the year ending**, 71.

¹⁶ สัมภาษณ์ Peter Skilling, นักวิชาการของ EFEO ผู้เชี่ยวชาญด้านคัมภีร์ในพุทธศาสนา, 9 มีนาคม 2559.

¹⁷ แสง มนวิฑูร, “ความเป็นมาเกี่ยวกับพุทธศาสนาในล้านนาไทย,” ใน **รวมบทความของศาสตราจารย์ ร.ต.ท. แสง มนวิฑูร** (กรุงเทพฯ: พิษณุเศศ, 2517).

ในรัชกาลพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศไม่รู้จักพระพุทธรูปทรงเครื่องมาก่อน¹⁸ ย่อมแสดงให้เห็นว่าลังกาไม่รู้จักคัมภีร์นี้จนต้องมีการส่งคัมภีร์ “ชมพูบดีวัตถุ” ซึ่งเป็นคัมภีร์ภาษาบาลีกลับไป ในขณะที่ในพม่ามีการแปลคัมภีร์ เช่น โลกบัญญัติ อีกทั้งการอธิบายเมืองของพระเจ้าจักรพรรดิราชก็มีลักษณะเป็นเมืองที่มีตลาดหลากหลายทั้งตลาดบก ตลาดน้ำ มีโรงช้าง โรงม้า มีกำแพงหลายชั้น ซึ่งเป็นลักษณะเมืองในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่น อยุธยา¹⁹ ดังนั้น พระสูตรเรื่องชมพูบดีสูตรจึงน่าจะเข้ามายังประเทศไทยผ่านประเทศพม่า²⁰

อย่างไรก็ดี เรื่องชมพูบดีสูตรนี้อาจดัดแปลงมาจากเรื่องมหากัปผิณะในอวทานศกยะโดยตรงก็ได้ คือรับจากอินเดียโดยตรงผ่านทางภิกษุที่ได้มีโอกาสเดินทางไปยังอินเดียก็ได้ ปรากฏหลักฐานที่วัดเจติยเจ็ดยอด (ภาพที่ 1) ซึ่งมีวิหารมหาโพธิ์ซึ่งปรากฏการทำเสารูปแจกัน (ภาพที่ 2) ซึ่งไม่ปรากฏความนิยมในศิลปะพุกามหรือศิลปะล้านนา แต่ปรากฏความนิยมในศิลปะปาละ แสดงให้เห็นว่าช่างล้านนาผู้สร้างอาจเคยเดินทางไปพุทธคยา²¹ รวมถึงการปรากฏพระพุทธรูปทรงเครื่องที่มีรูปแบบใกล้เคียงกับศิลปะปาละในศิลปะล้านนา²² (ภาพที่ 3) ซึ่งการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องในศิลปะล้านน่าน่าจะสร้างภายใต้คติจากการชมพูบดีสูตร ปรากฏหลักฐานในเป็นประติมากรรมสำริดซึ่งมีจารึกระบุว่า “พระมหาชมพูบดีเจ้าองค์นี้ได้สร้างไว้ค้ำศาสนาแล” ซึ่งอายุอยู่ในพุทธศตวรรษที่ 21²³ (ภาพที่ 4) การสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องนี้น่าจะส่งอิทธิพลไปยังศิลปะอยุธยาพร้อมกับคติเรื่อง

¹⁸ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาตำราจรรยาภาพ, ผู้เรียบเรียง, **เรื่องประดิษฐานพระสงฆ์สยามวงศ์ในลังกาทวีป**, 311-313.

¹⁹ พระยาโบราณราชธานินทร์ (พร เดชะคุปต์), **อธิบายแผนที่พระนครศรีอยุธยากับคำวินิจฉัยของพระยาโบราณราชธานินทร์ ฉบับชำระครั้งที่ 2 และภูมิสถานกรุงศรีอยุธยา** (นนทบุรี: ต้นฉบับ, 2550), 57-65, 94-95.

²⁰ สัมภาษณ์ ศานติ ภัคดีคำ, อาจารย์ประจำภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ผู้เชี่ยวชาญด้านเรื่องเขมรทั้งประวัติศาสตร์และวรรณกรรม, 14 กรกฎาคม 2559.

²¹ เชษฐ ติงสฤษดิ์, **สัทมหาสถาน: พุทธประวัติตอนเสวยวิมุตติสุขกับศิลปกรรมอินเดียและเอเชียอาคเนย์** (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2555), 324-325.

²² เรื่องเดียวกัน, 182-186.

²³ Alexander B. Griswold, “Notes of the Art of Siam, No. 5 The Convention of Jambupati,” **Artibus Asiae** XXIV, 3-4 (1961): 295-296.

ชมพูบดีสูตร²⁴ และกลายเป็นที่นิยมอย่างมากตั้งแต่ในสมัยอยุธยาตอนปลาย ดังปรากฏหลักฐานการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องอย่างพระมหาจักรพรรดิในสมัยพระเจ้าปราสาททอง (ภาพที่ 9) หรือการปรากฏต้นฉบับคัมภีร์เรื่องชมพูบดีสูตรภาษาบาลี อักษรขอมที่ Bibliothèque Nationale กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส ซึ่งสามารถกำหนดอายุอยู่ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช²⁵ และในสมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศซึ่งส่งหนังสือ ชมพูบดีวัตถุ ไปให้แก่พระเจ้าเกียรติศิริกษัตริย์ลังกาผ่านพระสงฆ์ซึ่งเดินทางมาสืบพระพุทธศาสนา²⁶ ส่วนทางลาวน่าจะได้รับคตินี้ในระยะแรกจากล้านนาตั้งแต่สมัยพระเจ้าโพธิสาลราช เพราะในพ.ศ. 2066 พระเมืองแก้วได้อาราธนาพระเทพมงคลแฉกรและพระภิกษุบริวาร พร้อมด้วยคัมภีร์ไตรปิฎกจำนวน 60 คัมภีร์ไปให้แก่พระเจ้าโพธิสาลราช²⁷ หรืออาจไปพร้อมกับพระเจ้าไชยเชษฐาซึ่งมาปกครองล้านนาอยู่ 2 ปี ก่อนจะเสด็จไปครองอาณาจักรล้านช้าง ซึ่งในครั้งนั้นได้อัญเชิญพระพุทธรูปสำคัญ เช่นพระแก้วมรกตไปด้วย²⁸ หรืออาจได้รับมาจากรัตนโกสินทร์อีกต่อหนึ่ง โดยอาจจะรับเข้ามาในสมัยพระเจ้ามังราชูราชซึ่งเป็นช่วงเวลาที่มอญอพยพหนีภัยจากสงครามพม่าเข้าไปในราชสำนักหลวงพระบางอย่างมาก²⁹

²⁴ ศักดิ์ชัย สายสิงห์, **พระพุทธรูปในประเทศไทย: รูปแบบ พัฒนาการและความเชื่อของคนไทย** (กรุงเทพฯ: ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2556), 412.

²⁵ สัมภาษณ์ ศานติ ภัคดีคำ, อาจารย์ประจำภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ผู้เชี่ยวชาญด้านเขมรทั้งประวัติศาสตร์และวรรณกรรม, 2 พฤศจิกายน 2558.

²⁶ ศานติ ภัคดีคำ, “จิตรกรรมฝาผนังเรื่อง “ท้าวมหาชมพู” พระอุโบสถ วัดนางนองวรวิหาร,” **เมืองโบราณ**, 33.

²⁷ พระรัตนปัญญาเถระ, **ชินกาลมาลีปกรณ์**, พิมพ์ครั้งที่ 7, แปลโดย แสง มนวิฑูร (กรุงเทพฯ: รำไทยเพรส, 2550), 166.

²⁸ พระยาประชาภิจักรจักร, **พงศาวดารโยนก**, พิมพ์ครั้งที่ 5 (กรุงเทพฯ: คลังวิทยา, 2507), 137.

²⁹ อ่านเพิ่มเติมในบทที่ 5.

ภาพที่ 1 วิหารมหาโพธิ์ วัดมหาโพธาราม จังหวัดเชียงใหม่

ภาพที่ 2 เสาทรงแจกัน วัดมหาโพธาราม จังหวัดเชียงใหม่

ภาพที่ 3 พระศรีภุชชัโปธิสัตว์ วัดเบญจมบพิตร กรุงเทพมหานคร

ภาพที่ 4 ประติมากรรมมีจารึกว่าชมพูปติ สมบัติของหลวงบริบาลบุรีภัณฑ์
ที่มา: Alexander B. Griswold, "Notes of the Art of Siam, No. 5 The Convention of Jambupati," *Artibus Asiae* XXIV, 3-4 (1961): 297.

งานศิลปกรรมจากชมพูทวีปสู่สุทรในประเทศไทยและประเทศลาว

ตั้งที่วิเคราะห์ไปข้างต้นว่าคัมภีร์เรื่องชมพูทวีปน่าจะเข้ามาในประเทศไทยผ่านพื้นที่ภาคเหนือของประเทศไทย ปรากฏหลักฐานในช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 ทั้งในรูปของประติมากรรมที่มีจารึกว่า “พระมหาชมพูติเจ้าองค์นี้ได้สร้างไว้ค้ำศาสนาแล”³⁰ (ภาพที่ 4) และพระพุทธรูปทรงเครื่อง โดยรูปแบบของพระพุทธรูปทรงเครื่องที่ปรากฏมีทั้งกลุ่มที่ได้รับอิทธิพลจากศิลปะปาละของอินเดีย (ภาพที่ 3) และกลุ่มที่ได้รับอิทธิพลจากศิลปะโปลนารูวะของลังกา³¹ (ภาพที่ 5)

ภาพที่ 5 พระพุทธรูปทรงเครื่องศิลปะล้านนาอิทธิพลลังกา พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร

³⁰ Alexander B. Griswold, “Notes of the Art of Siam, No. 5 The Convention of Jambupati,” *Artibus Asiae*, 295-296.

³¹ ศักดิ์ชัย สายสิงห์, พระพุทธรูปในประเทศไทย: รูปแบบ พัฒนาการและความเชื่อของคนไทย, 320-323.

เชื่อว่าพระพุทธรูปกลุ่มหลังน่าจะส่งอิทธิพลให้กับพระพุทธรูปทรงเครื่องน้อยในศิลปะอยุธยาตอนกลาง โดยมีตัวอย่างสำคัญคือกลุ่มพระพุทธรูปที่พบในพระอุระของพระมงคโลปิตร (ภาพที่ 6) ซึ่งพบร่วมกับพระพุทธรูปขัดสมาธิเพชรซึ่งเป็นพระพุทธรูปที่ได้รับอิทธิพลจากศิลปะล้านนาเช่นเดียวกัน (ภาพที่ 7) นอกจากนี้ยังปรากฏพระพุทธรูปทรงเครื่องที่มีจารึกที่ฐานระบุปีที่สร้างคือ พ.ศ. 2048 (ภาพที่ 8) ซึ่งสวมเทริดและต่อด้วยรัศมีเปลวไฟคล้ายกับพระพุทธรูปในศิลปะล้านนาอีกด้วย³² ก่อนที่รูปแบบพระพุทธรูปทรงเครื่องนี้จะพัฒนาไปสู่พระพุทธรูปทรงเครื่องอย่างพระมหาจักรพรรดิในสมัยอยุธยาตอนปลาย (ภาพที่ 9) ซึ่งในสมัยนี้ได้เกิดคติใหม่คือการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องอุทิศถวายแด่บูรพกษัตริย์ คติและรูปแบบนี้ได้ถ่ายทอดไปยังพระพุทธรูปทรงเครื่องอย่างพระมหาจักรพรรดิในสมัยรัตนโกสินทร์ต่อไปด้วย³³

ภาพที่ 6 พระพุทธรูปทรงเครื่องน้อย พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เจ้าสามพระยา

³² ศักดิ์ชัย สายสิงห์, พระพุทธรูปในประเทศไทย: รูปแบบ พัฒนาการและความเชื่อของคนไทย, 408-417.

³³ เรื่องเดียวกัน, 427-429.

ภาพที่ 7 พระพุทธขัดสมาธิเพชร พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ เจ้าสามพระยา

ภาพที่ 8 พระพุทธรูปทรงเครื่องประทับยืน พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร

ภาพที่ 9 พระพุทธรูปทรงเครื่องอย่างพระมหาจักรพรรดิ วัดพระเมรุราชิการาม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ในสมัยรัตนโกสินทร์ปรากฏการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องอย่างพระมหาจักรพรรดิ ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 1 แต่การสร้างพระพุทธรูปเนื่องในคติชมพูบดีปรากฏชัดเจนในสมัยรัชกาลที่ 3³⁴ ปรากฏการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องอย่างพระมหาจักรพรรดิที่วัดนางนอง กรุงเทพมหานคร พร้อมกับเขียนจิตรกรรมฝาผนังเรื่องชมพูบดีสูตร (ภาพที่ 10) หรือพระพุทธรูปทรงเครื่องประทับยืนที่ วัดน้อยทองอยู่ ซึ่งมีประติมากรรมพระสาวกทรงเครื่องขนานสองข้าง (ภาพที่ 11) ซึ่งเป็นการแสดง พระพุทธเจ้าที่กำลังแสดงรูปเป็นพระมหาจักรพรรดิควบคู่กับพระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะที่ แสดงรูปเป็นเสนาบดีใหญ่ ในมหาชมพูบดีสูตรได้บรรยายว่า

สมเด็จพระเจ้าชมพูบดีเสด็จไปเบื้องหน้าแต่นั้นก็บันลือถึงประเทศที่ใกล้แห่งกำแพง ทองเหลืองชั้นนอกก็ได้ทอดพระเนตรเห็นพระสารีบุตรเจ้าผู้มีอายุอันถือเพศเปนนายเสนาบดี ผู้ใหญ่แวดล้อมไปด้วยบริวารแสนหนึ่ง นั่งอยู่ข้างเบื้องขวา แล้วก็เห็นพระมหาโมคคัลลานอันถือ เพศเปนเสนาบดีผู้ใหญ่ แวดล้อมไปด้วยบริวารแสนหนึ่งนั่งอยู่ข้างเบื้องซ้าย³⁵

³⁴ ศักดิ์ชัย สายสิงห์, พระพุทธรูปในประเทศไทย: รูปแบบ พัฒนาการและความเชื่อ ของคนไทย, 518-525.

³⁵ “มหาชมพูบดีสูตร,” ใน ท้าวมหาชมพู: ตันตำนานพระพุทธรูปทรงเครื่อง (กรุงเทพฯ: โสภณพิพรรฒธนาการ, 2464), 40.

ภาพที่ 10 พระพุทธรูปทรงเครื่องอย่างพระมหาจักรพรรดิ วัดนางนอง กรุงเทพมหานคร

ภาพที่ 11 ภาพถ่ายเก่า แสดงพระพุทธรูปทรงเครื่องและพระสาวกทรงเครื่อง วัดน้อยทองอยู่ กรุงเทพมหานคร
(ภาพถ่ายจากคุณอิสรกุล คงชนะ)

ลักษณะการแสดงพระพุทธรูปทรงเครื่องควบคู่กับพระสาวกทรงเครื่องนี้ปรากฏบนพระ
 บฏในสมัยรัตนโกสินทร์เช่นกัน (ภาพที่ 12 - 13) แต่พระบฏเหล่านี้นิยมแสดงเฉพาะรูปบุคคลทั้ง 3
 เท่านั้น โดยอาจมีภาพเทวดา บุคคลกำลังกราบไหว้ หรือบางครั้งมีการเขียนภาพพุทธประวัติไว้
 ด้านล่าง แต่ไม่นิยมแสดงฉากจากเรื่องชมพูทวีปแต่อย่างใด

ในศิลปะล้านช้างปรากฏการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องมาตั้งแต่สมัยพุทธศตวรรษที่ 21
 (ภาพที่ 14) โดยมีรูปแบบเดียวกันกับพระพุทธรูปทรงเครื่องในศิลปะล้านนาในช่วงเวลาเดียวกัน³⁶
 (ภาพที่ 5) ก่อนจะปรากฏอีกครั้งในพุทธศตวรรษที่ 25 ซึ่งได้รับอิทธิพลจากศิลปะรัตนโกสินทร์
 โดยพระพุทธรูปบางองค์น่าจะได้อัญเชิญไปจากกรุงเทพ (ภาพที่ 15) ก่อนจะพัฒนาเป็นรูปแบบของ
 ตัวเองต่อมา³⁷ (ภาพที่ 16)

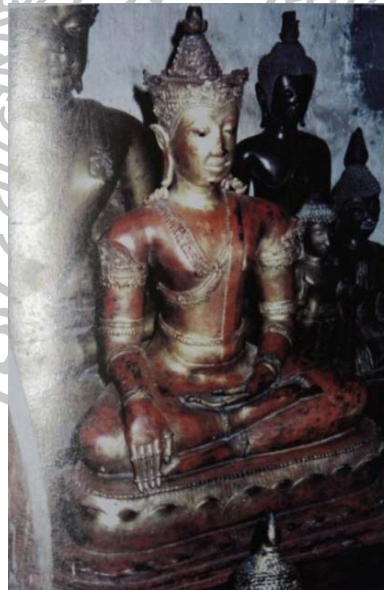
ภาพที่ 12 พระบฏรูปพระพุทธรูปทรงเครื่องขนาดด้วยพระสาวกทรงเครื่องและสุวรรณสามชาดก
 พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ หอศิลป์

³⁶ ศักดิ์ชัย สายสิงห์, พระพุทธรูปในประเทศไทย: รูปแบบ พัฒนาการและความเชื่อ
 ของคนไทย, 467.

³⁷ เรื่องเดียวกัน, 497.

ภาพที่ 13 พระบฏรูปพระพุทธรูปทรงเครื่องขนาดด้วยพระสาวกทรงเครื่องและพุทธประวัติตอน
มารผจญ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ เจ้าสามพระยา

ภาพที่ 14 พระพุทธรูปทรงเครื่อง วัดสี่สะพานเทวะโลก เมืองหลวงพระบาง
ที่มา: สุรศักดิ์ ศรีสำอาง, ลำดับกษัตริย์ลาว, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: สำนักโบราณคดีและ
พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ กรมศิลปากร, 2545), 73.

ภาพที่ 15 พระพุทธรูปทรงเครื่องอิทธิพลศิลปะรัตนโกสินทร์ วัดวิษุณ เมืองหลวงพระบาง

ภาพที่ 16 พระพุทธรูปทรงเครื่องแบบพื้นเมือง วัดวิษุณ เมืองหลวงพระบาง

ดังนั้นเราจึงสามารถแบ่งกลุ่มประติมากรรมกลุ่มนี้ได้เป็น 3 กลุ่ม กลุ่มแรกคือพระพุทธรูปหรือประติมากรรมที่มีจารึกหรือเอกสารระบุชัดเจนว่าสร้างเนื่องในคติชมพูตีสสูตร ได้แก่ ประติมากรรมมีจารึก “พระมหาชมพูตีสเจ้าองค์นี้ได้สร้างไว้ค้ำศาสนาแล” (ภาพที่ 4) ซึ่งเป็นประติมากรรมเพียงชิ้นเดียวที่มีจารึกระบุชัดเจนว่าเกี่ยวเนื่องกับคติเรื่องชมพูตีสสูตร

กลุ่มที่สองคือกลุ่มที่ไม่มีจารึกหรือเอกสาร แต่มีหลักฐานทำให้เชื่อว่าสร้างขึ้นภายใต้คติชมพูตีสสูตร ได้แก่ พระพุทธรูปประธาน วัดนางนอง กรุงเทพมหานคร (ภาพที่ 10) พระพุทธรูปประธาน วัดมหาธาตุวรวิหาร จังหวัดเพชรบุรี (ภาพที่ 17) พระพุทธรูปประธานวัดน้อยทองอยู่ กรุงเทพมหานคร (ภาพที่ 11) และพระบฏพระพุทธรูปทรงเครื่อง (ภาพที่ 12-13) พระพุทธรูปประธานวัดน้อยทองอยู่ ฆราวาสด้วยพระสาวกทรงเครื่องแสดงฉากในเรื่องชมพูตีสสูตร ซึ่งลักษณะการแสดงออกเช่นนี้ปรากฏในพระบฏพระพุทธรูปทรงเครื่องกลุ่มที่มีการทำพระสาวกทรงเครื่องฆราวาส พระพุทธรูปประธานของวัดนางนองและวัดมหาธาตุวรวิหารเป็นพระพุทธรูปทรงเครื่อง มีการเขียนจิตรกรรมฝาผนังเรื่องชมพูตีสสูตรสอดคล้องกับพระพุทธรูปประธาน และโดยเฉพาะอย่างยิ่งพระพุทธรูปประธาน วัดนางนอง ซึ่งมีบริบททางประวัติศาสตร์ว่าสร้างขึ้นโดยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเพื่อแสดงพระองค์เป็นพระเจ้าจักรพรรดิเพื่อสร้างความชอบธรรมให้กับพระองค์ในการขึ้นครองราชย์³⁸ รวมถึงพระพุทธรูปประธาน วัดหน้าพระเมรุ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา (ภาพที่ 9) ซึ่งแม้จะไม่มีหลักฐานเอกสารแต่เชื่อกันว่าสร้างขึ้นในสมัยพระเจ้าปราสาททองเนื่องจากมีรูปแบบเดียวกับพระพุทธรูปในเมรุทิศและเมรุราย วัดไชยวัฒนาราม³⁹ และเชื่อว่าการที่พระเจ้าปราสาททองสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องก็น่าจะด้วยแนวคิดเดียวกันกับพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวคือเพื่อแสดงความเป็นพระเจ้าจักรพรรดิเพื่อสร้างความชอบธรรมในการเป็นกษัตริย์เพราะพระองค์ไม่ได้สืบเชื้อสายมาจากกษัตริย์ในรัชกาลก่อนหน้า แต่เป็นเพียงขุนนาง คือ เจ้าพระยาโกษาธิบดีศรีวิชัยวงศ์ ซึ่งเหล่าขุนมนตรีได้อัญเชิญให้ขึ้นเป็นกษัตริย์แทนที่สมเด็จพระอภัยวงศ์ที่ยังทรงพระเยาว์ เพราะขึ้นครองราชย์เมื่อพระชนมายุเพียง 9 พรรษา⁴⁰

³⁸ ดูรายละเอียดในบทที่ 5

³⁹ สันติ เล็กสุขุม, ศิลปะอยุธยา: งานช่างหลวงแห่งแผ่นดิน (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2542), 147.

⁴⁰ พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) และพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับหลวงประเสริฐ คำให้การชาวกรุงเก่า คำให้การขุนหลวงหาวัด (นนทบุรี: ศรีปัญญา, 2553), 269.

กลุ่มสุดท้าย คือ กลุ่มพระพุทธรูปที่ไม่มีจารึกและไม่อาจจะบรูว่าสร้างเนื่องในคติชมพุดีสูตร ได้แก่ พระพุทธรูปทรงเครื่ององค์อื่น ๆ ทั้งพระพุทธรูปประทับยืนและพระพุทธรูปประทับนั่ง ซึ่งพระพุทธรูปเหล่านี้อาจสร้างขึ้นภายในแนวคิดอื่น เช่น พระพุทธรูปที่อุทิศแด่บุรพกษัตริย์ หรือพระอนาคตพุทธเจ้า

ภาพที่ 17 พระพุทธรูปประธาน วัดมหาธาตุวรวิหาร จังหวัดเพชรบุรี

เนื้อเรื่องย่อชมพุดีทั้ง 3 ฉบับ

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้ชมพุดีสูตรทั้งหมด 3 ฉบับ ได้แก่ ฉบับภาคกลาง ฉบับภาคเหนือ และฉบับลาว เพื่อให้สอดคล้องกับแหล่งจิตรกรรมที่พบในภาคกลาง ภาคเหนือของประเทศไทย และในประเทศลาว

ชมพุดีสูตรฉบับภาคกลาง

ปัจจุบันต้นฉบับโบราณเรื่องชมพุดีสูตรที่เก่าแก่ที่สุดที่พบคือโบราณข Bibliothèque Nationale กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส ซึ่งมีอายุถึงสมัยอยุธยาตอนปลายจากลักษณะตัวอักษรที่ใช้ อาจมีอายุเก่าไปถึงสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช⁴¹ แต่ฉบับที่ใช้ในการศึกษาคือมหาชมพุดีสูตร

⁴¹ สัมภาษณ์ ศานติ ภัคดีคำ, อาจารย์ประจำภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ผู้เชี่ยวชาญด้านเขมรทั้งประวัติศาสตร์และวรรณกรรม, 2 พฤศจิกายน 2558.

ซึ่งสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ทรงพระเยาว์ตามราชานุภาพ โปรดให้ตีพิมพ์ขึ้น โดยเป็นฉบับที่ตีพิมพ์ครั้งที่ 2 ในการกุศลเมื่อปีระกา พ.ศ. 2464 โดยหลวงภักดีคุณวิจารณ์⁴²

เนื้อเรื่องเริ่มต้นโดยพระอานนทกล่าวว่าได้เคยฟังมาจากพระพุทธรองค์เมื่อครั้งประทับอยู่ที่เวฬุวนารามใกล้กรุงราชคฤห์ ในครั้งนั้นมีกษัตริย์พระองค์หนึ่งนามว่าชมพูบดีครองราชย์อยู่ที่เมืองปัญจาลราชรัฐ พระยาชมพูบดีนี้เมื่อปฏิสนธิในครรภ์มารดา เกิดเสาดันใหญ่สูง 18 ศอกขึ้นกลางพระนทร เมื่อประสูติจากครรภ์มารดา ชุมทองที่อยู่ในแผ่นดิน ปลายไม้ น้ำก็ปรากฏออกมา ฉลองพระบาทที่เต็มไปด้วยแก้วมณีโชติทั้งคู่ก็ลอยมาจากวิบูลยบรรพตมาสมที่พระบาท ในขณะที่เมื่อประสูติเนมิทกะพราหมณ์ทั้งหลายเห็นเป็นอัศจรรย์ก็พยากรณ์ว่าพระราชกุมารนี้มีบุญญาธิการ จะได้เป็นพระเจ้าเอกราช เป็นใหญ่ในชมพูทวีปและนาคพิภพ จะสวมฉลองพระบาทแก้วมณีเขียวไปในอากาศสูงขึ้นไป 1 โยชน์ เนมิทกะพราหมณ์จึงถวายนามแก่พระราชกุมารว่า ชมพูดีราชกุมาร

เมื่อราชกุมารเติบโตใหญ่ขึ้น ทรงเรียนศิลปศาสตร์การยิงธนูถึง 16 พรรษา แรกเรียนยิงธนูได้ไกล 1 โยชน์ เมื่อเข้าปีที่ 2 ยิงได้ 2 โยชน์ เมื่อล่วงเข้าปีที่ 3 4 5 6 7 ก็ยิงได้ไกล 3 4 5 6 7 โยชน์ ถ้ายิงลงแผ่นดิน ลูกธนูไปได้ไกล 1 โยชน์ ถ้ายิงไปนาคพิภพก็อาจทำให้พินาศ ถ้ายิงไปในน้ำก็จะไปได้ไกล 1 โยชน์ และน้ำก็จะเดือดเป็นควัน เมื่อขึ้นครองราชย์ก็ใช้ให้ลูกธนูเป็นราชทูตไปหาท้าวพระยาทั้งปวงในชมพูทวีปนั้นมาเข้าเฝ้า ผู้ใดไม่มา ลูกธนูนั้นก็ร้อยพระกรรมของพระยาพระองค์นั้นและนำมาสู่สำนักพระเจ้าชมพูบดี

พระเจ้าชมพูบดีทรงมีพระอัคมเหสีชื่อกาญจนราชเทวี อยู่มาวันหนึ่งในคืนเดือนเพ็ญ พระองค์ทอดพระเนตรเห็นพระจันทร์บนท้องฟ้า ก็เปรียบตนเองเป็นดังพระจันทร์ ผู้ใหญ่กว่าหมู่ดาวคือพระยาทั้งร้อยเอ็ดเมือง จึงตัดสินพระทัยสวมฉลองพระบาทแก้วมณีโชติเหาะไปในอากาศ ไปทอดพระเนตรดูบ้านเมืองของกษัตริย์ทั้งร้อยเอ็ดเมืองแล้วจึงนิวัติกลับพระนทร ระหว่างทางผ่านเมืองราชคฤห์ เห็นปราสาทของพระเจ้าพิมพิสารก็ทรงพิโรธ ใช้พระบาทถีบยอดปราสาท แต่ด้วยอำนาจบารมีของพระเจ้าพิมพิสารผู้เป็นพุทธสาวกช่วยคุ้มครองยอดปราสาทไว้ ทำให้พระบาทและพระชานูของพระเจ้าชมพูบดีแตกโลหิตไหลอาบ พระองค์จึงพิโรธใช้พระแสงขรรค์ฟาดฟันยอดปราสาท แต่ด้วยอานุภาพของพระพุทธเจ้า เทพยดาที่บันดาลให้ยอดปราสาทเป็นดังเพชร พระแสงขรรค์ก็บิ่นทำลายไป

พระเจ้าชมพูบดีไม่พอพระทัยยิ่งก็เหาะกลับไปยังเมือง ยกวิษครขึ้นและให้วิษครไปร้อยพระกรรมของพระเจ้าพิมพิสารมาสู่สำนักของพระองค์ วิษครก็เหาะไปในอากาศแผดเสียงดังสนั่น พระเจ้าพิมพิสารตกพระทัย เสด็จออกไปยังสำนักของพระพุทธองค์ในเวฬุวันมหาวิหาร และตรัสถามพระพุทธองค์ พระพุทธองค์ก็ตรัสตอบถึงความปรารถนาของพระเจ้าชมพูบดี พระเจ้าพิมพิสารยังตกพระทัยกว่าเก่า พระพุทธเจ้าก็ปลอบและตรัสว่าจะช่วย ฝ่ายวิษครเมื่อหาพระเจ้าพิมพิสารไม่เจอ

⁴² “มหาชมพูบดีสูตร” ใน ท้าวมหาชมพู: ต้นตำนานพระพุทธรูปทรงเครื่อง, 3-83.

ทำลายกัมภูฉัตรของพระเจ้าพิมพิสารและเหาะไปยังเวฬุวันมหาวิหาร พระพุทธองค์จึงเนรมิตพุทธจักรอันหนึ่งไปทำลายวิเศษ วิเศษสู้ไม่ได้ก็หนีไปซ่อนในยอดบราลีของปราสาท พระเจ้าชมพูบดีเห็นดังนั้น ก็เสียพระทัย และขว้างฉลองพระบาทแก้วมณีโชติออกไปให้จับตัวพระเจ้าพิมพิสารมา ฉลองพระบาทก็แปลงเป็นพญานาค 2 ตน มีร้อยเศียร เหาะไปยังเมืองราชคฤห์ เมื่อหาพระเจ้าพิมพิสารไม่พบ ก็ทำลายบัลลังก์และบ่าหน้ามายังเวฬุวันมหาวิหาร พระพุทธเจ้าก็เนรมิตพระยาครุฑมีพันเศียรแสนปีก พญานาคราชสู้ไม่ได้ก็หนีกลับไปยังสำนักของพระเจ้าชมพูบดี

ฝ่ายพระพุทธองค์ทรงพิจารณาเห็นว่าพระเจ้าชมพูบดีมีบารมีแรงกล้าสามารถบรรลุอรหัตผลได้ จึงมีพุทธภูิก้าให้พระอินทร์เป็นราชทูตไปเชิญพระเจ้าชมพูดีมาเฝ้า “พระเจ้าราชาธิราช” พระอินทร์รับบัญชา ก็แปลงเป็นราชทูตไปยังเมืองปัญจาลราชภูร์ เมื่อถึงแล้วก็ตรัสกับพระเจ้าชมพูดีว่า เหตุใดจึงไม่ไปถวายเครื่องราชบรรณาการแก่พระเจ้าราชาธิราช พระเจ้าราชาธิราชใช้ให้เรามาเชิญท่านไปเข้าเฝ้า พระเจ้าชมพูบดีได้ยินดังนั้นก็โรธขว้างวิเศษไปยังราชทูต ราชทูตก็เนรมิตจักรออกมา วิเศษสู้ไม่ได้หนีไป จักรก็เปล่งรัศมีเป็นเปลวไฟไล่ติดตามจนต้องกลับไปยังแล่งของพระเจ้าชมพูดี พระเจ้าชมพูบดีก็หนีไป เปลวไฟเผาไหม้เมืองของพระเจ้าชมพูดีจึงต้องขอให้พระอินทร์ช่วยดับเพลิงนั้น พระอินทร์ก็ดับเพลิงด้วยฤทธิ์และเชิญพระเจ้าชมพูดีไปเข้าเฝ้าพระเจ้าราชาธิราช พระเจ้าชมพูบดีไม่ไปพระอินทร์จึงให้จักรไปติดพันพระบาทของพระเจ้าชมพูดีจนตกจากพระแท่นและลากไปไกลอุศกหนึ่ง ได้รับความลำบากเวทนาก็ตรัสแก่พระอินทร์ว่าวันพรุ่งนี้เช้าจะเสด็จไปเฝ้าพระเจ้าราชาธิราช ราชทูตก็กลับไปกราบทูลพระพุทธเจ้า

พระพุทธเจ้าจึงมีพุทธภูิก้าให้พระยาภานาคเนรมิตแม่น้ำและตลาดบกตลาดน้ำในทางที่ท้าวชมพูดีจะเสด็จผ่าน พระพุทธเจ้าเนรมิตเวฬุวันมหาวิหารเป็นพระนครอันใหญ่มีกำแพง 7 ชั้น แล้วด้วย ทอง แก้วผลึก แก้วมณี แก้วลาย เหล็ก ทองแดง ทองเหลือง ให้พระยาครุฑเป็นนายช่างทอง ช่างฉันทันต์มาอยู่ในโรงช่าง ม้าพลากอยู่ในโรงม้า นกการเวกมาร้องเพลง นกแขกเต้าคาบดอกไม้ อันมีกลิ่นหอมมาโปรย หมุกินรีกินนรคนธรรพ์ทั้งหลายมาขับร้องฟ้อนรำประโคมดนตรี แล้วพระพุทธองค์ก็เนรมิตวิมานนับแสน และพระมหาปราสาท เนรมิตพระองค์เป็นพระเจ้าราชาธิราชประทับบนรัตนบัลลังก์ภายในมหาปราสาท มีนางราชกัลยารูปงามอยู่ซ้ายขวา ท้าวมหาพรหมถือเศวตฉัตร พระราหุลเป็นขุนคลัง พระมหากปิลเถรและบริวารเป็นพนักงานราชทรัพย์ สาวกหมื่นหกพันเป็นพระยาประเทศราช พระอาทิตย์และพระจันทร์เป็นนายทวาร นางเทพธิดาเป็นช่างปักช่างสะตัง ช่างกำแพง แต่ละชั้นมีกองทัพคอยรักษาชั้นละแสน พระสารีบุตรเป็นเสนาบดีใหญ่อยู่เบื้องขวา พระโมคคัลลานะเป็นเสนาบดีใหญ่อยู่เบื้องซ้าย มีตลาดขายทองของนางสุชาดา ตลาดขายเงินของนางสุธรรมมา ตลาดขายผ้าของนางสุจิตรา ตลาดขายผลไม้ของนางสุนันทา และยังมีตลาดขายข้าวสาร ข้าวสุก เนื้อและปลา มาเหล่าคนตักน้ำเดินไปมาสับสน

วันรุ่งขึ้นพระเจ้าชมพูตีพร้อมด้วยกษัตริย์ร้อยเอ็ดเมืองและอำมาตย์แสนหนึ่งพร้อมด้วยทหารทั้งหลายก็เสด็จออกจากพระนครมายังสำนักของพระเจ้าราชาธิราช โดยเสด็จไปบนช้างไม่ได้เหาะไปด้วยฤทธิ์เพราะเกรงจะแสดงฤทธิ์ได้ไม่เต็มที่เมื่อไปถึง เมื่อพระพุทเจ้าทราบก็ให้มาฆสามเณรไปย่นระยะทางและให้แปลงเป็นราชทูตไปพาพระเจ้าชมพูตีลงจากหลังช้าง มาฆสามเณรรับพุทฐีกาและเดินทางไป เมื่อถึงจึงสำแดงกายเป็นราชทูตไปอยู่ตรงหน้าช้างของพระเจ้าชมพูตีและบอกให้ลงจากหลังช้าง พระเจ้าชมพูตีไม่ยอมมาฆสามเณรจึงเนรมิตกายให้ใหญ่แล้วจับหางช้างของพระเจ้าชมพูตีไถจนล้มกลิ้ง พระเจ้าชมพูตีจึงต้องเสด็จไปด้วยพระบาทพร้อมทั้งกษัตริย์ทั้งร้อยเอ็ดเมืองและเสนาทั้งหลาย

ระหว่างทางทรงผ่านตลาดน้ำของพญานาค โรงทองของพญาครุฑ โรงช้าง โรงม้า นกการเวก นกแขกเต้า กินนรกินรี ท้าวจตุโลกบาล สวณอุทยาน สระโบกขรณี ตลาดเนื้อ ตลาดปลา ตลาดข้าวสุก ตลาดข้าวสาร ตลาดดอกไม้ ตลาดผลไม้ ตลาดผ้า ตลาดเงิน ตลาดทอง โรงทองทอดพระเนตรเห็นพระสารีบุตร พระโมคคัลลานะ กองทหารรักษาในแต่ละชั้น นางเทพธิดา พระอาทิตย์และพระจันทร์ สวาททั้งหลาย พระราหูล พระอนุรุทธ พรหม จนวนั่งไปถึงที่ประทับของพระเจ้าราชาธิราช

เมื่อไปถึงพระเจ้าราชาธิราชก็ตรัสให้เข้าไปใกล้ ๆ และตรัสกับพระเจ้าชมพูตี ก่อนจะแสดงฤทธิ์ต่อสู้กัน พระเจ้าชมพูตีสู้ไม่ได้แต่ยังไม่ละซึ่งที่วิมานและถามพระพุทเจ้าองค์ถึงผลของทานบาปและนรกมีหรือไม่ พระพุทเจ้าจึงแสดงนรกและสวรรค์ให้เห็น พระเจ้าชมพูตีเห็นญาติของพระองค์อยู่ในนรกและสวรรค์และปรารถนาจะได้อยู่ในสวรรค์บ้าง แต่พระพุทเจ้าองค์ปรารถนาจะให้พระเจ้าชมพูตีสำเร็จในทางธรรม จึงแสดงธรรมเทศนาเรื่องนิพพานจนพระเจ้าชมพูตีเลื่อมใสและออกบวช พระพุทเจ้าจึงคลายฤทธิ์ให้เมืองกลับเป็นเวฬุวันมหาวิหารและพระองค์กลับมาเป็นพระพุทเจ้าตามปกติ และได้เสด็จเห็นว่าในสมัยของพระพุทเจ้ากัสสปะ พระเจ้าชมพูตีเกิดเป็นพ่อค้าขายผ้ากำพล วันหนึ่งพบพระพุทเจ้ากัสสปะบิณฑบาตก็ถวายบิณฑบาตแต่พระพุทเจ้ากัสสปะพร้อมด้วยมิด เข็ม ผ้ากำพล เมื่อกลับมาถึงบ้านก็บอกภรรยา ภรรยาที่อนุโมนาทานแห่งสามี่ของตนผลของการกระทำนั้นทำให้วันรุ่งขึ้น พระอินทร์ให้พระวิศุกรรมมาเนรมิตปราสาททั้ง 4 แก้ววานิชทั้งสอง เมื่อสิ้นอายุขัยก็ไปจุติในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เสวยทิพยสมบัติในวิมานทองพร้อมนางเทพธิดาแสนองค์ จนลงมาเกิดเป็นพระเจ้าชมพูตีพร้อมด้วยฉลองพระบาทแก้วมณี พระขรรค์แก้ว วิษศร เมื่อพระเจ้าชมพูตีออกบวชนั้นเครื่องบริขารทั้ง 8 ได้ลอยมายังพระเจ้าชมพูตีเมื่อบรรพชาพระเจ้าชมพูตีแล้วก็ได้บรรพชาแก่กษัตริย์ทั้งร้อยเอ็ดเมืองและอำมาตย์ทั้งแสน พร้อมแสดงธรรมเรื่องเบญจขันธ์ยังผลให้พระเจ้าชมพูตี กษัตริย์ทั้งร้อยเอ็ดเมืองและอำมาตย์ทั้งแสนบรรลุพระอรหันต์พร้อมสิ้นด้วยกัน

บรรดาข้าราชการบริพารผู้ที่ไม่ได้ออกบวชจะเดินทางกลับไปยังเมืองแห่งตน พระชมพูปติเถรก็ตรัสเนื้อความถึงพระราชบุตรและพระอัครมเหสีว่า ให้เจ้าศิริคุตรราชกุมารและนางกาญจนเทวีมาบวชเช่นเดียวกัน เมื่อข้าราชการกลับถึงเมืองปัญจาลราชกุมารก็แจ้งเนื้อความแก่นางกาญจนเทวีและเจ้าศิริคุตรราชกุมาร เมื่อได้ฟังดังนั้นก็เสด็จออกจากพระนครพร้อมด้วยเสนาทั้งหลายไปยังสำนักของพระชมพูปติเถร พระพุทธเจ้าก็ให้มาขสามเณรไปย่องทางให้สั้นลง เมื่อมาถึงก็ถวายนมัสการ พระพุทธเจ้าและขอพบพระชมพูปติเถร พระพุทธเจ้าให้นางพิจารณาแต่ก็ไม่ว่ารูปร่างคือพระชมพูปติเถร พระพุทธเจ้าจึงให้นางกาญจนเทวีเรียกอย่างที่เคยเรียกจึงได้พบ นางกาญจนเทวีเข้าไปนมัสการพระชมพูปติเถรและฟังพระธรรมเทศนา นางกาญจนเทวีจึงขอบวช พระพุทธองค์ก็ส่งไปยังสำนักของพระพิมพาเถรีภิกษุณีจนได้บรรลอรหันต์ได้นามว่านางกาญจนเถรี ส่วนเจ้าศิริคุตรก็บรรพชาในสำนักของพระเจ้าชมพูปติเถรและสำเร็จเป็นพระอรหันต์⁴³

ชมพูปติสูตรฉบับล้านนา

ชมพูปติ หรือ ชมพูปัตติเป็นคัมภีร์ชมพูปติสูตรฉบับล้านนา ต้นฉบับที่ใช้ในการศึกษานี้เป็นของวัดป่าสักน้อย ตำบลแม่ปูกา อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่เนื่องจากการปริวรรตแล้ว คัมภีร์มีจำนวน 3 ผูก รวม 99 หน้าใบลาน⁴⁴

เนื้อเรื่องเริ่มจากเหตุการณ์หลังการปฐมสังคายนาหลังจากพระพุทธเจ้าปรินิพพานไปแล้ว 3 เดือน พระมหากัสสปะได้ถามพระอานนท์ว่าพระพุทธเจ้าได้แสดงพระสูตรชื่อชมพูปติแก่ใครและเมื่อใด พระอานนท์เฉลยว่าพระพุทธเจ้าได้แสดงแก่พญาพาราณสีที่เวฬุวนารามมหาวิหาร แขวงเมืองราชคฤห์ มีใจความว่า

ท้าวชมพูปติเป็นกษัตริย์ครองเมืองปัญจาลนคร ทรงมีมเหสีชื่อนางกัญจนราชเทวี ในครั้งที่ท้าวมหาชมพูจะประสูติ มีเสาทองใหญ่เท่าลำตาล สูง 13 วาต้นหนึ่งปรากฏหน้าปราสาท เมื่อประสูติแล้ว เกิดชมพูทรัพย์ที่เต็มไปด้วยแก้วแหวนเงินทองต่าง ๆ ขึ้นที่ 4 มุมของปราสาท และยังมีฉลองพระบาททิพย์ลอยมาสู่พระองค์ พรหมณ์ทั้งหลายทำนายว่าพระกุมารจะเป็นใหญ่ ปราบไปทั่วชมพูทวีปด้วยฉลองพระบาททิพย์นี้

เมื่อท้าวชมพูมีอายุครบ 16 พรรษา พระองค์ก็จบวิชาทั้งหลายในไตรเพท โดยเฉพาะวิทยางณูนั้นถือเป็นหนึ่งในโลก เมื่อทรงยิงธนูดอกแรกไปไกลถึง 1 โยชน์ เมื่อทรงยิงธนูดอกที่ 2 ถึง 7 ธนูก็ไปไกล 2 ถึง 7 โยชน์ตามลำดับ พร้อมด้วยฟ้าแลบฟ้าร้องเป็นโกลาหล เมื่อพระองค์ได้อภิเษกกับนางกัญจนเทวีก็ประพุดติเป็นพาล ในคืนพระจันทร์เต็มดวงคืนหนึ่งทรงมองเห็นดาวอยู่ล้อมเดือน ก็มี

⁴³ “มหาชมพูตติสูตร” ใน ท้าวมหาชมพู: ต้นตำนานพระพุทธรูปทรงเครื่อง.

⁴⁴ บำรุง บารมี, “ชมพูปัตติ” ใน สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ, เล่ม 4 (กรุงเทพฯ: มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, 2542), 1892-1894.

พระประสงค์จะให้กษัตริย์ทั้งหลายมาห้อมล้อมพระองค์เช่นนั้นบ้าง จึงทรงฉลองพระบาททิพย์เสด็จไปยังเมืองต่าง ๆ แล้วจึงธนูข่มขู่ให้พระราชาทรงกลัวออกมามีอันน้อมและถวายเครื่องราชบรรณาการทุกปี

วันหนึ่งพญาชุมพูปติเหาะไปยังเมืองราชคฤห์ของพญาพิมพิสาร ทรงเห็นปราสาทราชวังสวยงามก็อดใจจึงใช้พระบาทถีบยอดปราสาทแต่ด้วยพญาพิมพิสารทรงมั่นในพุทธศาสนา เทวดาที่รักษาปราสาทก็ทำให้ปราสาทมั่นคง ภายของพญามหาชุมพูจึงกระทบกับยอดปราสาทเกิดแผลเจ็บปวดอย่างมาก แม้จะใช้ดาบศรีกัญไชยฟันที่ยอดปราสาทก็ตาม ดาบวิเศษกลับหักกระเด็นไป ครั้นกลับถึงเมืองปัญจาลนครก็วาดธนูขึ้นหมายยิงไปร้อยพระกรรณพญาพิมพิสาร พญาตั้งกล่าวได้ยินเสียงกระหึ่มมาแต่ไกลก็เสด็จไปสู่สำนักของพระพุทธองค์ที่เวฬุวันมหาวิหารและทูลถามเหตุร้าย พระพุทธองค์ก็ตอบความปรารถนาของพญาชุมพูปติ พญาพิมพิสารได้แต่ตัวสิ้นด้วยความกลัวและขอพระพุทธองค์เป็นที่พึ่ง เมื่อลูกธนูค้นหาไม่พบก็ตามมาจากเวฬุวันมหาวิหารแล้วส่งเสียงคำรามสนั่นทั้งเมือง พระพุทธองค์จึงให้พระโมคคัลลานะเถระไปห้ามเหตุร้ายนั้น พระโมคคัลลานะได้เนรมิตสรุจจักรไปทำลายลูกศรนั้นเสียธนูแตกเป็นเจ็ดเสี่ยงรีบกลับไปยังแกลงธนูดั้งเดิม ทำวามหาชุมพูจึงสั่งให้ฉลองพระบาทไปมัดข้อพระบาทพญาพิมพิสารมาถวายฉลองพระบาททิพย์กลายเป็นนาคนาคูหนึ่งวายฟ้าตรงมาหาพญาพิมพิสารยังเวฬุวันมหาวิหาร แต่ก็ถูกพระโมคคัลลานะเนรมิตครุฑยักษ์ไปปราบจนนาคทั้งสองสิ้นฤทธิ์กลับไปเป็นฉลองพระบาททิพย์ตกลงตรงหน้าพญาชุมพูปติทำให้ทรงพิโรธยิ่งขึ้น

ต่อมาเมื่อพระพุทธองค์ตรวจดูเห็นว่าพญาชุมพูปติยังมีอุปนิสัยในโลกุตตรธรรม จึงขอให้พระอินทร์นำสาส์นของพระองค์ไปกำราบและให้พญาชุมพูปติพร้อมกับราชเทวีและประยูรญาติไปเข้าเฝ้าพระพุทธองค์ที่เวฬุวัน พระอินทร์จึงแปลงเป็นพรานป่าไปปรากฏต่อหน้าพระพักตร์พญาชุมพูปติในที่ประชุมเสนาอำมาตย์และสั่งให้พญาชุมพูปติไปเข้าเฝ้าพระพุทธองค์ พญาชุมพูปติพิโรธมากจึงยิงธนูวิเศษแต่ก็ถูกจักรแก้วของพระอินทร์แปลงแล้วร่วงลง อำนาจของจักรแก้วทำให้เกิดความร้อนไปเผาเครื่องแต่งกายของทุกคนในห้องพระโรง และด้วยความร้อนจากจักรแก้วทำให้ชาวเมืองทั้งปวงต้องหนีลงน้ำ แม้กระทั่งพญาชุมพูปติก็หนีไปยังตม่น้ำ เมื่อเห็นดังนั้นพระอินทร์จึงเรียกจักรแก้วคืนสู่พระหัตถ์และเรียกพญาชุมพูปติออกไปหาพร้อมเนรมิตผ้าให้ผืนหนึ่งเพื่อปิดพระวรกายและสั่งให้ไปถวายบรรณาการต่อ “พญาเอกรมหาราช” ภายในเจ็ดวัน จากนั้นจึงกลับมารายงานพระพุทธเจ้า

ในวันที่ 7 พระอินทร์ ทำวจุฑโลกบาลและบริวารทั้งปวงก็เนรมิตเวฬุวันมหาวิหารให้เป็นเมืองอันยิ่งใหญ่และงดงาม ประกอบด้วยกำแพงแล้วด้วยแก้วเจ็ดประการ 7 ชั้น ภายในเมืองกว้าง 1000 คาวุต มีสระโบกขรณีห้าแห่งสมบุรณ์ด้วยดอกไม้ต่าง ๆ มีปราสาทประธานที่งามเสมือนเวไชยนต์แวดล้อมด้วยปราสาทแก้วมณีทั้งหลายเรียงรายโดยรอบหน้าปราสาทหลังใหญ่มีมณฑปหลังใหญ่แล้วด้วยแก้วเจ็ดประการมีบัลลังก์เรียงรายอยู่ ระหว่างกำแพงแต่ละชั้นให้มีบริวารของทำวจุฑโลกบาล

รักษา ในปราสาทใหญ่ให้มีนางฟ้าประจำทุกชั้นและตามทางที่พญาชุมพูติจะต้องเสด็จเสียบฝั่งแม่น้ำนั้นเนรมิตให้กว้างขวางและมีเหล่าครุฑนาครทั้งหลายแปลงเป็นพ่อค้าแม่ค้าและเป็นชาวบ้านจับจ่ายสิ่งของไปมา

ในเวลาสาย พญาชุมพูติก็เสด็จไปถึงเมืองเนรมิต พระพุทธรองค์ได้มอบให้สุขสามเณรและมาฆสามเณรเนรมิตเป็นกุมารไปนำเสด็จเข้าเมืองโดยให้พญาชุมพูติลงจากช้างแล้วพานางกัญจนราชเทวี ราชบุตรและข้าราชการผ่านกำแพงเมืองแต่ละชั้น ซึ่งบริบูรณ์ด้วยสัตว์หิมพานต์และทรัพย์สมบัติอันวิเศษในปราสาทชั้นบนนั้น พระอริยสาวกทั้งหลายก็เนรมิตเป็นเสนาอำมาตย์ราชมนตรีอยู่เต็มท้องพระโรงที่มีพระพุทธรเจ้าเนรมิตเป็นท้าวมหาราชและมเหสีเทวีประทับเป็นประธานอยู่ พญาชุมพูตินึกถึงความเก่งกาจของทูตไปบอกข่าวแก่พระองค์เมื่อ 7 วันก่อนก็ยังทำให้รู้สึกถึงความยิ่งใหญ่ที่พระองค์มีนั้นลดลงเมื่อเทียบกับความยิ่งใหญ่ของลึงการที่ได้สัมผัสเห็น ความยิ่งใหญ่ของพระองค์เสมอกับแสงหิ่งห้อยที่มาเทียบกับแสงจันทร์ ยิ่งคิดยิ่งลดทูลิ่งลงเรื่อย ๆ จึงดำเนินด้วยความหวาดหวั่นก้อเงินผ่านความสง่างามทั้งหลายจนไปก้มกราบแทบปลีลังก้วยเครื่องราชบรรณาการแล้วจึงประทับอยู่ในที่อันสมควร

“พญาเอกมหาราช” รับเครื่องราชบรรณาการแล้วก็ปฏิสันถารกับพญาชุมพูติด้วยสุนทรവാจา น้อมใจให้ลดทูลิ่งลงได้ระดับหนึ่ง แล้วแสดงธรรมอันเป็นไปตามอริยสัจทั้ง 4 พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะจนน้อมพระทัยของพญาชุมพูติสู่ไตรสรณคมน์ จากนั้นจึงแสดงอนุพุทธิกภาพ 5 ประการให้ฟังโดยพิสดารจนพญาชุมพูติสิ้นความเคลือบแคลงและได้ดวงตาเห็นธรรม เมื่อพระพุทธรองค์ทรงหยั่งรู้ถึงน้ำพระทัยในโลกุตตรธรรมของพญาชุมพูติแล้วก็เทศนาอริยมรรคทั้ง 8 ซึ่งเมื่อแสดงเสร็จสิ้น พญาชุมพูติก็บรรลุโสดาปัตติผลและมีอหิชาศยาน้อมสู่การบวชอย่างแรงกล้า เมื่อถึงระดับนั้นแล้ว ภาพของเมืองและสิ่งเนรมิตทั้งหลายก็กลายสู่สภาพเดิมอันเป็นเวฬุวนารามมหาวิหาร ซึ่งพร้อมด้วยพระอริยสาวกและบริษัททั้ง 4 อำมาตย์ราชบริพารของพญาชุมพูติทุกคนได้รับรสแห่งธรรมในครั้งนั้นต่างมีดวงตาเห็นธรรมและรับเอาพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่ง ครั้นพญาชุมพูติหายจากความงุนงงแล้วก็เข้าไปขอบวชกับพระพุทธรองค์ บรรดาท้าวพญาทั้งร้อยเอ็ดหัวเมืองและเสนาข้าราชการของพญาชุมพูติซึ่งบรรลุโสดาบันแล้วก็ขอบวชด้วย พระพุทธรองค์ก็ประทานเอหิภิกขุอุปสัมปทาให้โดยทั่วกัน ครั้นนั้นพญาพิมพิสารก็จัดหาเครื่องบริขารให้ผู้บวชนั้นจนครบ ส่วนพญาชุมพูติผู้มุ่งออกบวชก็มีเทวดาเอาเครื่องบริขารมาถวาย อันเนื่องจากอนุสนธิจากผลบุญที่ทรงเคยได้กระทำมาก่อน ดังมีความกล่าวสืบไปว่า

ในคราวที่พระพุทธรมหาภิลาศปะมาตรัสฐานั้น พญาชุมพูติเกิดเป็นพ่อค้าเดินทางด้วยเกวียนไปยังเมืองต่าง ๆ ครั้งหนึ่งไปพบพระพุทธรมหาภิลาศปะออกบิณฑบาตอยู่ จึงได้น้อมถวายผ้ากัปปาสีก เมื่อสิ้นชีวิตแล้วจึงได้เกิดเป็นเทวดาอยู่ในวิมานสูง 16 โยชน์ มีนางฟ้าแสนหนึ่งเป็นบริวาร

เพราะผลบุญในครั้งนั้น ครั้นสิ้นบุญก็ได้เกิดเป็นราชาแห่งเมืองปัญจาลนคร และด้วยผลบุญที่ยังมีอยู่ จึงมีธนูวิเศษและฉลองพระบาททิพย์รวมทั้งแก้วมณีโชติและสรรพสมบัติต่าง ๆ ก่อนที่พระองค์จะปลงพระเกศาเมื่อบวชนั้น ก็ได้ขออนุญาตจากนางกัญจนเทวีเสียก่อน

ฝ่ายนางกัญจนเทวีและสิริคุตตราชกุมารครั้นออกจากเวฬุวันก็คิดไปต่าง ๆ ยิ่งได้เห็นเหล่าเสนาอำมาตย์ทั้งหลายออกบวชจนเหลือไม่มากนักและได้เห็นภิกษุณีทั้งหลาย มีนางมหาปชาบดีเป็นประธาน ก็มอบเครื่องราชกกุธภัณฑ์ให้พระโอรสแล้วนางก็ขอบวช ฝ่ายราชบุตรก็ได้มอบสิ่งของราชทรัพย์ให้แก่เสนาอำมาตย์นำกลับไปสู่ปัญจาลนครแล้วพระองค์ก็ออกบวชอีกผู้หนึ่ง

พญาชมพูบดีเมื่อบวชและได้รับกัมมัญญาจากพระโอรสแล้วก็จำเริญสมณธรรมจนสำเร็จเป็นผู้หมดกิเลสในวันนั้นขณะอาทิตย์ตกดิน และได้รับเอตทัคคะจากพระบรมศาสดาว่าเป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายในการตรัสรู้ธรรมเร็วพร้อมด้วยอภิญญา 6 ส่วนนางกัญจนเถรีและสิริคุตตสามเณรก็ได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ในเวลาต่อมา ทั้งสามได้มีส่วนในการเผยแพร่พระศาสนาให้รุ่งเรืองตลอดอายุขัย⁴⁵

ชมพูบดีสูตรฉบับล้านช้างหรือลาว

ชมพูบดีติ หรือ ชมพูบดี เป็นคัมภีร์ชมพูบดีสูตรฉบับล้านช้าง ต้นฉบับที่ใช้การศึกษาเป็นฉบับจากหอสมุดแห่งชาติลาว โดยได้ทำการปริวรรตใหม่ เพราะยังไม่เคยมีการปริวรรตมาก่อน โดยในใบลานได้ระบุดุลศักราช 1268 ตรงกับพุทธศักราช 2449 มีจำนวน 5 ผูก ทั้งหมด 228 หน้าใบลาน⁴⁶ เนื้อเรื่องเริ่มต้นโดยกล่าวถึงเหตุการณ์หลังจากพระพุทธเจ้าปรินิพพานได้ 4 เดือน ในที่ชุมนุมพระอรหันต์ทั้ง 599 องค์ มีพระมหากัสสปะเป็นประธาน พระอรหันต์ได้กล่าวว่าได้ยินพระสูตรเรื่องชมพูบดีสูตรจากพระพุทธเจ้าซึ่งได้แสดง ณ ถ้ำสัตว์ปัดตคูหา

ณ ตอนนั้นมีกษัตริย์นามว่าเจ้าชมพูบดีราชมีอำนาจไปทั่วชมพูทวีป เมื่อประสูติมีเสาทองสูง 1281 ขึ้นมาจากดิน ในเวลาที่ประสูติ มีสมบัติขึ้นมาจากดินและน้ำ ฉลองพระบาทแก้วมณีโชติ มารองพระบาททั้งสอง เหล่าพราหมณ์ได้ทำนายว่า ราชกุมารนี้จะมีอำนาจเหนือเหล่าคน เทวดา อำนาจจะแผ่ไปทั่วชมพูทวีป ราชกุมารก็เหาะไปในอากาศสูง 1 โยชน์ เหล่าพราหมณ์จึงถวายนามว่าชมพูบดีติกุมาร

⁴⁵ บำรุง บารมี, “ชมพูบดี,” ใน สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ.

⁴⁶ ทธิมนโรจน์ เหลือหลาย, อาภาโสสม ฉายแสงจันทร์ และชาญวิชิต พุ่มโหมง, ปริวรรต, Sumpupati, เข้าถึงเมื่อ 2 ธันวาคม 2515, เข้าถึงได้จาก <http://www.laomanuscripts.net/en/texts/3873#3>; <http://www.laomanuscripts.net/en/texts/3873#16>

เจ้าชมพูปัดติราชกุมารเมื่ออายุน้อยเคยยิงสระหน้า (ลูกธนู) ซึ่งเกิดจากบุญยิงออกไปในอากาศและแม่น้ำ จนอายุ 16 พรรษา ก็ชำนาญการยิงสระหน้ามากกว่าศาสตร์อื่น ๆ โดยตอนแรกชดไปได้ไกล 1 โยชน์ และเพิ่มขึ้นทุกปีจนถึงปีที่ 7 ก็ชดไปได้ 1 สังขยา คือ 56,000 โยชน์ เมื่อเจ้าชมพูปัดติราชกุมารต้องการให้ท้าวพระยาทั้งหลายในชมพูทวีปมาอยู่ในอำนาจก็จะใช้สระหน้านั้นกำราบโดยจะยิงสระหน้าไปสู่รัฐกษัตริย์นั้น ทำให้กษัตริย์ทั้งหลายหวาดกลัว

เมื่อพระชนมายุได้ 16 พรรษา ก็ทำพิธีราชาภิเษกเป็นพระยาชมพูปัดติราชในเมืองอุตตรปัญจาลนครและอภิเษกนางกาญจนเทวี วันหนึ่งในวันขึ้น 15 ค่ำ พระยาชมพูปัดติได้เปรียบตนเองเป็นดังพระจันทร์เต็มดวงที่มีกษัตริย์ทั้ง 108 มาแวดล้อม พระองค์จึงเข้าไปแต่งองค์ สวมเกบดิน (ฉลองพระบาท) มณีโชติ ชัดพระขรรค์ 4 เล่ม และเหาะขึ้นไปในอากาศ

ต่อมาพระองค์เหาะไปยังเมืองราชคฤห์ ได้เห็นปราสาทของพระยาพิมพิสาร ก็เกิดโมโหจึงพยายามทำลายปราสาท ใช้เท้าถีบยอดปราสาทหัวเข่าก็แตกเลือดไหล ใช้พระขรรค์ทั้ง 4 ก็ไม่ได้ผล ด้วยพุทธานุภาพของพระพุทธเจ้า พระองค์โกรธมากจึงคิดว่าจะกลับไปยังเมืองของตนและจะใช้ปืนพิฆหรือสระหน้ามาตัดศีรษะ ของกษัตริย์เมืองนี้มายังปราสาทตนให้ได้ คิดแล้วก็เหาะกลับไปยังอุตตรปัญจาลนคร

เมื่อกลับมาถึงก็แปลงเป็นพิฆไปในอากาศ ปืนพิฆก็ร้องในอากาศว่าจะตัดศีรษะพระยาพิมพิสาร พระยาพิมพิสารได้ยินก็ตกใจ เมื่อพระอาทิตย์ขึ้นจึงเดินทางไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าในเวฬุวนารามพร้อมกับเสนาอำมาตย์ พระพุทธเจ้ารับรู้ได้ด้วยญาณของพระองค์ก็ระงับความกลัวของพระยาพิมพิสาร เมื่อปืนพิฆไปถึงปราสาทหาพระยาพิมพิสารไม่พบจึงทำลายบัลลังก์และมุ่งไปยังเวฬุวนาราม พระยาพิมพิสารเห็นปืนพิฆก็หวาดกลัว พระพุทธเจ้าจึงเนรมิตพุทธจักรขึ้นไปจับไล่ปืนพิฆ ปืนพิฆสู้ไม่ได้ก็หนีกลับไป ทำให้พระยาชมพูปัดติก็เสียพระทัย

พระยาชมพูปัดติจึงถือเอาเกบดินแก้วมณีโชติขึ้น และสวดมนต์ให้ไปเอาตัวพระยาพิมพิสารมา เกบดินแก้วก็เนรมิตเป็นพญานาคใหญ่มีรอยเศียรเหาะไปยังเมืองราชคฤห์และกล่าวว่าจะกำจัดพระยาพิมพิสาร และเข้าไปในปราสาท เมื่อหาพระยาพิมพิสารไม่พบจึงมุ่งหน้าไปยังเวฬุวนาราม พระยาพิมพิสารเห็นก็หวาดกลัว พระพุทธองค์จึงเนรมิตพระยาครุฑใหญ่มี 1,000 หัว 100,000 ปีกขึ้นไปปราบนาคทั้ง 2 นาคสู้ไม่ได้ก็แทรกแผ่นดินกลับไป พระยาชมพูปัดติเห็นก็เสียพระทัยว่าอำนาจของตนไม่มากเท่าก่อน

ต่อมาพระพุทธเจ้าเล็งด้วยญาณเห็นว่าพระยาชมพูปัดติจะบรรลุถึงอรหันต์ผลญาณจึงให้พระยาอินทร์เป็นคนที่ไปบอกแก่พระยาชมพูปัดติว่าพระยาราชาริราชให้มาถวายบังคม พระยาอินทร์ก็ถือเพศเป็นคนที่ไปสู่เมืองปัญจาลนคร และแจ้งความประสงค์ของพระพุทธเจ้า พระยาชมพูปัดติก็รู้ว่าที่คนใช้ไม่รู้ธรรมนิยมจึงยิงปืนพิฆไล่ พระยาอินทร์จึงนิมิตจักรอันหนึ่งชดออกไปรบกับ ปืนพิฆสู้ไม่ได้ก็

หนี จักรก็ไล่ติดตาม ด้วยอำนาจจักรก็ทำให้เกิดไฟไหม้ไปทั้งเมือง เสนาอำมาตย์ต่างหนีตาย แต่พระยา
 ชมพูปัตติยังไม่ยอมแพ้ พระยาอินทร์จึงให้ไฟเผาพระยาชมพูปัตติได้รับความทรมานแต่ยังไม่ยอม จึง
 ให้จักรไปมัดเท้าและลากลงจากราชอาสน์ เสนาอำมาตย์พยายามช่วยก็ไม่เป็นผล พระยาชมพูปัตติทน
 ไม่ไหวจึงบอกว่าจะไปเข้าเฝ้าในวันรุ่งขึ้น พระอินทร์จึงข่มขู่ว่าหากไม่ไป จะตัดมือเท้าเสีย แล้วก็
 กลับไปแจ้งพระพุทเจ้า

พระพุทเจ้าจึงโปรดให้เรียกเทวดาทั้งหลายมาชุมนุม ตรัสให้พระยากาลนาคนและลูกเมีย
 พระยาครุฑ ท้าวจตุมาหาราชิกา พระอาทิตย์ พระจันทร์ มเหสีของพระอินทร์ให้แปลงตนเป็นพ่อค้า
 ช่างในเมือง ให้เหล่าภิกษุ ทั้ง พระสารีบุตร พระโมคคัลลานะ พระราหู และภิกษุทั้งหลาย เนรมิตตน
 เป็นเหล่ากษัตริย์และขุนนาง และเนรมิตพระองค์เป็นท้าวพระยาที่ยิ่งใหญ่กว่าท้าวพระยาทั้งหมด

พระยาชมพูปัตติก็เดินทางออกจากเมืองอุดรปัญจาลนครพร้อมมหาอำมาตย์แสนคน พระ
 ยาร้อยเอ็ดตน ด้วยโยธา 4 จำพวกได้แก่เสนาข้างม้า เสนาเจ้ารถ พระยาชมพูปัตติก็คิดว่าหากเหาะไป
 เมื่อไปถึงก็จะไม่เจริญแก่คนทั้งหลาย หากไปด้วยช้างมงคลไปตามบ้านเรือนต่าง ๆ ก็จะมีฤทธิ์อยู่
 และหากชนะพระราชาราชชโยมสามารถชนะพระจันทร์และพระอาทิตย์ได้

ฝ่ายพระพุทเจ้าเห็นว่าพระยาชมพูปัตติเดินทางมาด้วยจักขุญาณ ก็ให้มาฆสามเณรไปยื่น
 ระยะเวลาให้ไปถึงในวันเดียว มาฆสามเณรก็กระทำตาม เมื่อพระยาชมพูปัตติมาถึง ก็ให้มาฆสามเณร
 แปลงเป็นคนใช้ไปบอกแก่พระยาชมพูปัตติว่าให้ลงจากช้างและเดินเข้าไปมาฆสามเณรรับคำแล้วแปลง
 ตนเป็นท้าวพระยาในราชสำนักไปยืนอยู่ต่อหน้าพระยาชมพูปัตติเพื่อแจ้งให้ลงจากหลังช้างและเดิน
 เข้าไป พระยาชมพูปัตติโกรธมากจึงให้เหล่าโยธาไปจับคนใช้นั้นเสีย มาฆสามเณรจึงเนรมิตกายนำ
 สะพริงกลวและจับหางช้างพระชมพูปัตติจนตกจากหลังช้างและเดินด้วยเท้าเข้าไปพร้อมท้าวพระยา
 ทั้งร้อยเอ็ดตน ส่วนเหล่าโยธาให้รออยู่ข้างนอก

เมื่อเข้าไปในเมือง พระยาชมพูปัตติได้เดินผ่านตลาดต่าง ๆ ผ่านกำแพงเมืองทั้ง 7 ชั้น ผ่าน
 เหล่าทหารและเสนาต่าง ๆ จนไปถึงสำนักของพระพุทเจ้า พระยาชมพูปัตติก็คุกเข่าเข้าไป เมื่อเห็นรูป
 กายของพระพุทเจ้าอันงามหาที่เปรียบไม่ได้แล้ว ก็รำพึงในใจว่า พระยาราชาราชินีมีรูปโฉมที่
 ประเสริฐกว่าและมีอิทธิฤทธิ์ยิ่งกว่าเรา พระยาราชาราชินีมีความในใจของพระยาชมพูปัตติตั้งแต่ออก
 จากพระนครแล้ว และให้พระยาชมพูปัตติสำแดงฤทธิ์ออกมา โดยกล่าวว่า หากแพ้กี้จะไหว้พระยาชมพู
 ปัตติ แต่หากพระยาชมพูปัตติแพ้จะต้องไหว้เรา พระยาชมพูปัตติก็ขัดสละหน้าออกไป พระสัพพัญญูก็
 เนรมิตจักรไปปะทะกัน สละหน้าแพ้กี้กลับไปยังพระยาชมพูปัตติ ทำให้พระยาชมพูปัตติรู้สึกอับอาย
 พระยาชมพูปัตติขอสละหน้าจากพระพุทเจ้า ท่านก็เนรมิตสละหน้าขนาดเท่านี้ว่ามีแต่พระยาชมพู
 ปัตติก็ไม่อาจยกขึ้นได้ พระพุทเจ้าจึงให้สละหน้านั้นทำให้ฉลองพระบาทมณีโชติเป็นเถ้าไป แต่พระยา
 ชมพูปัตติยังไม่ยอมไหว้พระพุทเจ้าท่านจึงถามถึงสาเหตุ พระยาชมพูปัตติก็ว่าหากยังอยู่ในที่แห่งตนก็

ยอมไม่แพ้ พระสัพพัญญูจึงเล่าถึงตอนที่ส่งทูตไปทำให้พระยาชมพูบดีแพ้ในเมืองของตน พระยาชมพูบดีจึงว่าขึ้นชื่อว่าเป็นกษัตริย์ยอมไม่ควรถวายบุคคลอื่น พระพุทธเจ้าก็ว่าเราควรรักษาสัจจะและพิจารณาบาปบุญคุณโทษ พระยาชมพูบดีจึงถามว่านรกมีจริงหรือไม่ พระสัพพัญญูจึงเนรมิตให้ไฟนรกลุกขึ้นมาจนพระยาชมพูบดีไม่อาจทนอยู่ได้ก็ขอความคุ้มครองจากพระยาราชาธิราช ท่านจึงระงับไฟนั้นเสีย พระยาชมพูบดี พระยาทั้งร้อยเอ็ดและอำมาตย์จึงถวายบังคมแก่พระพุทธเจ้า

พระสัพพัญญูจึงเทศนาธรรมเพื่อให้คนทั้งหลายมุ่งสู่นิพพาน และได้แสดงนรกสวรรค์ให้พระยาชมพูบดีเห็นญาติของตนกำลังได้รับความทุกข์ทรมานอยู่ในนรก และเห็นญาติที่กำลังอยู่ในวิมานบนสวรรค์ เมื่อพระยาชมพูบดีเห็นดังนั้นก็ปรารถนาจะไปอยู่บนสวรรค์ แต่พระพุทธเจ้าปรารถนาจะให้พระยาชมพูบดีบรรลุถึงนิพพานจึงได้เทศนาที่มาที่นรกคือ โทษแห่งกามทั้ง 5 เทศนาโทษแห่งราคะตัณหา และได้เทศนาถึงคุณแห่งนิพพาน จนพระยาชมพูบดีปรารถนาจะบวช พระพุทธเจ้าจึงเนรมิตทุกอย่างขึ้นดังเดิม และเมื่อเห็นถึงความปรารถนาของพระยาชมพูบดี พระพุทธเจ้าจึงเทศนาอนิสงส์ของการได้บวชและภาทิสฺมาสนุสฺตร

พระพุทธเจ้ายังได้พิจารณาเห็นถึงชาติที่แล้วของพระยาชมพูบดีว่าได้เกิดเป็นพ่อค้าผ้าในสมัยของพระพุทธเจ้ากัสสปะ พ่อค้าผ้าได้พบพระกัสสปะพระพุทธเจ้าและได้ใส่บาตร ถวายเข็ม ผ้ากัมพล และขอให้ได้หลุดพ้นจากวัฏสงสาร เมื่อพ่อค้าขายของเสร็จก็กลับไปยังบ้านก็เล่าให้ภรรยาฟัง ภรรยาเข้าร่วมอนุโมทนาบุญด้วย พระอินทร์จึงให้พระวิสุกรรมมาเนรมิตปราสาททั้งดงาม 2 หลังแก่ทั้งสองและอยู่จนสิ้นอายุขัย เมื่อทั้งคู่ตายก็ขึ้นไปอยู่บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์มีบริวารมากมาย หลังจากนั้นก็ลงมาเกิดเป็นพระยาปัญญาจลนครนามพระยาชมพูบดี เป็นใหญ่ในทวีปทั้งมวล

เมื่อเห็นสมควรแล้ว จึงรับพระยาชมพูบดีให้บวชในสำนักของพระองค์ เครื่องอัฐบริขาร 8 ประการก็ปรากฏขึ้น ในขณะที่เดียวกันก็บวชให้แก่ท้าวพระยาทั้งร้อยเอ็ดและเสนาอำมาตย์ทั้งหนึ่งแสนด้วย ต่อมาชมพูบดีเถระก็จำเริญอนิจกรรมฐานจนบรรลุพระอรหันต์ เช่นเดียวกันกับท้าวพระยาทั้งร้อยเอ็ดและเสนาอำมาตย์ทั้งหนึ่งแสนหนึ่ง คนอื่นที่ไม่ได้บวชก็กลับไปยังเมืองปัญญาจลนคร ชมพูบดีเถระจึงให้กลับไปบอกนางราชเทวีและสิริคุตตกุมารให้มาร่วมโลกุตตรประเวณี คือมาบวชด้วยกันเถิด คนทั้งหลายก็กลับไป เมื่อนางราชเทวีเห็นช่างเปล่าก็เสียใจว่าพระยาชมพูบดีสิ้นแล้วก็เสียใจ เหล่าอำมาตย์ก็แจ้งว่าพระยาชมพูบดีได้ฟังเทศนาและบวชในสำนักของพระพุทธเจ้าแล้ว นางได้ยินดีดังนั้นจึงเดินทางไปยังสำนักของพระพุทธเจ้าพร้อมกับสิริคุตตกุมาร

พระพุทธเจ้าทราบความประสงค์จึงย่นระยะทางให้มาฆสามเณรย่อเส้นทางให้สั้นลง เมื่อมาถึงชมพูบดีเถระก็นิรมิตภิกษุ 1000 รูป นางกัญจนเทวีจึงหาไม้พบ จนชมพูบดีเถระต้องส่งเสียงนางจึงหาเจอ และทำให้รูปนิรมิตนั้นหายไป จากนั้นชมพูบดีเถระก็ได้เทศนานางจนทำให้นางกณฺจนเทวีตัดสินใจบวช ยิ่งเมื่อได้ฟังพระพุทธเจ้าเทศนาแล้ว นางจึงถอดปิ่นแก้วและตัดผมถวายแด่พระพุทธเจ้า

และได้บวชในสำนักของนางยสุนธราพิมพาเถรี และบรรลุลึงอรหัตผล ได้นามใหม่ว่า กาณจนเถรี ภิกขุณี ส่วนสิริคุตตกุมารได้บวชในสำนักของชุมพูตเถระและบรรลอรหัตผลเช่นกัน ได้นามใหม่ว่า สิริคุตตเถระ สำหรับคณะผู้ติดตามทั้งสองพระองค์มักซ์ถือศีล 5 รับไตรสรณคมณ์และกลับสู่เมืองปัญจาลนคร⁴⁷

วิเคราะห์คัมภีร์ทั้ง 3 ส่วน

จากเนื้อหาทั้ง 3 ฉบับจะเห็นว่า แก่นของเนื้อเรื่องล้วนไม่แตกต่างกัน คือมีตัวละครหลักคือพระเจ้าชัมพูตตี ซึ่งประสูติเป็นโอรสแห่งเมืองปัญจาลนครและมีของวิเศษคู่กายคือฉลองพระบาทพระขรรค์ และลูกศร ต่อมาได้เป็นกษัตริย์ครองเมือง มีมเหสีชื่อนางกาณจนเทวี มีโอรสชื่อสิริคุตตราชกุมาร วันหนึ่งพระเจ้าชัมพูตตีเหาะไปเจอปราสาทพระเจ้าพิมพิสารแล้วอิจฉาพยายามจะทำลายปราสาทแต่ทำไม่ได้ จึงส่งของวิเศษทั้งสองมาเพื่อจัดการกับพระเจ้าพิมพิสาร จนพระเจ้าพิมพิสารต้องเดินทางมาขอให้พระพุทธเจ้าช่วย ซึ่งพระองค์ก็ช่วยแก้ไขจนทุกอย่างคลี่คลาย ต่อมาพระพุทธองค์เห็นว่าพระเจ้าชัมพูตตีสามารถบรรลุเป็นพระอรหันต์ได้ จึงให้พระอินทร์ไปเชิญพระเจ้าชัมพูตตีมาเฝ้า ซึ่งต้องใช้กำลังบังคับจนพระเจ้าชัมพูตตียอมเดินทางมา ก่อนหน้านั้นพระพุทธเจ้าได้เนรมิตเมืองให้ยิ่งใหญ่กว่าเมืองใด ๆ เนรมิตพระองค์เป็นพระจักรพรรดิที่ยิ่งใหญ่กว่าใคร

ต่อมาเมื่อพระเจ้าชัมพูตตีเสด็จมาถึง พระพุทธเจ้าก็ให้มาฆสามเณรไปเชิญพระเจ้าชัมพูตตีเสด็จพระราชดำเนินเข้าเมืองด้วยเท้า ซึ่งมาฆสามเณรก็ใช้อิทธิฤทธิ์ทำให้พระเจ้า-ชัมพูตตีต้องลงจากหลังช้างและเดินเท้าเข้าเมือง เมื่อเข้าเมืองก็เห็นว่าเมืองของพระเจ้าราชาธิราช (พระพุทธเจ้า) ยิ่งใหญ่กว่าเมืองของตนก็ค่อย ๆ ลดทิฐิมานะลง เมื่อได้เฝ้าพระพุทธเจ้าท่านก็ปราบพยศของพระเจ้าชัมพูตตีจนสุดท้ายยอมบวชเป็นภิกษุพร้อมกับกษัตริย์ทั้งร้อยเอ็ดและเสนาอำมาตย์ และได้ส่งคนกลับไปยังเมืองปัญจาลนครเพื่อแจ้งแก่มเหสีและโอรส ซึ่งต่อมาเดินทางมายังเวฬุวนารามของพระพุทธเจ้าและได้บวชเช่นกันและล้วนบรรลุอรหัตต์ทั้งสิ้น

ข้อแตกต่างของคัมภีร์ทั้ง 3 ฉบับ ส่วนใหญ่จะเป็นชื่อเรียกตัวละคร เช่น ชัมพูตตี ซึ่งสามารถสะกดได้หลายวิธี เช่น ชัมพูตตี ชุมพูตตี ชุมพูตตี ชุมพูตตี แต่ก็ล้วนเป็นชื่อเดียวกัน หรือการเรียกชื่ออาวุธ โดยเฉพาะลูกศร ซึ่งอาจเรียกว่า ศรวิเศษ ปืนพิช สระหน้า หรือวิชศร ล้วนหมายถึงศรอาบยาพิษ⁴⁸ ทั้งสิ้น รวมถึงคำอธิบายเหตุการณ์บางอย่างในเรื่องที่มีความแตกต่างกัน ได้แก่

⁴⁷ ทรินโรจน์ เหลือหลาย, อาภาโสสม ฉายแสงจันทร์ และชาญวิชิต พุ่มมิ่ง, ผู้ปริวรรต **Sumphupati**, เข้าถึงเมื่อ 2 พฤศจิกายน 2558, เข้าถึงได้จาก <http://www.laomanuscripts.net/en/texts/3873#3>; <http://www.laomanuscripts.net/en/texts/3873#16>

⁴⁸ พระยาชัมพู (นครศรีธรรมราช: ศูนย์วัฒนธรรมภาคใต้ วิทยาลัยครุนครศรีธรรมราช, 2527), 21.

1. ตอนที่พระเจ้าชมพูบดีจะทำลายปราสาทของพระเจ้าพิมพิสาร ทั้งสามฉบับล้วนกล่าวตรงกันว่าใช้พระบาทถีบและใช้พระขรรค์ฟัน เหมือนกัน แต่ฉบับภาคเหนือให้ชื่อดาบว่าดาบศรีภัญไชย ในขณะที่ฉบับลวกระบุว่ามีพระขรรค์ถึง 4 เล่ม ส่วนฉบับภาคกลางไม่ได้ให้ข้อมูลเพิ่มเติมใด ๆ

2. ตอนที่พระพุทธเจ้ากำราบวิษครและฉลองพระบาท ฉบับภาคกลางและฉบับลวกระบุตรงกันว่าพระพุทธเจ้าเป็นผู้กระทำเอง ส่วนฉบับภาคเหนือกลับระบุว่าพระโมคคัลลานะเป็นผู้กระทำ

3. ตอนที่พระอินทร์เดินทางไปยังเมืองปัญจาลนครและคุกคามพระเจ้าชมพูบดี สถานะของพระอินทร์ในฉบับภาคกลางคือราชทูต ฉบับภาคเหนือเป็นพรานป่า ในขณะที่ฉบับลวกระบุว่าเป็นคนใช้ ส่วนเนื้อเรื่องในตอนที่คุกคามพระเจ้าชมพูบดีนั้น ฉบับภาคกลางและฉบับลวกล่าวตรงกันว่าพระอินทร์ใช้จักรเผาปราสาทและลากพระเจ้าชมพูบดีลงจากบัลลังก์และลากไปทั่ว ในขณะที่ฉบับภาคเหนือระบุว่าจักรได้เผาปราสาทและเครื่องทรงของพระเจ้าชมพูบดีจนต้องไปหลบในตุ่ม

4. เมื่อพระเจ้าชมพูบดีเสด็จมายังเมืองนิรมิตของพระเจ้าราชาธิราช ฉบับภาคกลางและฉบับลวกล่าวตรงกันว่าทรงเดินทางมากับกษัตริย์ทั้งร้อยเอ็ดเมืองและเสนาอำมาตย์ ก่อนจะถูกมาสสามเณรบังคับให้ลงจากหลังช้างด้วยฤทธิ์ ในขณะที่ฉบับภาคเหนือกลับไม่ระบุถึงกษัตริย์ทั้งร้อยเอ็ดเมือง แต่เพิ่มนางกาญจนเทวีและศิริคุตุมมารเข้ามา และเพิ่มสุขสามเณรว่ามากับมาสสามเณรมาเชียวทั้งหมดเข้าเมืองโดยไม่ได้ใช้ฤทธิ์แต่ประการใด

5. เมื่อพระเจ้าชมพูบดีเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าแล้ว ฉบับภาคกลางและฉบับลวกระบุว่าพระพุทธเจ้าต้องแสดงฤทธิ์เพื่อกำราบพระเจ้าชมพูบดีก่อนจะแสดงธรรมเทศนา แต่ฉบับภาคเหนือพระพุทธเจ้าเพียงแต่แสดงธรรมเทศนาเท่านั้น

6. เหตุการณ์ที่นางกาญจนเทวีและศิริคุตุมมารออกบวช ฉบับภาคกลางและฉบับลวกล่าวตรงกันว่าทั้งสองพระองค์ไม่ได้มากับขบวนเสด็จแต่อยู่ที่เมือง โดยมีคนไปเชิญทั้งสองพระองค์มายังเวฬุวนารามก่อนที่ทั้งคู่จะออกบวช ในขณะที่ฉบับภาคเหนือระบุว่าทั้งคู่มาพร้อมกับพระเจ้าชมพูบดี และนางกาญจนเทวีเป็นผู้อนุญาตให้พระเจ้าชมพูดีบวชได้ และยังไม่บวชในคราแรก แต่ต่อมาเมื่อเห็นคนบวชจำนวนมาก ทั้งคู่จึงออกบวชด้วย และฉบับภาคกลางและฉบับลวก็ยังกล่าวตรงกันว่านางกาญจนเทวีบวชในสำนักของนางพิมพาเถรี แต่ฉบับภาคเหนือกล่าวว่า นางกาญจนเทวีบวชในสำนักของนางมหาปชาบดีเถรี

เหตุที่ส่งผลให้คัมภีร์ทั้ง 3 ฉบับ ที่นำมาศึกษามีเนื้อหาคล้ายคลึงกันอย่างมากก็เพราะคัมภีร์ทั้ง 3 ฉบับ ต่างก็มีต้นฉบับเดียวกัน คือ ชมพูบดีสูตรภาษาบาลี ดังนั้น เมื่อแต่ละพื้นที่นำพระสูตรนี้ไปแปลเป็นภาษาของตน จึงมีเนื้อหาเช่นเดียวกันโดยมีความต่างเพียงเล็กน้อยเท่านั้น

บทที่ 3

ชมพบตีสุตรในจิตรกรรมฝาผนังสมัยรัตนโกสินทร์

แม้วรรณกรรมเรื่องนี้จะเป็นที่แพร่หลายในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ แต่งานจิตรกรรมฝาผนังที่เขียนเรื่องราวนี้เท่าที่พบในปัจจุบันกลับปรากฏเฉพาะในประเทศไทยและประเทศลาวเท่านั้น ไม่ปรากฏการเขียนเรื่องชมพบตีสุตรนี้ในประเทศพม่า¹ หรือ ประเทศกัมพูชา² แต่อย่างใด และพบเพียง 8 แห่งเท่านั้น³ เพราะวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม กรุงเทพมหานคร พระอุโบสถที่เขียนเรื่องนี้เป็นพระอุโบสถในสมัยรัชกาลที่ 1 แต่รัชกาลที่ 3 ได้โปรดให้รื้อออกและสร้างพระอุโบสถหลังใหม่ในตำแหน่งเดิม⁴ แหล่งที่ยังเหลืออยู่ยังสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ช่วงเวลา คือ จิตรกรรมฝาผนังสมัยรัชกาลที่ 1 - 3 และจิตรกรรมฝาผนังสมัยรัชกาลที่ 4 - 5

เหตุที่ไม่ปรากฏจิตรกรรมฝาผนังเรื่องชมพบตีสุตรในสมัยอยุธยาตอนปลายอาจเนื่องมาจากในสมัยอยุธยาตอนปลายนี้นิยมแสดงคตินี้ผ่านการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องมากกว่า (ภาพที่ 9) เพราะปรากฏการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องในสมัยอยุธยาเป็นจำนวนมากทั้งเป็นพระพุทธรูปประธานและพระพุทธรูปบริวาร หรืออาจเคยมีการเขียนจิตรกรรมฝาผนังเรื่องนี้ในสมัยอยุธยาตอนปลายแต่ไม่ปรากฏหลักฐานแล้วในปัจจุบัน เพราะหลักฐานจิตรกรรมฝาผนังในสมัยอยุธยาตอนปลายในจังหวัด

¹ ข้อคิดเห็นจากการสัมภาษณ์ Alexandra Green, ภัณฑารักษ์แผนกเอเชียที่ British Museum นักวิชาการที่ศึกษาเรื่องจิตรกรรมฝาผนังในประเทศพม่า, 5 มิถุนายน 2558.

² สัมภาษณ์ ศานติ ภัคดีคำ, อาจารย์ประจำภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ผู้เชี่ยวชาญด้านเรื่องเขมรทั้งประวัติศาสตร์และวรรณกรรม, 2 พฤศจิกายน 2558.

³ แต่เดิมเคยเชื่อกันว่าจิตรกรรมฝาผนังภายในพระอุโบสถหลังเก่า วัดราชบูรณะเขียน เรื่องชมพบตีสุตรเช่นกัน โดยอ้างข้อความที่สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพได้เคยกล่าวว่ามีเขียนที่ผนังสกัดหน้าในพระอุโบสถหลังนี้ แต่จากหลักฐานภาพถ่ายเก่าแสดงให้เห็นว่า จิตรกรรมฝาผนังที่วัดดังกล่าวเขียนเรื่องพระพุทธรูปเจ้าโปรดมทิสสรเทพบุตร เชื่อว่าสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพน่าจะทรงจำสับสนกับจิตรกรรมฝาผนังวัดไพศยนต์พลเสพย์ซึ่งเขียนจิตรกรรมเรื่องนี้ที่ผนังสกัดหน้าเช่นกัน

⁴ จดหมายเหตุวัดพระเชตุพนสมัยรัชกาลที่ 1-4 (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2552), 59.

พระนครศรีอยุธยาแทบไม่เหลือแล้ว เหลือเพียงไม่กี่แห่งเช่น วัดพุทไธสวรรย์ หรือ วัดใหม่ประชุมพล และเหลือหลักฐานในจังหวัดอื่น ๆ เช่น กรุงเทพมหานคร นนทบุรี เพชรบุรี เป็นต้น⁵

จิตรกรรมฝาผนังสมัยรัชกาลที่ 1 - 3

พระที่นั่งพุทไธสวรรย์ กรุงเทพมหานคร

ประวัติ

พระที่นั่งพุทไธสวรรย์ เดิมเป็นพระที่นั่งในเขตพระราชวังบวรสถานมงคล สันนิษฐานว่า สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาทโปรดให้สร้างพระที่นั่งองค์นี้ เมื่อพ.ศ. 2338 แรกเริ่มมีพระดำริให้สร้างพระที่นั่งองค์นี้สำหรับเป็นที่ประกอบพระราชพิธีต่าง ๆ ต่อมาได้อัญเชิญพระพุทธรูปศิหิงค์มาจาก เชียงใหม่จึงทรงอุทิศพระที่นั่งที่จะสร้างนี้ให้เป็นหอพระสำหรับประดิษฐานพระพุทธรูปศิหิงค์ และเขียน จิตรกรรมฝาผนังถวายเป็นพุทธบูชา เมื่อสร้างเสร็จทรงขนานนามว่า “พระที่นั่งสุทธาสวรรย์” ต่อมา ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เปลี่ยนพระนามของพระที่นั่งองค์นี้เป็น “พระที่นั่ง พุทไธสวรรย์” พระที่นั่งองค์นี้ได้มีการปฏิสังขรณ์หลายครั้ง ทั้งในสมัยรัชกาลที่ 3 รัชกาลที่ 4 ในรัชกาลนี้ มีการซ่อมภาพจิตรกรรมฝาผนังด้านทิศใต้และทิศเหนือ และในรัชกาลปัจจุบัน⁶

ภาพจิตรกรรมฝาผนัง (แผนผัง 1)

ภาพจิตรกรรมฝาผนังในพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ (ภาพที่ 18) เขียนเมื่อประมาณปีพ.ศ. 2338 - 2340⁷ มีทั้งหมด 4 ด้าน ภาพที่ปรากฏมี 2 ลักษณะ ผนังเหนือช่องประตูและหน้าต่างเขียน ภาพเทพชุมนุม 4 แถวทั้ง 4 ด้าน ผนังขึ้นไปเป็นภาพฤๅษี นักสิทธิ์ วิยาธร ผนังระหว่างช่องประตู และหน้าต่างเขียนเรื่องพุทธประวัติตั้งแต่ตอนพระราชพิธีอภิเษกสมรสระหว่าง พระเจ้าสุทโธทนะ และพระนางสิริมหามายาจนถึงตอนโศกพราหมณ์แบ่งพระบรมสารีริกธาตุ โดยจิตรกรรมฝาผนังที่นี้ ได้รับการศึกษาโดย Dorothy H. Fickle⁸ ทำให้ทราบว่าระหว่างภาพพุทธประวัตินี้ มีการเขียนเรื่อง ชมพูดีสูตรแทรกอยู่ระหว่างตอนโปรดชกิลผู้น้องและตอนระงับเหตุวิวาทของพระญาติเรื่องแย่งน้ำ จำนวน 2 ผนัง โดยเขียนทั้งหมด 4 ตอน ได้แก่

⁵ สันติ เล็กสุขุม, ศิลปะอยุธยา: งานช่างหลวงแห่งแผ่นดิน, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2550), 186-200.

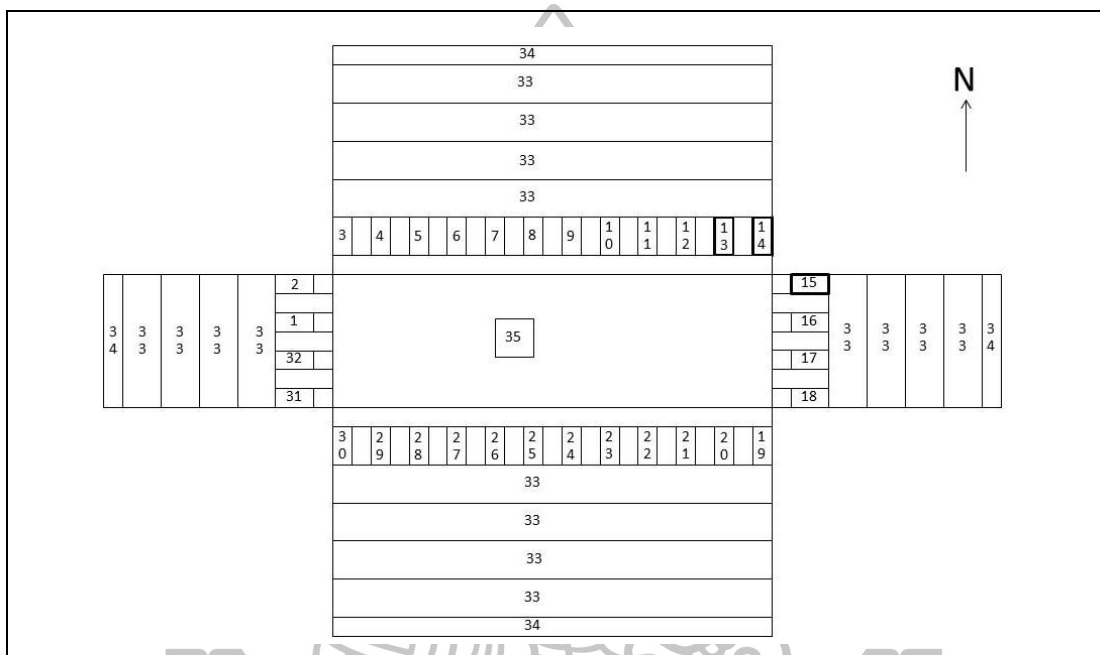
⁶ อภิวันท์ อดุลยพิเชษฐ์, จิตรกรรมฝาผนังพระที่นั่งพุทไธสวรรย์, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2555), 140-143.

⁷ เรื่องเดียวกัน, 144.

⁸ กรมศิลปากร, พระพุทธประวัติ จากจิตรกรรมฝาผนังพระที่นั่งพุทไธสวรรย์

พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ กรุงเทพฯ (กรุงเทพฯ: การศาสนา, 2515), 33-36.

1. พระเจ้าชมพุดีทำลายยอดปราสาทพระเจ้าพิมพิสาร (ลำดับที่ 15 ในแผนผังที่ 1 ภาพที่ 19)
2. พระเจ้าพิมพิสารเสด็จไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ณ เวฬุวนาราม (ลำดับที่ 14 ในแผนผังที่ 1)
3. พระเจ้าชมพุดีชมเมืองของพระเจ้าราชาธิราช (ลำดับที่ 13 ในแผนผังที่ 1)
4. พระเจ้าชมพุดีเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า (ลำดับที่ 13 ในแผนผังที่ 1 ภาพที่ 20)

แผนผังที่ 1 แผนผังจิตรกรรมฝาผนังพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ กรุงเทพมหานคร (ภาพที่ 18)

1. พุทธประวัติตอนพระราชพิธีอภิเษกสมรสพระเจ้าสุทโธทนะและพระนางสิริมหามายา
2. พุทธประวัติตอนทูลเชิญพระโพธิสัตว์และสุบินนิมิต
3. พุทธประวัติตอนเจ้าชายสิทธัตถะประสูติ
4. พุทธประวัติตอนพระเจ้าสุทโธทนะประกอบพระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ และพิธีอภิเษกสมรสเจ้าชายสิทธัตถะและนางยโสธราพิมพา
5. พุทธประวัติตอนเจ้าชายสิทธัตถะพบเทวทูตทั้ง 4 มหาภินิษกรรมณ์และตัดพระเมาฬี
6. พุทธประวัติตอนพระสมณโคดมทรงกระทำความเพียรเพื่อความหลุดพ้น พระอินทร์ ดิดพิณสามสาย นางสุชาดากวนข้าวทิพย์ นางสุชาดาถวายข้าวมธุปายาสแด่พระสมณโคดม และพระสมณโคดมทรงลอยถาด
7. พุทธประวัติตอนมารผจญ

8. พุทธประวัติตอนพระพุทธเจ้าเสวยวิมุตติสุขและทรงรับข้าวสตุก้อนสตุง
9. พุทธประวัติตอนพระพุทธเจ้าทรงแสดงปฐมเทศนา
10. พุทธประวัติตอนเทศนาโปรดยสกุลบุตรและประทานบรรพชาแก่เจ้าชายแคว้นโกศล
11. พุทธประวัติตอนพระอินทร์ถวายหินและเทศนาโปรดชฎิลดาบส
12. พุทธประวัติตอนพระพุทธเจ้าเทศนาโปรดชฎิลผู้น้องและเสด็จกรุงลงกา
13. พระเจ้าชมพูติชมเมืองของพระเจ้าราชาธิราช และพระเจ้าชมพูติเข้าเฝ้า

พระพุทธเจ้า (ภาพที่ 19)

14. พระเจ้าพิมพิสารเสด็จไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ณ เวฬุวนาราม
15. พระเจ้าชมพูติทำลายยอดปราสาทพระเจ้าพิมพิสาร (ภาพที่ 20)
16. พระพุทธเจ้าระงับเหตุวิวาทของพระญาติเรื่องแย่งน้ำ
17. พระพุทธเจ้าแสดงธรรมโปรดพระพุทธรูปดาและถวายพระเพลิงพระพุทธรูปดา
18. พุทธประวัติตอนพระเจ้าพิมพิสารทรงเป็นพุทธอุบาสกและถวายป่าเวฬุวันแด่

พระพุทธเจ้า

19. พุทธประวัติตอนสังกะนิครนธ์และพระติสสะนิพพาน
20. พุทธประวัติตอนพระพุทธเจ้าทรงมานชังนาฬาคีรีและเทศนาโปรดองคุลิมาล
21. พุทธประวัติตอนพระพุทธเจ้าแสดงยมกปาฏิหาริย์ โปรดพุทธมารดาบนสวรรค์ชั้น

ดาวดึงส์และปราบพญานันโทปนันทะ

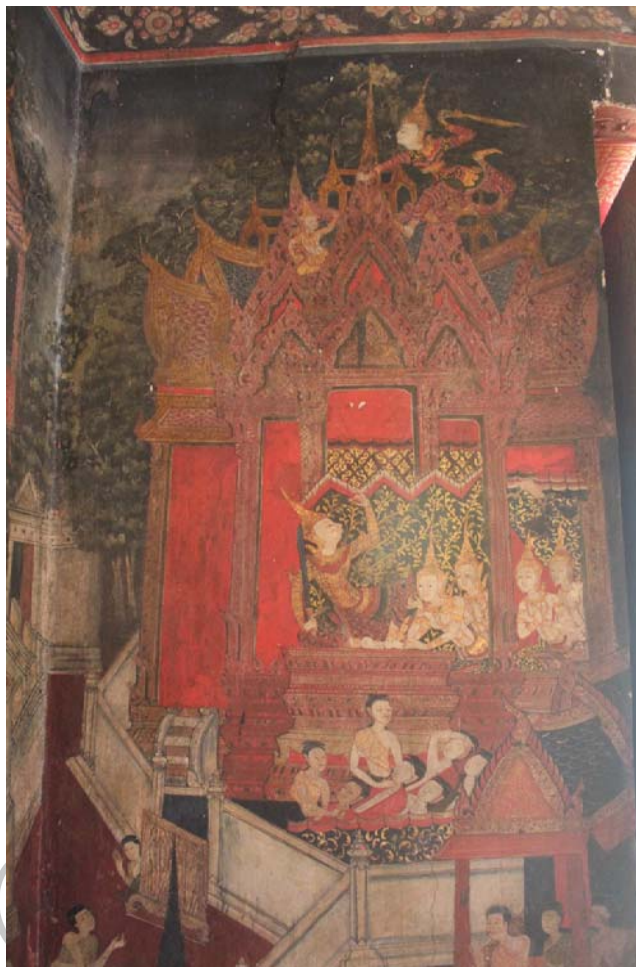
22. พุทธประวัติตอนพระพุทธเจ้าเสด็จลงจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์
23. พุทธประวัติตอนพระโมคคัลลานะนิพพานและพระสุปปพุทธภูถรรณีสูป
24. พุทธประวัติตอนพระสารีบุตรนิพพานและอาลวกะยักข์เข้าถึงพระธรรม
25. พุทธประวัติตอนนางยโสธราพิมพานิพพานและการผูกพยาบาทของนางคันทิยา
26. พุทธประวัติตอนพระพุทธเจ้าเทศนาโปรดกษัตริย์ลิจฉวี
27. พุทธประวัติตอนพญามารทูลเตือนให้เสด็จดับขันธปรินิพพาน
28. พุทธประวัติตอนพระราหุณิพพาน
29. พุทธประวัติตอนพระพุทธเจ้าเสวยสุกรมัทวะของนายจุนทะ
30. พุทธประวัติตอนพระพุทธเจ้าปรินิพพานและปัจฉิมสาวก
31. พุทธประวัติตอนพระอานนท์แจ้งข่าวปรินิพพานแก่มัลลกษัตริย์
32. พุทธประวัติตอนถวายพระเพลิงพระพุทธรูปและแบ่งพระบรมสารีริกธาตุ
33. เทพชุมนุม
34. ฤๅษี นักสิทธิ์และวิทยากร

ภาพที่ 18 พระที่นั่งพุทไธสวรรย์ กรุงเทพมหานคร

ภาพที่ 19 พระเจ้าชมพุดิเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า (ตรงกับลำดับที่ 13 ในแผนผังที่ 1)

ภาพที่ 20 พระเจ้าชมพูบดีทำลายยอดปราสาทพระเจ้าพิมพิสาร (ตรงกับลำดับที่ 15 ในแผนผังที่ 1)

วัดนางนอง กรุงเทพมหานคร

ประวัติวัด

วัดนางนองตั้งอยู่บ้านเลขที่ 76 แขวงบางค้อ เขตบางขุนเทียน จังหวัดกรุงเทพมหานคร⁹ วัดแห่งนี้ไม่ปรากฏประวัติการสร้างที่แน่ชัด เชื่อกันว่าสร้างตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนปลาย ดังปรากฏย่าน “นางนอง” ในโคลงกำสรวลสมุทร ซึ่งสันนิษฐานว่าสร้างขึ้นในสมัยอยุธยาตอนต้น ในสมัยรัชกาลที่ 3 พระองค์โปรดฯ ให้รื้อสถาปนาใหม่ทั้งอาราม หลังปี พ.ศ. 2376 และเสด็จพระราชดำเนินทางชลมารค ไปผูกพัทธสีมาเมื่อ พ.ศ. 2385¹⁰

⁹ กองพุทธศาสนสถาน, **ประวัติวัดทั่วราชอาณาจักร**, เล่ม 1 (กรุงเทพฯ: กอง, 2525), 280.

¹⁰ ศานติ ภักดีคำ, “จิตรกรรมฝาผนังเรื่อง “ทำวมหาชมพู” พระอุโบสถ วัดนางนอง วรวิหาร,” **เมืองโบราณ** 32, 3 (กรกฎาคม-กันยายน 2549): 32.

ภาพจิตรกรรมฝาผนัง (แผนผัง 2)

ภาพจิตรกรรมเรื่องชมพูบดีสูตรที่วัดแห่งนี้อยู่ภายในพระอุโบสถ(ภาพที่ 21) เขียนอยู่บนผนังเหนือช่องประตูและหน้าต่างทั้ง 4 ด้าน ในขณะที่ผนังระหว่างช่องหน้าต่างและประตูเขียนลายกำมะลอเรื่องสามก๊กตั้งแต่ตอนเล่าปีหนีมาพึ่งเล่าเปียวถึงตอนจูล่งสกัดทัพโจโฉ และภาพชกลกซิว จิตรกรรมฝาผนังเรื่องชมพูบดีที่วัดแห่งนี้ ดร.เพ็ญสุภา สุกตะ ใจอินทร์ไม่ได้ศึกษาอย่างละเอียด เนื่องจากสภาพจิตรกรรมลบเลือนอย่างมาก เพียงแต่กล่าวว่า ผนังสกัดหลังเหนือช่องประตูพระประธานเขียนเรื่องชมพูบดีสูตร¹¹ รวมถึง ศาสตราจารย์ ดร. สันติ เล็กสุขุม ที่กล่าวว่า บางส่วนของผนังสกัดหน้าเขียนเรื่องชมพูบดีสูตรนี้ แต่ก็ไม่แน่ใจว่าจะเป็นตอนพระเจ้าชมพูบดีคุกคามพระเจ้าพิมพิสารหรือไม่เพราะสภาพชำรุดมาก¹² ก่อนจะได้รับการศึกษาโดยละเอียดโดยดร.ศานติ ภัคดีคำ¹³ และผู้วิจัยได้ตรวจสอบเพิ่มเติมทำให้ทราบว่าเขียนจิตรกรรมเรื่องนี้ตั้งแต่ต้นจนจบทั้งหมด 19 ตอนได้แก่

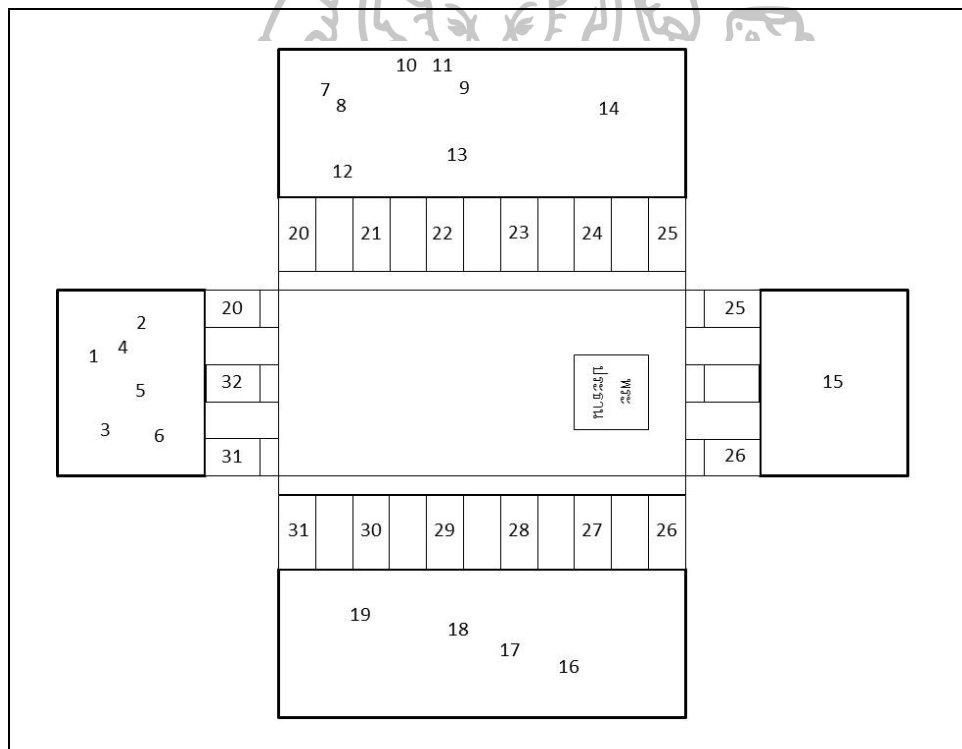
1. พระเจ้าชมพูบดีทรงรับฉลองพระบาทแก้วมณีโชติ (ลำดับที่ 1 ในแผนผังที่ 2)
2. พระเจ้าชมพูบดีทำลายยอดปราสาทพระเจ้าพิมพิสาร (ลำดับที่ 7 ในแผนผังที่ 2)
3. พระเจ้าชมพูบดีส่งวิษณุไปรื้อยอดพระกรรณพระเจ้าพิมพิสาร (ลำดับที่ 2 ในแผนผังที่ 2)
4. วิษณุคุกคามพระเจ้าพิมพิสาร (ลำดับที่ 8 ในแผนผังที่ 2)
5. พระเจ้าพิมพิสารเสด็จไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ณ เวฬุวนาราม (ลำดับที่ 9 ในแผนผังที่ 2)
6. พุทธจักรขับไล่วิษณุ (ลำดับที่ 10 ในแผนผังที่ 2)
7. พระเจ้าชมพูบดีทอดพระเนตรวิษณุ (ลำดับที่ 3 ในแผนผังที่ 2)
8. พญาครุฑขับไล่พญานาคแปลง (ลำดับที่ 11 ในแผนผังที่ 2)
9. พระอินทร์เป็นราชทูตมาเชิญพระเจ้าชมพูบดีไปเฝ้าพระเจ้าราชาธิราช (ลำดับที่ 4 ในแผนผังที่ 2)
10. พระเจ้าชมพูบดีแพ้ราชทูต ตกลงจากพระแท่น (ลำดับที่ 5 ในแผนผังที่ 2)
11. พระเจ้าชมพูบดีเสด็จไปเฝ้าพระเจ้าราชาธิราช (ลำดับที่ 12 ในแผนผังที่ 2)
12. มาฆสามเณรหยุดช้างทรงพระเจ้าชมพูบดี (ลำดับที่ 13 ในแผนผังที่ 2 ภาพที่ 22)

¹¹ เพ็ญสุภา สุกตะ, “การศึกษาภาพจิตรกรรมในพระอุโบสถวัดนางนองวรวิหาร” (วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2533), 21-22.

¹² สันติ เล็กสุขุม, **จิตรกรรมไทยสมัยรัชกาลที่ 3: ความคิดเปลี่ยนแปลงออกก็เปลี่ยนตาม** (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2548), 207-209.

¹³ ศานติ ภัคดีคำ, “จิตรกรรมฝาผนังเรื่อง “ท้าวมหาชมพู” พระอุโบสถ วัดนางนองวรวิหาร,” 35-42.

13. พระเจ้าชมพูนุติชมเมืองของพระเจ้าราชาธิราช (ลำดับที่ 14 ในแผนผังที่ 2)
14. พระเจ้าชมพูนุติเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า (ลำดับที่ 15 ในแผนผังที่ 2 ภาพที่ 23)
15. พระพุทธเจ้าแสดงนรกสวรรค์ให้พระเจ้าชมพูนุติเห็น (ลำดับที่ 16 ในแผนผังที่ 2 ภาพที่ 24)
16. พระเจ้าชมพูนุติออกผนวช (ลำดับที่ 17 ในแผนผังที่ 2)
17. ขุนนางพระเจ้าชมพูนุติกลับมาเข้าเฝ้าพระนางกาญจนเทวี (ลำดับที่ 7 ในแผนผังที่ 2)
18. พระนางกาญจนเทวีเสด็จไปยังเวฬุวนาราม (ลำดับที่ 19 ในแผนผังที่ 2)
19. พระนางกาญจนเทวีเสด็จมาเฝ้าพระเจ้าชมพูนุติเถาะและออกผนวช (ลำดับที่ 18 ในแผนผังที่ 2)

แผนผังที่ 2 แผนผังจิตรกรรมพระอุโบสถวัดนางนอง กรุงเทพมหานคร (ภาพที่ 21)

1. พระเจ้าชมพูนุติทรงรับฉลองพระบาทแก้วมณีโชติ
2. พระเจ้าชมพูนุติส่งวิษครไปร้อยพระกรรณพระเจ้าพิมพิสาร
3. พระเจ้าชมพูนุติทอดพระเนตรวิษคร
4. พระอินทร์เป็นราชทูตมาเชิญพระเจ้าชมพูนุติไปเฝ้าพระเจ้าราชาธิราช

5. พระเจ้าชมพุดีแพ้วราชทูต ตกลงจากพระแท่น
6. ขุนนางพระเจ้าชมพุดีกลับมาเข้าเฝ้าพระนางกาญจนเทวี
7. พระเจ้าชมพุดีทำลายยอดปราสาทพระเจ้าพิมพิสาร
8. วิษครคูกคามพระเจ้าพิมพิสาร
9. พระเจ้าพิมพิสารเสด็จไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ณ เวฬุวนาราม
10. พุทธจักรขับไล่วิษคร
11. พญาครุฑขับไล่พญานาคแปลง
12. พระเจ้าชมพุดีเสด็จไปเฝ้าพระเจ้าราชาธิราช
13. มาฆสามเณรหยุดช้างทรงพระเจ้าชมพุดี (ภาพที่ 22)
14. พระเจ้าชมพุดีชมเมืองของพระเจ้าราชาธิราช
15. พระเจ้าชมพุดีเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า (ภาพที่ 23)
16. พระพุทธเจ้าแสดงนรกสวรรค์ให้พระเจ้าชมพุดีทอดพระเนตร (ภาพที่ 24)
17. พระเจ้าชมพุดีออกผนวช
18. พระนางกาญจนเทวีเสด็จมาเฝ้าพระเจ้าชมพุดีเถระแล้วออกผนวช
19. พระนางกาญจนเทวีเสด็จไปยังเวฬุวนาราม
20. ลายกำมะลอเรื่องสามก๊กตอนเล่าปี่หนีมาพึ่งเล่าเปียว เล่าเปียวเลี้ยงโต๊ะเล่าปี่ นาง
ซำฮุยิน วางแผนกำจัดเล่าปี่ และเล่าปี่ขี่ม้าเต็กเลาหนีข้ามแม่น้ำตันเข
21. ลายกำมะลอเรื่องสามก๊กตอนเล่าปี่ลาสุมาเต็กโซ เล่าปี่พบซีซี ซีซีวางอุบายรับศึกโจ
หยิน และซีซีรับโจหยิน
22. ลายกำมะลอเรื่องสามก๊กตอนโจหยินรายงานการศึกแก่โจโฉ โจโฉเกลี้ยกล่อมมารดา
ซีซี เล่าปี่เดินทางไปส่งซีซี และเตียวหุยช่วยเล่าปี่รบทหารโจโฉ
23. ลายกำมะลอเรื่องสามก๊กตอนเล่าปี่เชิญขงเบ้งครั้งที่ 2 ขงเบ้งจัดทหารออกรบแฮหัวตุ้น
โจโฉให้แฮหัวตุ้นยกทัพมาตีเล่าปี่ และการรบที่ทุ่งพกบ่อง
24. ลายกำมะลอเรื่องสามก๊กตอนจูล่งรบแฮหัวตุ้น เล่าฮอง กวนเป้งเผากองเสปียง
แฮหัวตุ้น จูล่งยกทหารกระหนาบแฮหัวตุ้น และขงเบ้งเดินทางออกมารับเล่าปี่ กวนอู เตียวหุย และจูล่ง
25. ลายกำมะลอเรื่องสามก๊กตอนเล่าปี่อพยพครอบครัวออกจากเมืองอ้วนเซีย นางกำฮู
หยินและนางบิฮูหยินออกจากเมืองอ้วนเซีย นางกำฮูหยินหนีทหารโจโฉ และนางบิฮูหยินฝากอาเต๊าแก่
จูล่ง
26. ลายกำมะลอเรื่องสามก๊กตอนจูล่งฝ่าทัพโจโฉ จูล่งเอากระบี่ฟันจงสิน เตียวหุยสกัด
ทัพโจโฉที่สะพานเตียงปิ่นเกี้ยว และกวนอูยกทัพมาช่วยเล่าปี่

27. ลายกำมะลอเรื่องสามก๊กตอนจูล่งอุ้มเอาเต่าส่งให้เล่าปี่ เล่าปี่และขงเบ้งนำทัพมาช่วยเล่าปี่ โลกพามาสืบข่าวโจโฉ และขงเบ้งเดินทางไปกั๋งตั้ง

28. ลายกำมะลอเรื่องสามก๊กตอนโลกพามาขงเบ้งพบที่ปรึกษาซุนกวน อูยกาย โลกพามาขงเบ้งพบซุนกวน จิวอี้ยกทัพไปรับศึกโจโฉที่ปากน้ำสำกั๋ง และกำหลงรบกับซัวมอและเตียวอุ้น

29. ลายกำมะลอเรื่องสามก๊กตอนจิวอี้เลี้ยงโต๊ะลวงเจียวก้าน โจโฉหลงอุบายจิวอี้สั่งประหารซัวมอและเตียวอุ้น ขงเบ้งยืมลูกเกาทัณฑ์โจโฉ และจิวอี้กับขงเบ้งวางอุบายเผาทัพโจโฉ

30. ลายกำมะลอเรื่องสามก๊กตอนบังทองลวงโจโฉให้ตรึงเรือรบติดกัน ขงเบ้งทำพิธีเรียกลม จูล่งรับขงเบ้งกลับค่ายแฮเค้า และอูยกายเผาทัพโจโฉ

31. ลายกำมะลอเรื่องสามก๊กตอนทหจรจิวอี้สกัดจับตัวโจโฉ ขงเบ้งสั่งการสกัดจับตัวโจโฉ เตียวหุยสกัดทัพโจโฉ และจูล่งสกัดทัพโจโฉ

32. ลายกำมะลอรูปฮกลกซิว

ภาพที่ 21 พระอุโบสถ วัดนางนอง กรุงเทพมหานคร

ภาพที่ 22 มาฆสามเณรหยุดช้างพระเจ้าชมพูบดี (ตรงกับลำดับที่ 13 ในแผนผังที่ 2)

ภาพที่ 23 พระเจ้าชมพูบดีเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า (ตรงกับลำดับที่ 15 ในแผนผังที่ 2)

ภาพที่ 24 พระพุทธเจ้าแสดงนรกสวรรค์ให้พระเจ้าชมพูบดีทอดพระเนตร (ตรงกับลำดับที่ 16 ในแผนผังที่ 2)

วัดมหาธาตุวรวิหาร จังหวัดเพชรบุรี

ประวัติวัด

วัดมหาธาตุวรวิหาร ตั้งอยู่ที่ตำบลคลองกระแชง อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบุรี¹⁴ วัดแห่งนี้ไม่ปรากฏประวัติการก่อสร้างที่ชัดเจน แต่จากหลักฐานทางโบราณคดีพบซากอิฐสมัยทวารวดีจำนวนมาก วัดจึงอาจสร้างมาแล้วตั้งแต่สมัยทวารวดีก็เป็นได้ และยังคงเป็นวัดที่มีความสำคัญมาอย่างต่อเนื่อง ดังปรากฏศิลปกรรมหลายช่วงเวลาตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนต้นเรื่อยมาถึงสมัยรัตนโกสินทร์¹⁵ หลักฐานเอกสารที่ระบุศักราชเก่าที่สุดที่กล่าวถึงวัดมหาธาตุวรวิหารนี้คือจารึกบนผนังพระอุโบสถวัดสระบัว จังหวัดเพชรบุรี ระบุศักราชพ.ศ. 2310 พระมหาธาตุได้พังลง¹⁶ แสดงให้เห็นว่าวัดนี้น่าจะเป็นวัดสำคัญและเป็นพระมหาธาตุประจำเมืองเพชรบุรีมาตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนปลายเป็นอย่างน้อย

¹⁴ สุนนท์ ปาลกวงศ์ ณ อยุธยา และคณะ, รายงานการวิจัย “ศึกษาศิลปกรรมแบบประเพณีในจังหวัดเพชรบุรี” (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2545), 45.

¹⁵ จ่านง เอมรีน, “วัดมหาธาตุวรวิหาร,” ใน สมโภชวัดมหาธาตุวรวิหาร จ.เพชรบุรี ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา ครบ 500 ปี (เพชรบุรี: เพชรภูมิการพิมพ์, 2552), 43-63.

¹⁶ ล้อม เพ็งแก้ว, “จารึกผนังอุโบสถวัดสระบัว,” ใน สมโภชวัดมหาธาตุวรวิหาร จ.เพชรบุรี ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา ครบ 500 ปี (เพชรบุรี: เพชรภูมิการพิมพ์, 2552), 93-94.

ภาพจิตรกรรมฝาผนัง (แผนผัง 3)

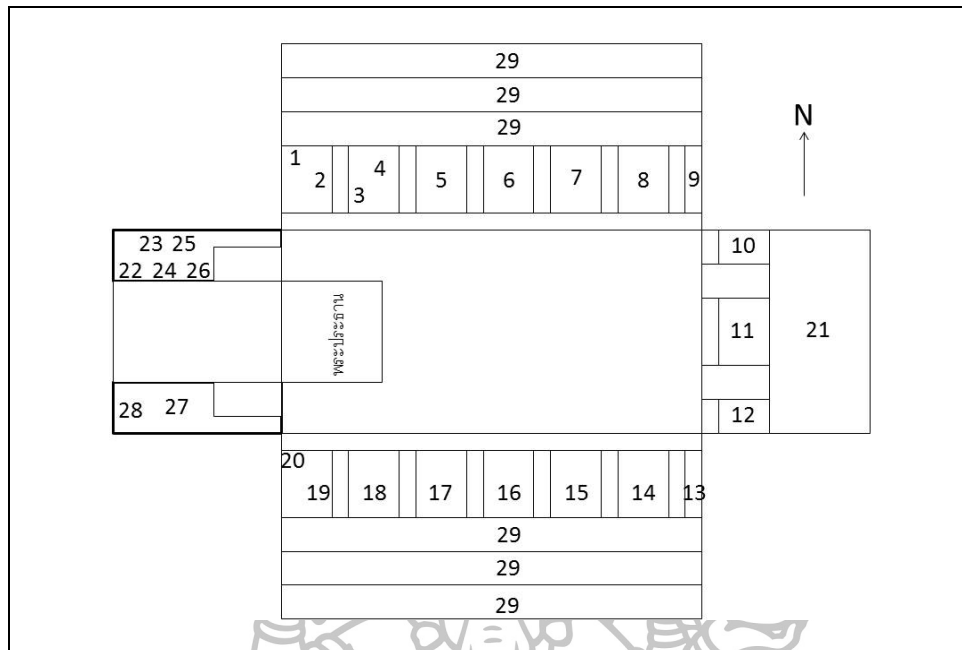
ภาพจิตรกรรมฝาผนังที่ปรากฏเรื่องชมพูบดีสูตรนี้อยู่ในวิหารหลวง (ภาพที่ 25) ภายในวิหารหลวงนี้เขียนจิตรกรรมบนผนังทั้ง 4 ด้าน ผนังระหว่างหน้าต่างเขียนเรื่องทศชาติชาดกและพุทธประวัติตั้งแต่ตอนเสด็จออกมหาภิเนษกรรมจนถึงตอนพระสมณโคดมลอยถาด ผนังสกัดหน้าเหนือช่องประตูเขียนพุทธประวัติตอนมารผจญ ผนังเหนือช่องหน้าต่างเขียนภาพเทพชุมนุม ผนังสกัดหลังเขียนเรื่องชมพูบดีสูตร โดยแต่เดิมเชื่อว่าผนังสกัดหลังนี้เขียนภาพสวรรค์¹⁷ ผู้ที่ตีความว่าเขียนเรื่องชมพูบดีสูตรเป็นพระองค์แรกคือสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ โดยกล่าวเพียงว่าเขียนเรื่องชมพูบดีสูตรเท่านั้น¹⁸ ก่อนมีการตีความอย่างละเอียดโดยแสนประเสริฐ ปานเนียม โดยระบุว่าภาพเริ่มจากผนังด้านซ้ายของพระประธาน ตั้งแต่ตอนที่พระเจ้าชมพูบดีทรงรับการถวายฉลองพระบาทมณีโชติ พระเจ้าชมพูบดีแปลงวิษครไปยังปราสาทพระเจ้าพิมพิสาร พระเจ้าพิมพิสารตกพระทัยเสด็จหนีพระเจ้าชมพูดี พระอินทร์เป็นราชทูตมาเชิญพระเจ้าชมพูดีไปเฝ้าพระยามหาจักรพรรดิราชาธิราช และพระเจ้าชมพูดีประทับบนหลังช้างทรงไปเฝ้าพระยามหาจักรพรรดิราชาธิราช และภาพต่อเนื่องไปยังด้านขวาของพระประธานอันเป็นตอนที่พระเจ้าชมพูดีไปเฝ้าพระยามหาจักรพรรดิราชาธิราช โดยเขียนภาพเมืองอันประกอบด้วยโรงช้าง โรงม้า ชุนนาง นางเณ ปราสาทราชวัง ตลาดน้ำ ตลาดบก¹⁹ ผู้วิจัยได้ทำการตรวจสอบอีกครั้งและพบว่าเขียนทั้งหมด 8 ตอน ได้แก่

1. พระเจ้าชมพูดีทำลายยอดปราสาทพระเจ้าพิมพิสาร (ลำดับที่ 22 ในแผนผังที่ 3)
2. พระเจ้าชมพูดีทรงรับฉลองพระบาทแก้วมณีโชติ (ลำดับที่ 23 ในแผนผังที่ 3)
3. พระเจ้าชมพูดีแปลงฉลองพระบาทเป็นพญานาคไปจับพระเจ้าพิมพิสาร (ลำดับที่ 24 ในแผนผังที่ 3)
4. พระอินทร์เป็นราชทูตเชิญพระเจ้าชมพูดีเข้าเฝ้าพระเจ้าราชาธิราช (ลำดับที่ 25 ในแผนผังที่ 3)
5. พระเจ้าชมพูดีแพ้ราชทูต (ลำดับที่ 26 ในแผนผังที่ 3)
5. พระเจ้าชมพูดีเสด็จไปเฝ้าพระเจ้าราชาธิราช (ลำดับที่ 27 ในแผนผังที่ 3 ภาพที่ 26)
6. พระเจ้าชมพูดีชมเมืองของพระเจ้าราชาธิราช (ลำดับที่ 28 ในแผนผังที่ 3)
7. พระเจ้าชมพูดีเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า (ลำดับที่ 29 ในแผนผังที่ 3 ภาพที่ 27)

¹⁷ ตรี อมาตยกุล, **ทัศนศาสตร์ไทยจังหวัดเพชรบุรี** (พระนคร: กองวัฒนธรรม กระทรวงศึกษาธิการ, 2507), 12.

¹⁸ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์, **จดหมายเหตุทางไปมณฑลราชบุรี** (กรุงเทพฯ: ศิวพร, 2516), 7.

¹⁹ แสนประเสริฐ ปานเนียม, “จิตรกรรมสองยุคที่พระวิหารหลวงวัดมหาธาตุวรวิหาร เพชรบุรี,” **เมืองโบราณ** 36, 1 (มกราคม-มีนาคม 2553): 112.

แผนผังที่ 3 แผนผังจิตรกรรมฝาผนังวิหารหลวงวัดมหาธาตุวรวิหาร จังหวัดเพชรบุรี (ภาพที่ 25)

1. เตมียชาดก
2. มหาชนกชาดก
3. สุวรรณสามชาดก
4. เนมิราชชาดก
5. มโหสถชาดก
6. มโหสถชาดก
7. ภาพลขลิ้น
8. พรหมนารถชาดก
9. วิรุทธชาดก
10. ภาพลขลิ้น
11. พุทธประวัติตอนเสด็จออกมหาภิเนษกรมณ์ เจ้าชายสิทธัตถะตัดพระเมาลี ปัญจวัคคีย์
ปรณินิบัติพระสมณโคดม พระอินทร์ตีตีพิณสามสาย นางสุชาดาถวายข้าวมธุปายาสแก่พระสมณโคดม
และพระสมณโคดมลอยถาด
12. วิรุทธชาดก
13. ภาพลขลิ้น
14. เวสสันดรชาดก นครกัณฑ์

15. เวสสันดรชาดก กัณฑ์มัทรีและกัณฑ์สักกบรรพ
16. เวสสันดรชาดก กัณฑ์มหาพน กัณฑ์กุมารและกัณฑ์มัทรี
17. เวสสันดรชาดก กัณฑ์ชูชกและกัณฑ์จุลพน
18. เวสสันดรชาดก กัณฑ์หิมพานต์ ทานกัณฑ์และกัณฑ์วนประเวศน์
19. เวสสันดรชาดก กัณฑ์ทศพรและกัณฑ์หิมานต์
20. เทวดาเหาะ
21. พุทธประวัติตอนมารผจญ
22. พระเจ้าชมพูบดีทำลายยอดปราสาทพระเจ้าพิมพิสาร
23. พระเจ้าชมพูบดีทรงรับฉลองพระบาทแก้วมณีโชติ
24. พระเจ้าชมพูบดีแปลงฉลองพระบาทเป็นพญานาคไปจับพระเจ้าพิมพิสาร
25. พระอินทร์เป็นราชทูตเชิญพระเจ้าชมพูบดีเข้าเฝ้าพระเจ้าราชาธิราช
26. พระเจ้าชมพูบดีแพ้ราชทูต
27. พระเจ้าชมพูบดีเสด็จไปเฝ้าพระเจ้าราชาธิราช (ภาพที่ 26)
28. พระเจ้าชมพูบดีชมเมืองของพระเจ้าราชาธิราช
29. พระเจ้าชมพูบดีเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า (ภาพที่ 27)
30. เทพชุมนุม

ภาพที่ 25 วิหารหลวง วัดมหาธาตุวรวิหาร จังหวัดเพชรบุรี

ภาพที่ 26 พระเจ้าชมพูนุติเสด็จไปเฝ้าพระเจ้าราชาธิราช (ตรงกับลำดับที่ 27 ในแผนผังที่ 3)

ภาพที่ 27 พระเจ้าชมพูนุติเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า (ตรงกับลำดับที่ 29 ในแผนผังที่ 3)

วัดบางแคใหญ่ จังหวัดสมุทรสงคราม

ประวัติวัด

วัดบางแคใหญ่ตั้งอยู่บริเวณริมฝั่งแม่น้ำแม่กลองฝั่งตะวันตก ปากคลองบางแค ตำบลแควอ้อม อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม²⁰ จากคำบอกเล่าวัดบางแคใหญ่นี้สร้างโดยเจ้าพระยาวงษาสุรศักดิ์ (แสง วงศาโรจน์) ให้แก่ภรรยาหลวงของท่าน และมีจารึกที่พระอุโบสถระบุว่าสร้างพระอารามนี้แล้วเสร็จในปี.ศ. 2357 ช่วงต้นแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย อย่างไรก็ตามจากหลักฐานศิลปกรรมอื่น ๆ เช่น เจดีย์ย่อมุมไม้สิบสอง หรือ พระพุทธรูปหินทรายแดง ทำให้น่าเชื่อว่าวัดนี้น่าจะสร้างมาแล้วตั้งแต่สมัยอยุธยา²¹

ภาพจิตรกรรมฝาผนัง (แผนผัง 4)

จิตรกรรมฝาผนังภายในวัดแห่งนี้ที่ปรากฏเรื่องชมพูบดีสูตรอยู่ที่หอไตร (ภาพที่ 28) ภายในหอไตรนี้เขียนจิตรกรรมทั้ง 4 ด้าน เขียนหลายเรื่องปะปนกันทั้งภาพเล่าเรื่องได้แก่ พุทธประวัติ พระมาลัย รอยพระพุทธรบาท พระภิกษุปลงอสุภกรรมฐาน ชมพูบดีสูตร เทพชุมนุม และภาพอื่น ๆ ได้แก่ กระบวนช้าง กระบวนเรือ โขดหิน ในส่วนของจิตรกรรมเรื่องชมพูบดีสูตรนี้มีผู้ตีความไว้ 2 แบบ เด่นดาว ศิลปานนท์ตีความว่าทั้ง 3 ตอนนี้เขียนเรื่องชมพูบดีสูตร โดยแบ่งออกเป็น 3 ตอน ได้แก่

1. พระอินทร์เป็นราชทูตมาเชิญพระเจ้าชมพูบดีไปเฝ้าพระเจ้าราชาธิราช (ลำดับที่ 4 ในแผนผังที่ 4)

2. พระเจ้าชมพูบดีเสด็จไปเฝ้าพระเจ้าราชาธิราช (ลำดับที่ 3 ในแผนผังที่ 4 ภาพที่ 30)

3. พระเจ้าชมพูบดีเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า (ลำดับที่ 2 ในแผนผังที่ 4 ภาพที่ 29)²²

ในขณะที่ สนั่น รัตนะ ตีความฉากเดียวกันว่าเป็นเรื่องเนมิราชขาดกและมโหสถขาดกแบ่งได้ดังนี้

1. มโหสถขาดก (ลำดับที่ 4 ในแผนผังที่ 4)

2. มโหสถขาดก ตอนสงครามร้อยเอ็ดเมือง (ลำดับที่ 3 ในแผนผังที่ 4 ภาพที่ 30)

3. เนมิราชขาดก (ลำดับที่ 2 ในแผนผังที่ 4 ภาพที่ 29)²³

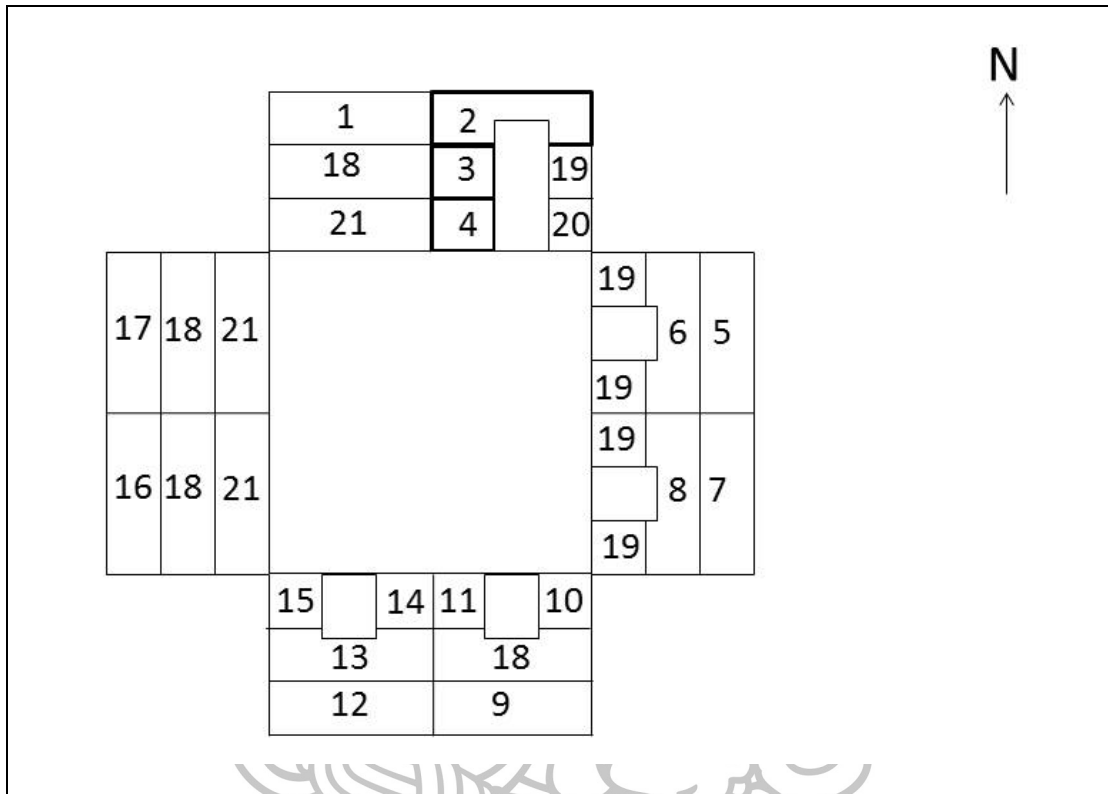
²⁰ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์, สมุดภาพจิตรกรรมฝาผนัง: วัดในจังหวัดสมุทรสงคราม (กรุงเทพฯ: สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์, 2551), 55.

²¹ น. ณ ปากน้ำ [นามแฝง], วัดบางแคใหญ่ (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2534), 17-18.

²² เด่นดาว ศิลปานนท์, “จิตรกรรมฝาผนังหอไตรวัดบางแคใหญ่,” ศิลปากร 56, 2 (มีนาคม-เมษายน 2556); 43.

²³ สนั่น รัตนะ, “จิตรกรรมฝาผนังฝีมือช่างรัชกาลที่ 3 ในหอไตรปฏิมา วัดบางแคใหญ่,” เมืองโบราณ 34, 4 (ตุลาคม-ธันวาคม 2551): 4.

ผู้วิจัยได้ตรวจสอบและเห็นว่าความเห็นของเด่นดาว ศิลปานนท์ที่กล่าวว่าทั้งสามตอนนี้เขียนเรื่องชมพูบดีสูตรมีความน่าเชื่อถือมากกว่า

แผนผังที่ 4 แผนผังจิตรกรรมฝาผนังหอไตรวัดบางแคใหญ่ จังหวัดสมุทรสงคราม (ภาพที่ 28)

1. พุทธประวัติ ตอนพระพุทธเจ้าโปรดพุทธมารดา
2. พระเจ้าชมพูบดีเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า (ภาพที่ 29)
3. พระเจ้าชมพูบดีเสด็จไปเฝ้าพระเจ้าราชาธิราช (ภาพที่ 30)
4. พระอินทร์เป็นราชทูตมาเชิญพระเจ้าชมพูบดีเสด็จไปเฝ้าพระเจ้าราชาธิราช
5. พุทธประวัติ ตอนพระพุทธเจ้าแสดงปาฏิหาริย์โปรดพระญาติ
6. เมืองกบิลพัสดุ์
7. พุทธประวัติ ตอนพระพุทธเจ้าปรินิพพาน
8. พุทธประวัติ ตอนพระอานนท์แจ้งข่าวแก่มัลลกะศรัย
9. พระมัลลกะไปบูชาเจดีย์จุฬามณี
10. พระภิกษุ

11. พระภิกษุปลงอสุภกรรมฐาน
12. รอยพระพุทธรบาท
13. ภิกษุและกษัตริย์บูชารอยพระพุทธรบาท
14. กระบวนช้าง
15. กระบวนเรือ
16. พุทธประวัติ ตอนพระพุทธเจ้าโปรดมโหสิรเทพบุตร
17. พุทธประวัติ ตอนพระพุทธเจ้าโปรดช้างป่าลิไลยกะ
18. เทพชุมนุม
19. โขดหินและคน
20. โขดหิน
21. ภาพลบลี้น

ภาพที่ 28 หอไตร วัดบางแคใหญ่ จังหวัดสมุทรสงคราม

ภาพที่ 29 พระเจ้าชมพุดิเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า (ตรงกับลำดับที่ 2 ในแผนผังที่ 4)

ภาพที่ 30 พระเจ้าชมพุดิเสด็จไปเฝ้าพระเจ้านารายณ์ (ตรงกับลำดับที่ 3 ในแผนผังที่ 4)

วัดไพชยนต์พลเสพย์ จังหวัดสมุทรปราการ

ประวัติวัด

วัดไพชยนต์พลเสพย์ตั้งอยู่ที่บ้านเลขที่ 1 หมู่ที่ 5 ตำบลบางพึ่ง อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ²⁴ สร้างโดยพระเจ้านั่งยาเธอ กรมหมื่นศักดิ์พลเสพย์ ซึ่งต่อมาได้เป็นสมเด็จพระนเรศวรมหาราชในคราวเดียวกับที่ขุดคลองลัดหลังเมืองนครเขื่อนขันธ์ ดังนั้นวัดนี้จึงไม่น่าจะสร้างก่อนปีพ.ศ. 2362 ซึ่งเป็นปีที่เริ่มสร้างป้อมเมืองสมุทรปราการและขุดคลองลัด โดยชื่อวัดไพชยนต์พลเสพย์นี้ สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงสันนิษฐานว่าน่าจะเป็นนามใหม่ โดยเมื่อแรกสร้างน่าจะชื่อ “วัดกรมศักดิ์” หรือ “วัดปากลัด” พอเข้าสู่สมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว คนทั้งหลายคงจะเรียกว่า “วัดวังหน้า” ส่วนนามวัดไพชยนต์พลเสพย์นี้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นผู้พระราชทานให้ วัดแห่งนี้ได้รับการบูรณะครั้งหนึ่งในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยมีรับสั่งให้เอาทองคำเปลวไปจ่ายให้ช่างรักปิดเสามาแต่ราวเทียนในพระอุโบสถกระจังและเสามุขเต็ดหน้าหลังพระวิหารใหญ่²⁵

ภาพจิตรกรรมฝาผนัง (แผนผัง 5)

จิตรกรรมฝาผนังที่ปรากฏเรื่องชมพูบดีสูตรนี้อยู่ในพระวิหาร (ภาพที่ 31) ภาพเขียนภายในพระวิหารนี้ปรากฏอยู่ทั้ง 4 ด้าน ผนังระหว่างช่องประตูและหน้าต่างเขียนเรื่องทศชาติชาดก ภาพนรกและภาพทิวทัศน์ ผนังสกัดหลังเหนือช่องประตูเขียนภาพจักรวาล ผนังเหนือช่องหน้าต่างเขียนลายดอกไม้ร่วงและมีการทำซุ้มประดิษฐานพระพุทธรูป ผนังสกัดหน้าเหนือช่องประตูเขียนเรื่องชมพูบดีสูตร ซึ่งจากการศึกษาที่ผ่านมาระบุว่าเขียนเรื่องพุทธประวัติ ตอน ดุสิตปริวรรต ซึ่งเป็นตอนที่สัทัมบดีพรหมเป็นประธานอัญเชิญพระโพธิสัตว์ลงไปประสูติในครรภ์ของพระนางสิริมหามายา²⁶ หรือเวสสันดรชาดก โดยเขียนภาพเมืองสีพี²⁷ แต่จากการตรวจสอบใหม่โดยผู้วิจัยทำให้ทราบว่าเขียนเรื่องชมพูบดีสูตร โดยเขียนทั้งหมด 4 ตอน ได้แก่

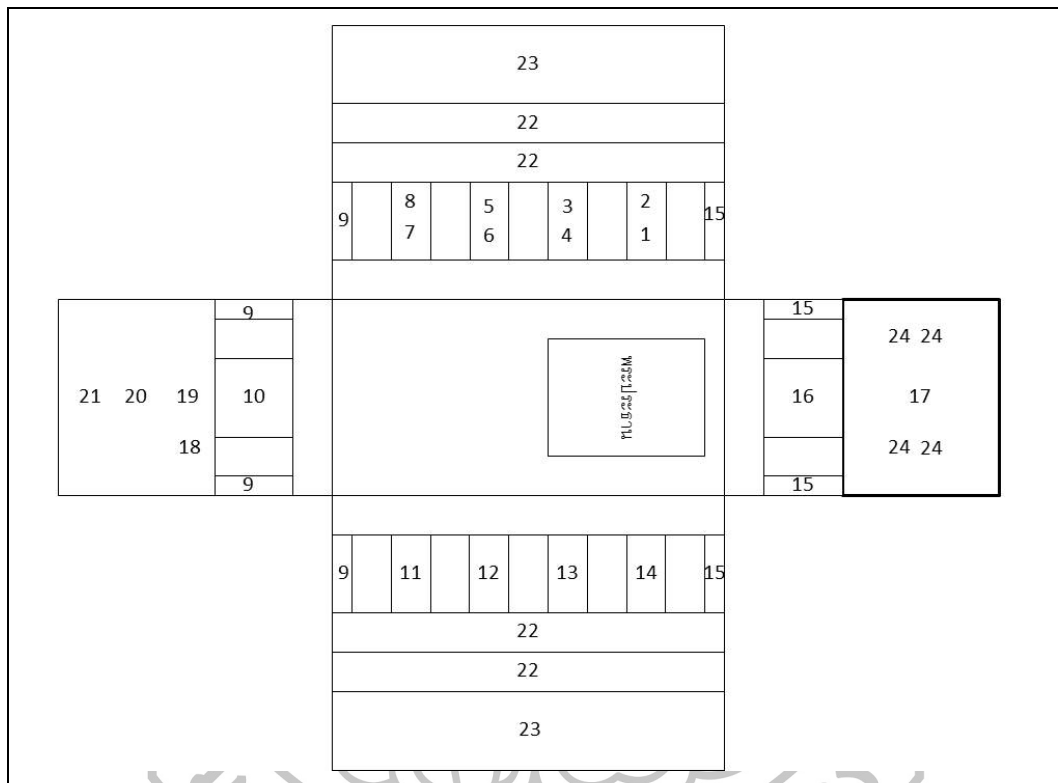
²⁴ กรมศิลปากร, โครงการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังเร่งด่วนในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 6 (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2529), 103.

²⁵ ประวัติเมืองพระประแดง, ประวัติวัดไพชยนต์พลเสพย์, เรื่องละแวกบ้าน, เรื่องมุตโตทัย แนวทางปฏิบัติธรรม ของ พระอาจารย์มั่น ภูริทัตตเถระ (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2540), 14-17.

²⁶ กรมศิลปากร, โครงการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังเร่งด่วนในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 6, 103.

²⁷ อนุรักษ์ภัทร จันทวิษ, กรมพระราชวังบวรสถานมงคลกับงานศิลปกรรมตามแบบพระราชนิยม (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2545), 247.

1. พระเจ้าชมพูบดีเสด็จไปเฝ้าพระเจ้าราชาธิราช (ลำดับที่ 18 ในแผนผังที่ 5)
2. มาฆสามเณรหยุดข้างพระเจ้าชมพูบดี (ลำดับที่ 19 ในแผนผังที่ 5 ภาพที่ 32)
3. พระเจ้าชมพูบดีชมเมืองของพระเจ้าราชาธิราช (ลำดับที่ 20 ในแผนผังที่ 5)
4. พระเจ้าชมพูบดีเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า (ลำดับที่ 21 ในแผนผังที่ 5 ภาพที่ 33)

แผนผังที่ 5 แผนผังจิตรกรรมฝาผนังพระวิหารวัดไพชยนต์พลเสพย์ จังหวัดสมุทรปราการ (ภาพที่ 31)

1. เตมีย์ชาดก
2. มหาชนกชาดก
3. สุวรรณสามชาดก
4. เนมิราชชาดก
5. ภูริทัตชาดก
6. จันทกุมารชาดก
7. พรหมนารถชาดก
8. วิรุทธชาดก
9. ธรรมชาติ

10. มโหสถชาดก
11. เวสสันดรชาดก กัณฑ์ทศพรและกัณฑ์หิมพานต์
12. เวสสันดรชาดก กัณฑ์ทศพรและกัณฑ์จุลพน
13. เวสสันดรชาดก กัณฑ์กุมารและกัณฑ์มัทรี
14. เวสสันดรชาดก กัณฑ์สักกบรรพ กัณฑ์มหาราช กัณฑ์ฉกษัตริย์
15. นรก
16. เวสสันดรชาดก นครกัณฑ์ และตอนปฐมเหตุแห่งเวสสันดรชาดก
17. จักรวาล
18. พระเจ้าชมพูบดีเสด็จไปเฝ้าพระเจ้าราชาธิราช
19. มาฆสามเณรหยุดข้างทรงพระเจ้าชมพูบดี (ภาพที่ 32)
20. พระเจ้าชมพูบดีชมเมืองของพระเจ้าราชาธิราช
21. พระเจ้าชมพูบดีเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า (ภาพที่ 33)
22. แก้วขี้มพระพุทธรูป
23. ลายดอกไม้ร่วง
24. ขี้มพระพุทธรูป

ภาพที่ 31 พระวิหาร วัดไพชยนต์พลเสพย์ จังหวัดสมุทรปราการ

ภาพที่ 32 มาฆสามเณรหยุดช้างพระเจ้าชมพูบดี (ตรงกับลำดับที่ 19 ในแผนผังที่ 5)

ภาพที่ 33 พระเจ้าชมพูบดีเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า (ตรงกับลำดับที่ 21 ในแผนผังที่ 5)

ตู้พระธรรมเลขที่ กท. 279 (ภาพที่ 34)

ประวัติวัด

ตู้พระธรรมใบนี้ประวัติระบุว่า เป็นสมบัติเดิมของหอสมุดแห่งชาติ มีขนาดด้านหน้า บน 96 ซม. ล่าง 100 ซม. ด้านข้าง บน 77 ซม. 80 ซม. สูง 172 ซม. ด้านหลังทำด้วยกระจกซึ่งทำใหม่ ในสมัยของสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพเพื่อใช้เปิดปิดแทนด้านหน้า²⁸

ภาพจิตรกรรมฝาผนัง (แผนผัง 6)

ตู้ลายรดน้ำนี้เขียนเรื่องชมพูบดีสูตร เสาขอบตู้เขียนลายดอกชอกดอกซ้อนและลายกรวยเชิง ขอบบนและขอบล่างเขียนลายดอกชอกดอกซ้อนเหนือลายบัว ท้องไม้เขียนลายสี่เหลี่ยมประดิษฐ์คล้ายลายแก้วเก็จ เชิงตู้ทำเป็นรูปปากสิงห์ต่อกับขาตู้เป็นเท้าคู่ เขียนลายดอกพุดตานเครือเถาเต็มเนื้อที่ตลอดจนถึงขาตู้ มุมบนของขาตู้เขียนลายหน้าสิงห์ทั้ง 3 ด้าน โดยมีการตีความเรื่องราวชมพูบดีสูตรไว้ก่อนแล้ว โดยตีความแบบภาพรวมทั้ง 3 ด้าน ดังนี้

1. ด้านหน้า เขียนภาพพระพุทธเจ้าเนรมิตพระองค์ พระสาวกร้อมทั้งเขตวันวิหารให้เป็นสถานที่สถิตของสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ เพื่อทรมานพระเจ้าชมพูบดี ซึ่งในที่สุดก็ยอมแพ้และปวารณาตัวเป็นพุทธสาวก
2. ด้านข้างขวา แสดงอำนาจของศรและจักรของพระเจ้าจักรพรรดิ บังคับให้พระเจ้าชมพูบดีให้เสด็จไปเฝ้าพระพุทธเจ้า โดยทรงเนรมิตให้จักรไปประหารที่ข้อพระบาทของพระเจ้าชมพูบดี จนในที่สุดก็ต้องเสด็จไปเฝ้าพระพุทธเจ้าที่เขตวันวิหารตามพุทธประสงค์
3. ด้านข้างซ้าย แสดงถึงอำนาจในการใช้อาวุธ วิษศร และพระขรรค์ ซึ่งพระเจ้าชมพูบดีใช้ขู่พระเจ้าพิมพิสาร²⁹

ต่อมา บุญเดือน ศรีวรรณได้มีตรวจสอบและตีความบางภาพ ได้แก่ ฉากที่พระเจ้าพิมพิสารเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าขอให้ทรงรอดพ้นจากการคุกคามของท้าวมหาชมพู พุทธจักรต่อสู้กับศรของท้าวมหาชมพู ท้าวมหาชมพูถูกพุทธจักรทรมาน พระพุทธเจ้าทรงเนรมิตเป็นพระเจ้าจักรพรรดิเมื่อท้าวมหาชมพูมาเฝ้า³⁰

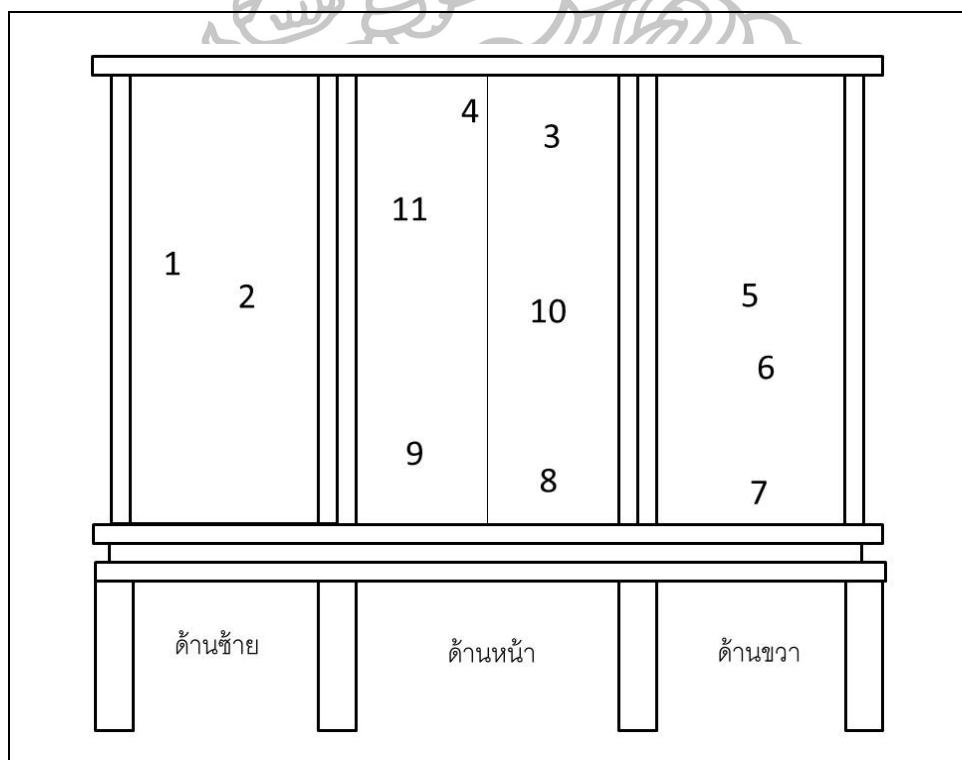
²⁸ ก่องแก้ว วีระประจักษ์ และนิยะดา ทาสุคนธ์, เรียบเรียง, **ตู้ลายทอง ภาค 2**, เล่ม 3 (กรุงเทพฯ: หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร, 2529), 349.

²⁹ เรื่องเดียวกัน, 349-351.

³⁰ บุญเดือน ศรีวรรณ, **ชาตกและพุทธประวัติจากตู้ลายรดน้ำ** (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2549), 233-238.

ผู้วิจัยได้ตรวจสอบและวิเคราะห์เพิ่มเติมทำให้ทราบว่าเขียนทั้งหมด 9 ตอน ได้แก่

1. พระเจ้าชมพูนุติทำลายยอดปราสาทพระเจ้าพิมพิสาร (ลำดับที่ 1 ในแผนผังที่ 6)
2. วิษครคูกคามพระเจ้าพิมพิสาร (ลำดับที่ 2 ในแผนผังที่ 6)
3. พุทธจักรขับไล่วิษคร (ลำดับที่ 3 ในแผนผังที่ 6)
4. พญาครุฑขับไล่พญานาคแปลง (ลำดับที่ 4 ในแผนผังที่ 6)
5. พระอินทร์เป็นราชทูตมาเชิญพระเจ้าชมพูนุติไปเฝ้าพระเจ้าราชาธิราช (ลำดับที่ 5 ในแผนผังที่ 6)
6. พระเจ้าชมพูนุติแพ้ราชทูต ตกลงจากพระแท่น (ลำดับที่ 6 ในแผนผังที่ 6)
7. พระเจ้าชมพูนุติเสด็จไปเฝ้าพระเจ้าราชาธิราช (ลำดับที่ 7 ในแผนผังที่ 6 ภาพที่ 35)
8. มาฆสามเณรหยุดช้างพระเจ้าชมพูนุติ (ลำดับที่ 8 ในแผนผังที่ 6)
9. พระเจ้าชมพูนุติชมเมืองของพระเจ้าราชาธิราช (ลำดับที่ 9 ในแผนผังที่ 6)
10. พระเจ้าชมพูนุติเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า (ลำดับที่ 10 ในแผนผังที่ 6 ภาพที่ 36)
11. พระพุทธเจ้าแสดงนรกสวรรค์แก่พระเจ้าชมพูนุติ (ลำดับที่ 11 ในแผนผังที่ 6)

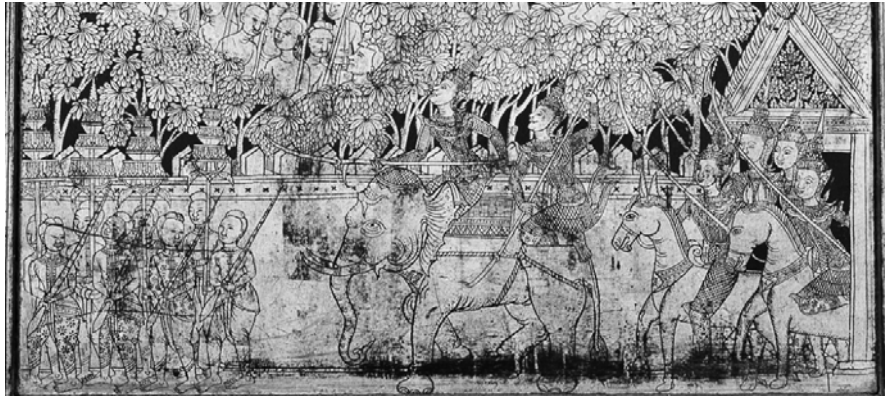

แผนผังที่ 6 แผนผังพระธรรมเลขที่ กท. 279 หอสมุดแห่งชาติ (ภาพที่ 34)

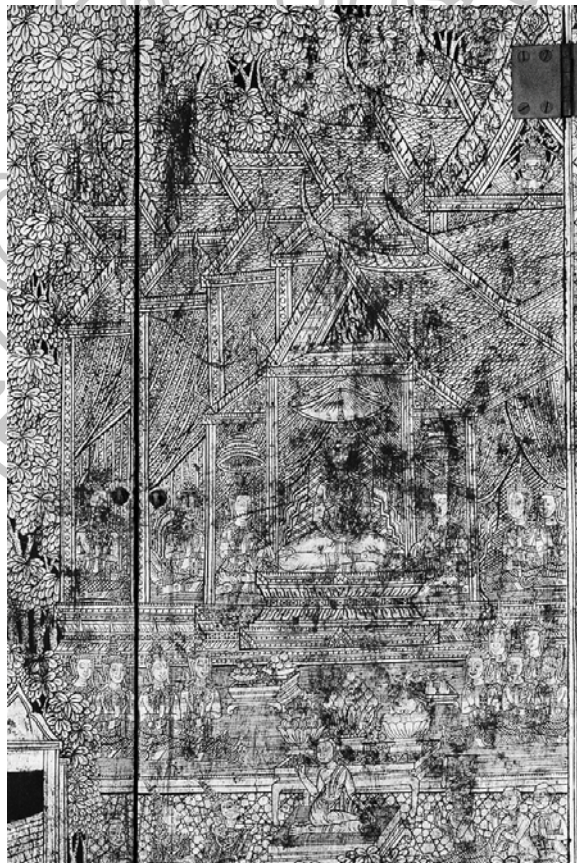
1. พระเจ้าชมพูนุติทำลายยอดปราสาทพระเจ้าพิมพิสาร
2. วิษณุครุฑกคามพระเจ้าพิมพิสาร
3. พุทธจักรขับไล่วิษณุ
4. พญาครุฑขับไล่พญานาคแปลง
5. พระอินทร์เป็นราชทูตมาเชิญพระเจ้าชมพูนุติไปเฝ้าพระเจ้าราชาธิราช
6. พระเจ้าชมพูนุติแพ้ราชทูต ตกลงจากพระแท่น
7. พระเจ้าชมพูนุติเสด็จไปเฝ้าพระเจ้าราชาธิราช (ภาพที่ 35)
8. มาฆสามเณรหยุดช้างทรงพระเจ้าชมพูนุติ
9. พระเจ้าชมพูนุติชมเมืองของพระเจ้าราชาธิราช
10. พระเจ้าชมพูนุติเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า (ภาพที่ 36)
11. พระพุทธเจ้าแสดงนรกสวรรค์แก่พระเจ้าชมพูนุติ

ภาพที่ 34 ตู้พระธรรมเลขที่ กท. 279 หอสมุดแห่งชาติ
(หอสมุดแห่งชาติ)

ภาพที่ 35 พระเจ้าชมพุดีเสด็จไปเฝ้าพระเจ้านารายณ์ (ตรงกับลำดับที่ 7 ในแผนผังที่ 6)
(หอสมุดแห่งชาติ)

ภาพที่ 36 พระเจ้าชมพุดีเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า (ตรงกับลำดับที่ 10 ในแผนผังที่ 6)
(หอสมุดแห่งชาติ)

จิตรกรรมฝาผนังสมัยรัชกาลที่ 4 – 5

วัดป่าฮวก เมืองหลวงพระบาง

ประวัติวัด

วัดป่าฮวกตั้งอยู่เชิงพูลี หน้าพระราชวังเก่า เมืองหลวงพระบาง ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ประวัติวัดนี้กล่าวไว้ 2 แบบ เอกสารฉบับหนึ่งกล่าวว่าสร้างขึ้นในปีพ.ศ. 2394 ในสมัยพระเจ้าจันทระเทพประภาคุณ³¹ แต่เอกสารอีกฉบับหนึ่งมีการระบุลงไปว่าสร้างโดยพระยาสิมหนานในปีพ.ศ. 2404 ในรัชกาลพระเจ้าจันทระเทพประภาคุณหรือเจ้าจันทราช³² ซึ่งศักราชที่ระบุในเอกสารทั้ง 2 ฉบับตรงกับสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 4 ทั้งสิ้น ต่อมาในปีพ.ศ. 2461 เจ้ามหาชีวิตศรีสว่างวงศ์ได้บูรณปฏิสังขรณ์ ในปีพ.ศ. 2475 กระทรวงธรรมการหอสนามหลวงได้ใช้สิมหลังนี้เป็นหอสมุดพุทธศาสนาและห้องทำงานของนักปราชญ์ราชบัณฑิต ได้นิมนต์ภิกษุสามเณรไปอยู่วัดอื่นและรื้อกุฏิกับหอด้านนอก จนในปีพ.ศ. 2518 กระทรวงธรรมการหอสนามหลวงได้ย้ายออกวัดแห่งนี้จึงถูกปล่อยทิ้งร้างจนถึงปัจจุบัน³³

ภาพจิตรกรรมฝาผนัง (แผนผัง 7)

ภาพจิตรกรรมฝาผนังเรื่องชมพูบดีสูตรในวัดป่าฮวกนี้เขียนอยู่ในสิม³⁴ (ภาพที่ 37) โดยภาพจิตรกรรมในสิมนั้นนักวิชาการล่าวระบุว่าเขียนขึ้นราว พ.ศ. 2403 ช่างจากแขวงพงสาสีชื่อ หนานเสนเป็นผู้เขียน และเสนอว่าเป็นรูปแบบศิลปะของหลวงพระบาง ไม่ได้รับอิทธิพลจากที่ใด³⁵ แต่

³¹ สมบุญ บุนทะวง, “จิตรกรรมเมืองหลวงพระบาง” “ความสัมพันธ์ระหว่างล้านนา ล้านช้าง: มุมมองด้านจิตรกรรม,” ใน ความสัมพันธ์ระหว่างล้านนา ล้านช้าง กรณีศึกษาศิลปกรรมในเมืองเชียงใหม่และหลวงพระบาง (เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2544), 144.

³² ภาณุพงษ์ เลหาสม, “การศึกษาเปรียบเทียบจิตรกรรมฝาผนังเชียงใหม่และหลวงพระบาง” “ความสัมพันธ์ระหว่างล้านนา ล้านช้าง: มุมมองด้านจิตรกรรม,” ความสัมพันธ์ระหว่างล้านนา ล้านช้าง กรณีศึกษา ศิลปกรรมในเมืองเชียงใหม่และหลวงพระบาง, 153.

³³ สมบุญ บุนทะวง, “จิตรกรรมเมืองหลวงพระบาง” “ความสัมพันธ์ระหว่างล้านนา ล้านช้าง: มุมมองด้านจิตรกรรม,” ใน ความสัมพันธ์ระหว่างล้านนา ล้านช้าง กรณีศึกษา ศิลปกรรมในเมืองเชียงใหม่และหลวงพระบาง, 144.

³⁴ “สิม” คือ อุโบสถในศิลปะล้านช้าง มีที่มาจากคำว่าสิมา เป็นสถานที่ที่พระสงฆ์ใช้ทำสังฆกรรม ตูรายละเอียดใน ศักดิ์ชัย สายสิงห์, เจดีย์ พระพุทธรูป ฮูปแต้ม สิม ศิลปะลาวและอีสาน (กรุงเทพฯ: มิวเซียมเพรส, 2555), 108-109.

³⁵ เรื่องเดียวกัน, 144-145.

นักวิชาการไทยกล่าวว่าน่าจะมีอิทธิพลจากการทางกรุงเทพฯ³⁶ และยังมีช่างเงินจากเขตจีนตอนใต้ร่วมเขียนด้วย³⁷ โดยเขียนทั้งหมด 4 ด้าน จิตรกรรมฝาผนังในวัดป่าฮวกนี้ สมบูรณ์ บูณทวงระบุว่าเขียนเรื่องชมพูบดีสูตร ป่าหิมพานต์ พระพุทธเจ้า 5 พระองค์ และภาพผีโพงเอาคนไปอยู่ในถ้ำ โดยเรื่องชมพูบดีแบ่งออกเป็นผนัง 3 ด้านได้แก่

1. ผนังด้านทิศตะวันออก เป็นเหตุการณ์ตอนพระเจ้าชมพูบดีเหาะไปชนยอดปราสาทของพระเจ้าพิมพิสารหัก

2. ผนังด้านทิศเหนือ เป็นเหตุการณ์เมื่อพระพุทธเจ้าแปลงตัวเป็นสามเณรเผ่าอยู่ที่ประตูเมือง เมื่อพระเจ้าชมพูบดีมาถึงจึงบอกให้ลงจากหลังช้างแล้วเดินเข้าไป พระเจ้าชมพูบดีไม่ยอม เณรจึงแสดงอิทธิฤทธิ์จับหางช้างแกว่งขึ้น ทำให้พระเจ้าชมพูบดียอมเดินเข้าไปที่ปราสาท พระพุทธเจ้าจึงเทศนาโปรดให้รู้จักการอ่อนน้อมถ่อมตน

3. ผนังด้านทิศตะวันตก เป็นเหตุการณ์เมื่อพระพุทธเจ้าเปิดโลกให้พระเจ้าชมพูบดีเห็นสวรรค์ซึ่งมีเหล่าเทวดากำลังทอผ้าอย่างมีความสุข และเห็นภาพนรกที่บรรดาญาติพี่น้องและผู้ทำกรรมชั่วกำลังชดใช้กรรมต่าง ๆ³⁸

ต่อมา ศ. ดร. ศักดิ์ชัย สายสิงห์ทำการตีความเรื่องราวที่ปรากฏอย่างละเอียดว่ามีเรื่องพุทธประวัติ ปัจเจกพุทธเจ้า ป่าหิมพานต์ และชมพูบดีสูตร เรื่องชมพูบดีสูตรนี้เขียนบนผนัง 3 ด้าน ยกเว้นผนังด้านหลังพระประธาน เล่าเรื่องตั้งแต่ต้นจนจบ³⁹ ผู้วิจัยได้ทำวิเคราะห์และตรวจสอบเพิ่มเติมทำให้พบว่าเขียนทั้งหมด 10 ตอนได้แก่

1. พระเจ้าชมพูบดีทำลายยอดปราสาทพระเจ้าพิมพิสาร (ลำดับที่ 5 ในแผนผังที่ 8)
2. พระเจ้าพิมพิสารเสด็จไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ณ เวฬุวนาราม (ลำดับที่ 4 ในแผนผังที่ 8)

³⁶ ศักดิ์ชัย สายสิงห์, **เจติย์ พระพุทธรูป ฮูปแต้ม สิม ศิลปะลาวและอีสาน**, 239;

ภาณุพงษ์ เลหาสม, “การศึกษาเปรียบเทียบจิตรกรรมฝาผนังเชียงใหม่และหลวงพระบาง”

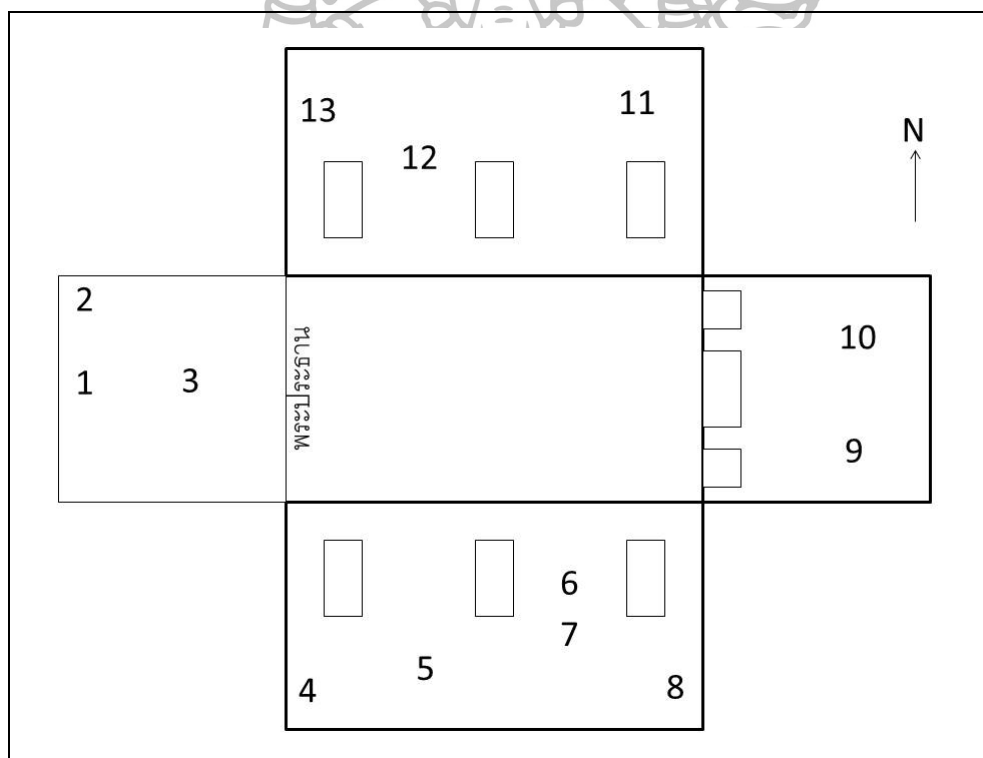
“ความสัมพันธ์ระหว่างล้านนา ล้านช้าง: มุมมองด้านจิตรกรรม,” ใน **ความสัมพันธ์ระหว่างล้านนาล้านช้าง กรณีศึกษาศิลปกรรมในเมืองเชียงใหม่และหลวงพระบาง**, 153.

³⁷ รุจยา อาภากร, “ข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับประวัติรูปแต้มวัดป่าฮวก หลวงพระบาง” (เอกสารการสัมมนาในโครงการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังวัดป่าฮวก, 2540), 5.

³⁸ สมบูรณ์ บูณทวง, “จิตรกรรมเมืองหลวงพระบาง” “ความสัมพันธ์ระหว่างล้านนาล้านช้าง: มุมมองด้านจิตรกรรม,” ใน **ความสัมพันธ์ระหว่างล้านนาล้านช้าง กรณีศึกษาศิลปกรรมในเมืองเชียงใหม่และหลวงพระบาง**, 144.

³⁹ ศักดิ์ชัย สายสิงห์, **เจติย์ พระพุทธรูป ฮูปแต้ม สิม ศิลปะลาวและอีสาน**, 232.

3. พระเจ้าชมพูดีแปลงฉลองพระบาทเป็นพญานาคไปจับพระเจ้าพิมพิสาร (ลำดับที่ 6 ในแผนผังที่ 8)
4. พระเจ้าชมพูดีแพ้วราชทูต ตกลงจากพระแท่น (ลำดับที่ 7 ในแผนผังที่ 8)
5. พระเจ้าชมพูดีเสด็จไปเฝ้าพระเจ้าราชาธิราช (ลำดับที่ 8 ในแผนผังที่ 8)
6. มาฆสามเณรหยุดข้างทรงพระเจ้าชมพูดี (ลำดับที่ 9 ในแผนผังที่ 8 ภาพที่ 38)
7. พระเจ้าชมพูดีชมเมืองของพระเจ้าราชาธิราช (ลำดับที่ 10 ในแผนผังที่ 8)
8. พระเจ้าชมพูดีเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า (ลำดับที่ 11 ในแผนผังที่ 8 ภาพที่ 39)
9. พระพุทธเจ้าแสดงนรกสวรรค์ให้พระเจ้าชมพูดีเห็น (ลำดับที่ 12 ในแผนผังที่ 8)
10. พระเจ้าชมพูดี พระนางกาญจนเทวี และนางกำนัลออกผนวช (ลำดับที่ 13 ในแผนผังที่ 8)

แผนผังที่ 7 แผนผังจิตรกรรมฝาผนังสิมวัดป่าฮวก เมืองหลวงพระบาง (ภาพที่ 37)

1. พุทธประวัติตอน พระพุทธเจ้าโปรดปัญจวัคคีย์ มารบู่ชาพระพุทธเจ้า
2. ปัจเจกพุทธเจ้า
3. ป่าหิมพานต์

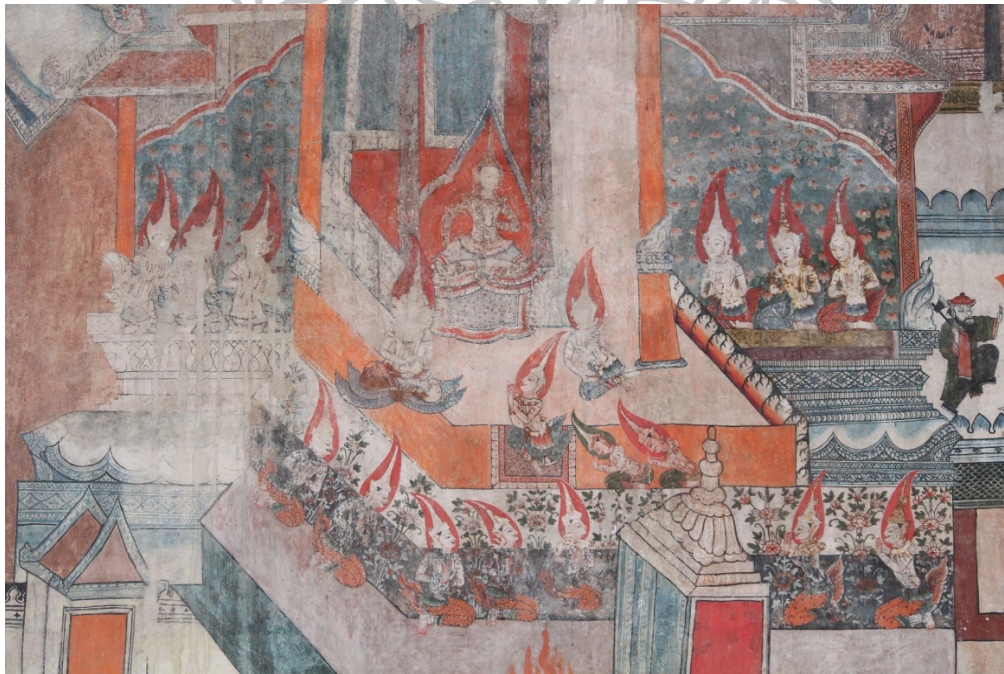
4. พระเจ้าพิมพิสารเสด็จไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ณ เวฬุวนาราม
5. พระเจ้าชมพูบดีทำลายยอดปราสาทพระเจ้าพิมพิสาร
6. พระเจ้าชมพูบดีแปลงฉลองพระบาทเป็นพญานาคไปจับพระเจ้าพิมพิสาร
7. พระเจ้าชมพูบดีแพ้ราชทูต ตกลงจากพระแท่น
8. พระเจ้าชมพูบดีเสด็จไปเฝ้าพระเจ้าราชาธิราช
9. มามสามเณรหยุดข้างทรงพระเจ้าชมพูบดี (ภาพที่ 38)
10. พระเจ้าชมพูดีชมเมืองของพระเจ้าราชาธิราช
11. พระเจ้าชมพูดีเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า (ภาพที่ 39)
12. พระพุทธเจ้าแสดงนรกสวรรค์แก่พระเจ้าชมพูบดี
13. พระชมพูบดีเถร นางกาญจนเทวีเถรี และข้าราชการบริพารออกผนวช

ภาพที่ 37 สิมวัดป่าฮวก เมืองหลวงพระบาง

ภาพที่ 38 มาฆสามเณรหยุดช้างของพระเจ้าชมพูดี (ตรงกับลำดับที่ 9 ในแผนผังที่ 8)

ภาพที่ 39 พระเจ้าชมพูดีเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า (ตรงกับลำดับที่ 11 ในแผนผังที่ 8)

วัดท่าข้าม จังหวัดเชียงใหม่

ประวัติวัด

วัดท่าข้าม หรือ วัดสุปิตนาราม ตั้งอยู่เลขที่ 16 บ้านท่าข้าม หมู่ที่ 6 ตำบลสบเปิง อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ สร้างเมื่อปี พ.ศ. 2408 โดยมีครูบาพรหม สรวิจาเป็นประธานในการก่อสร้างวัดนี้ขึ้น⁴⁰ แต่ตามประวัติที่จารึกไว้ในสมุดข่อยกล่าวว่าสร้างมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2407 โดยมีครูบาพรหม สรวิจาเป็นประธานในการก่อสร้างบริเวณเนินเตี้ย ๆ ที่เต็มไปด้วยไม้สัก จึงมีชื่อเดิมว่า “วัดสันป่าสัก” แรกเริ่มสร้างกุฏิสงฆ์ชั่วคราวไว้ก่อน จนถึง พ.ศ. 2411 ได้เริ่มสร้างวิหารหลังหนึ่งพร้อมกับพระพุทธรูปประธาน แล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2417 และได้รับการซ่อมแซมหลายครั้ง ครั้งสำคัญ คือ ในปีพ.ศ. 2420 มีการสร้างเพดานครอบองค์พระประธานเพิ่มเติม มีการตกแต่ง พร้อมกับสร้างธรรมาสน์ 1 องค์ ตั้งไว้ในวิหาร

ภาพจิตรกรรมฝาผนัง (แผนผัง 8)

จิตรกรรมฝาผนังเรื่องชมพูบดีสูตรในวัดท่าข้ามนี้เขียนอยู่ในวิหาร (ภาพที่ 40) เป็นฝีมือของช่างเขียนชาวไทยใหญ่ที่มาตั้งรกรากที่บ้านท่าข้ามชื่อ “สา่งจะเร”⁴¹ โดยมีกรกล่าวถึงมาก่อนบ้างแล้ว เช่น ภาณุพงษ์ เลหาสม ได้กล่าวว่าเรื่องราวในจิตรกรรมฝาผนังที่วัดท่าข้ามเขียนเรื่องพุทธประวัติ แสงเมืองหลงถ้ำ แม่กาเผือก เรื่องตอนปราบท้าวชมพูบดีและเวสสันดรชาดก⁴² และได้รับการศึกษาอย่างละเอียดโดยสลิลทิพย์ ตียาภรณ์ว่าจิตรกรรมฝาผนังที่วัดแห่งนี้เขียนหลายเรื่อง ได้แก่ พุทธประวัติ เวสสันดรชาดก แม่กาเผือก แสงเมืองหลงถ้ำ จักรวาล การสังคายนาพระไตรปิฎก และชมพูบดีสูตร⁴³ เรื่องชมพูบดีสูตรเขียนอยู่ที่ผนังซ้ายขวาที่อยู่ใกล้พระประธานมากที่สุด โดยเขียนทั้งหมด 4 ตอน ได้แก่

1. พระเจ้าชมพูบดีทำลายยอดปราสาทพระเจ้าพิมพิสาร (ลำดับที่ 1 ในแผนผังที่ 9 ภาพที่ 41)

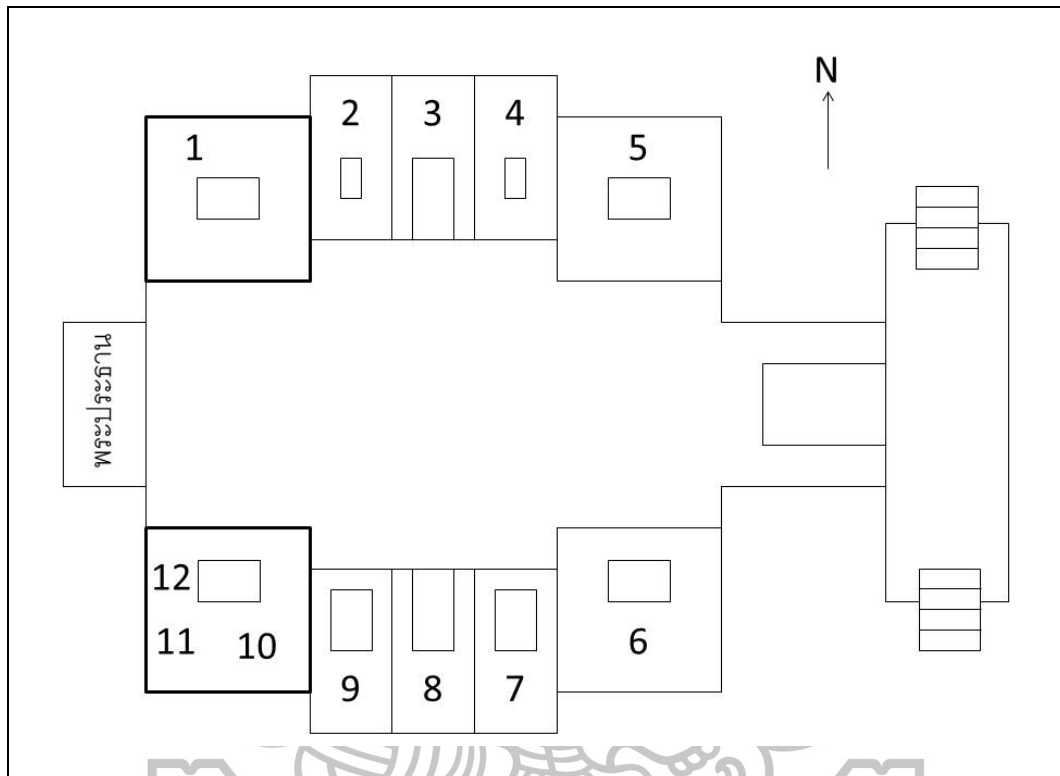
⁴⁰ กองพุทธศาสนสถาน, **ประวัติวัดทั่วราชอาณาจักร**, เล่ม 9 (กรุงเทพฯ: กอง, 2533), 173.

⁴¹ วัฒนะ จุฑะวิภาต, **เทคนิคการวาดภาพจิตรกรรมไทย**, เล่ม 1 (กรุงเทพฯ: เอเชีย เพลส, 2557), 63.

⁴² ภาณุพงษ์ เลหาสม, **จิตรกรรมฝาผนังล้านนา** (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2541), 91-92.

⁴³ สลิลทิพย์ ตียาภรณ์, “งานช่างไทยใหญ่: กรณีศึกษางานจิตรกรรมฝาผนังภายในวิหารวัดท่าข้าม อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ ศิลปะ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2546), 13-18.

2. พระเจ้าชมพูนุติเสด็จไปเฝ้าพระเจ้าราชาธิราช (ลำดับที่ 10 ในแผนผังที่ 9)
3. พระเจ้าชมพูนุติเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า (ลำดับที่ 11 ในแผนผังที่ 9 ภาพที่ 42)
4. ข้าราชการบริพารพระเจ้าชมพูนุติออกบวช (ลำดับที่ 12 ในแผนผังที่ 9)

แผนผังที่ 8 แผนผังจิตรกรรมฝาผนังวิหารวัดท่าข้าม จังหวัดเชียงใหม่ (ภาพที่ 40)

1. พระเจ้าชมพูนุติทำลายยอดปราสาทพระเจ้าพิมพิสาร (ภาพที่ 41)
2. พุทธประวัติ ตอนมารผจญ
3. เรื่องแม่กาเผือก
4. แสงเมืองหลงถ้ำ
5. จักรวาล
6. พระเวสสันดรชาดก กัณฑ์หิมพานต์ กัณฑ์กุมาร กัณฑ์มัทรี กัณฑ์มหาพรต
7. พุทธประวัติ ตอนเจ้าชายสิทธัตถะพบเทวทูตทั้ง 4 เสด็จออกมหาภิเนษกรรม เจ้าชายสิทธัตถะตัดพระเกศา พระอินทร์อัญเชิญพระเกศาประดิษฐานในเจดีย์จุฬามณี ปญจวัคคีย์ปรนนิบัติ พระพุทธเจ้า พระอินทร์ตีตีพิณ 3 สาย นางสุชาดาถวายข้าวมธุปายาส พระพุทธเจ้าลอยภาค พระพุทธเจ้าประทับใต้ต้นโพธิ์ พระพุทธเจ้าเสวยวิมมุตिसุสัปดาห์ที่ 6 ใต้ต้นมุจลินทร์

8. การสังคายนาพระไตรปิฎก (?)
9. พุทธประวัติ ตอนพระพุทธเจ้าแสดงธรรมต่อพระสงฆ์ พระพุทธเจ้าปรินิพพาน และ อาชีวกแจ้งข่าวแก่พระมหากัสสปะ
10. พระเจ้าชมพูบดีเสด็จไปเฝ้าพระเจ้าราชาธิราช
11. พระเจ้าชมพูบดีเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า (ภาพที่ 42)
12. ข้าราชการบริวารของพระเจ้าชมพูบดีออกบวช

ภาพที่ 40 วิหาร วัดท่าข้าม อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่

ภาพที่ 41 พระเจ้าชมพุดีทำลายยอดปราสาทพระเจ้าพิมพิสาร (ตรงกับลำดับที่ 1 ในแผนผังที่ 9)

ภาพที่ 42 พระเจ้าชมพุดีเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า (ตรงกับลำดับที่ 11 ในแผนผังที่ 9)

บทที่ 4

การแสดงเรื่องราวในจิตรกรรมฝาผนังเรื่องชมพูบดีสูตร

ในแหล่งจิตรกรรมฝาผนังเรื่องชมพูบดีทั้งหมด 8 แหล่ง มีลักษณะการเขียนเรื่องราวนี้นี้แตกต่างกัน ทั้งการเขียนแบบเต็มเรื่องตั้งแต่ต้นจนจบ หรือการเขียนเฉพาะเรื่องราวบางตอนเท่านั้น ซึ่งในบรรดาฉากที่เลือกมาเขียนนั้น บางฉากพบในทุกแหล่ง บางฉากพบเฉพาะแหล่งเท่านั้น โดยฉากเรื่องชมพูบดีสูตรที่ปรากฏมีทั้งหมด 20 ฉาก ได้แก่

1. พระเจ้าชมพูบดีทรงรับฉลองพระบาทแก้วมณีโชติ
2. พระเจ้าชมพูบดีทำลายยอดปราสาทพระเจ้าพิมพิสาร
3. พระเจ้าชมพูบดีส่งวิษครไปร้อยพระกรรมพระเจ้าพิมพิสาร
4. วิษครคุกคามพระเจ้าพิมพิสาร
5. พระเจ้าพิมพิสารเสด็จไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ณ เวฬุวนาราม
6. พุทธจักรขับไล่วิษคร
7. พระเจ้าชมพูบดีทอดพระเนตรวิษคร
8. พระเจ้าชมพูบดีแปลงฉลองพระบาทเป็นพญานาคไปจับพระเจ้าพิมพิสาร
9. พญาครุฑขับไล่พญานาค
10. พระอินทร์เป็นราชทูตมาเชิญพระเจ้าชมพูบดีไปเฝ้าพระเจ้าราชาธิราช
11. พระเจ้าชมพูบดีแพ้ราชทูต ตกลงจากพระแท่น
12. พระเจ้าชมพูบดีเสด็จไปเฝ้าพระเจ้าราชาธิราช
13. มาฆสามเณรหยุดช้างทรงพระเจ้าชมพูบดี
14. พระเจ้าชมพูบดีชมเมืองของพระเจ้าราชาธิราช
15. พระเจ้าชมพูบดีเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า
16. พระพุทธเจ้าแสดงนรกสวรรค์ให้พระเจ้าชมพูบดีทอดพระเนตร
17. พระเจ้าชมพูบดีออกผนวช
18. ขุนนางพระเจ้าชมพูบดีกลับมาเข้าเฝ้าพระนางกาญจนเทวี
19. พระนางกาญจนเทวีเสด็จไปเฝ้าพระชมพูบดีเถร
20. พระนางกาญจนเทวีเสด็จมาเฝ้าพระเจ้าชมพูบดีเถรแล้วออกผนวช

พระเจ้าชมพูปดีทรงรับฉลองพระบาทแก้วมณีโชติ

ฉากนี้พบเพียง 2 แห่ง เท่านั้น ได้แก่ วัดนางนอง กรุงเทพมหานคร (ภาพที่ 43) และวัดมหาธาตุวรวิหาร จังหวัดเพชรบุรี (ภาพที่ 44) เป็นเหตุการณ์เมื่อพระเจ้าชมพูปดีทรงรับฉลองพระบาทมณีโชติจากขุนนางเพื่อเดินทางไปยังสำนักของกษัตริย์ทั้งร้อยเอ็ดเมือง คัมภีร์มหาชมพูปดี-สูตร¹ บรรยายฉากนี้ว่า

...สมเด็จพระเจ้าชมพูปดีราชทอดพระเนตรเห็นปริมณฑลพระจันทร์อันขึ้นมาในอากาศ แล้วแลดูเข้าไปใกล้ดาวนักษัตรฤกษ์นั้น จึงทรงพระปริวิตกว่าดวงจันทร์นี้ใหญ่กว่าดาว มีอุประมาดั่งตัวเราเป็นใหญ่กว่าพระยาทั้งร้อยเอ็ดพระองค์ ๆ นั้น มีอุประมาดั่งว่าหมู่ดาวนักษัตรฤกษ์ พระจันทร์เทพบุตรเดินเข้าไปใกล้ดาวนักษัตรฤกษ์นั้นโดยทางอากาศแลมีฉันทอามาก็จะเข้าไปสู่สำนักนี้แห่ง พระยาทั้งร้อยเอ็ดพระองค์โดยทางนภโกลีโดยประเทศเวหาส์ ให้เหมือนดั่งปริมณฑลพระจันทร์อันเข้าไปสู่ที่ใกล้แห่งดาวฤกษ์นั้น สมเด็จพระเจ้าชมพูปดีทรงพระดำริหะนั้นแล้ว ก็สรวมสอดฉลอง พระบาทแก้วมณีโชติ อันมาแต่เขาวิบูลยบรรพตนั้นแล้ว ก็เหาะไปโดยทางครครณะอุลยประเทศ เทียวไปทอดพระเนตรดูพระยาทั้งร้อยเอ็ด...²

ฉากนี้ที่วัดทั้งสองแสดงองค์ประกอบภาพคล้ายกัน คือพระเจ้าชมพูปดีประทับอยู่ในอาคาร ซึ่งวัดนางนองแสดงด้วยภาพปราสาท ส่วนวัดมหาธาตุวรวิหารเป็นอาคารหลังคาซ้อนชั้นเท่านั้น ด้านล่างและด้านข้างมีข้าราชการนั่งล้อมรอบ (ภาพที่ 44) ในขณะที่วัดนางนองแสดงฉากนี้ชัดเจนโดยมีข้าราชการยกพานที่มีฉลองพระบาทมณีโชติขึ้นไปให้พระเจ้าชมพูปดี (ภาพที่ 43) สำหรับวัดมหาธาตุวรวิหารไม่ปรากฏฉากนี้ แต่สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นตอนเดียวกันเพราะที่วัดแห่งนี้จะแสดงด้วยภาพพระเจ้าชมพูปดีเป็นบุคคลทรงเครื่องกษัตริย์แต่สวมฉลองพระองค์ ต่างจากพระเจ้าพิมพิสารที่แม้จะเป็นบุคคลทรงเครื่องกษัตริย์เหมือนกัน แต่ไม่ปรากฏฉลองพระองค์ องค์กรประกอบฉากนี้ยังไม่ชัดเจน หากดูจากลำดับภาพที่ไล่จากบนลงล่างแล้ว ฉากนี้อาจเป็นฉากที่พระเจ้าชมพูปดีประชุมกับขุนนางหลังจากกลับจากปราสาทของพระเจ้าพิมพิสารก็ได้

¹ ส่วนวนที่ใช้ศึกษานำมาจากคัมภีร์มหาชมพูปดีสูตร ซึ่งสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ โปรดให้นำมาตีพิมพ์เผยแพร่ โดยเลือกมาฉบับหนึ่งจากหลายฉบับในหอสมุดวชิรญาณ ดูรายละเอียดใน **ท้าวมหาชมพู่: ตันต่านานพระพุทธรูปทรงเครื่อง** (นนทบุรี: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมราชา, 2553), ข-ฉ.

² เรื่องเดียวกัน, 5-6.

อนึ่ง ฉากนี้ที่วัดนางนองมีการตีความอีกแบบหนึ่งว่าเป็นตอนพระเจ้าชมพู่ดีบริภาษเสนาอำมาตย์³ แต่การที่ในฉากปรากฏข้าราชการยกพานที่มีฉลองพระบาทมณีโชติ การตีความดังกล่าวจึงไม่น่าเป็นไปได้

ภาพที่ 43 พระเจ้าชมพู่ดีรับฉลองพระบาทมณีโชติ วัดนางนอง กรุงเทพมหานคร

³ วัดนางนอง (กรุงเทพฯ: มติชน, 2558. พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พระเทพสิทธิเวที 25 เมษายน 2558), 79.

ภาพที่ 44 พระเจ้าชมพูปดีรับฉลองพระบาทมณีโชติ (?) วัดมหาธาตุวรวิหาร จังหวัดเพชรบุรี

พระเจ้าชมพูปดีทำลายยอดปราสาทพระเจ้าพิมพิสาร

ฉากนี้ถือเป็นอีกหนึ่งฉากที่เป็นที่นิยม เพราะพบถึง 6 แห่งจาก 8 แห่ง ได้แก่ พระที่นั่ง-พุทไธสวรรย์ (ภาพที่ 45) วัดนางนอง กรุงเทพมหานคร (ภาพที่ 46) วัดมหาธาตุวรวิหาร จังหวัดเพชรบุรี (ภาพที่ 47) ตู้พระธรรมเลขที่ กท.279 (ภาพที่ 48) วัดท่าข้าม จังหวัดเชียงใหม่ (ภาพที่ 49) และวัดป่าอวก เมืองหลวงพระบาง (ภาพที่ 50) เป็นเรื่องราวเมื่อพระเจ้าชมพูปดีเหาะไปยังปราสาทพระเจ้าพิมพิสารแล้วเกิดความอิจฉา จึงพยายามทำลายยอดปราสาทด้วยฉลองพระบาทและด้วยพระขรรค์ แต่ไม่สามารถทำลายได้ ซึ่งเนื้อเรื่องทั้งในฉบับภาคกลาง ฉบับภาคเหนือ และฉบับล้านช้างให้ข้อมูลคล้ายกัน คัมภีร์มหาชมพูปดีสูตรบรรยายฉากนี้ว่า

...เสด็จมาถึงเมืองราชคฤห์ทอดพระเนตรเห็นยอดกุฎาคารปราสาท สมเด็จพระเจ้าพิมพิสาร ก็ทรงพระดำริห์ว่า “อัย ปาสาโท” ปราสาทนี้สูงนัก ใครหนอเป็นเจ้าของปราสาทอันนี้ ดำริห์ฉะนี้แล้วทรงพระพิโรธ ยกพระบาทขึ้นถีบเอายอดปราสาทของสมเด็จพระเจ้าพิมพิสารในกาลครั้งนั้น

“พุทธอุปสกลส เตเซน” ด้วยอำนาจพระบารมีของพระเจ้าพิมพิสาร เปนพุทธอุบาสก คุณนั้นก็คุ้มครองรักษายอดปราสาทปราสาทนั้นก็มิได้กัมปนาทหาวาดหัวน้โหวจลาจล พระบาทแลพระชาณูของพระเจ้าชมพูปตินั้นก็แตกทำลายโลหิตไหลอาบทั้งพระบาทได้ความลำบาก เวทนา “กิลมนโต กุชมนโต” พระยาชมพูปตินั้นก็เร่งทรงพระพิโรธ จึงฟาดฟันยอดปราสาทปราสาทนั้นด้วยพระแสงขรรค์สำหรับราชาภิเศก “พุทธนุกาเวน” ด้วยอนุภาพคุณแห่งสมเด็จพระพุทธเจ้าคุ้มครองรักษากรุงพิมพิสาร เทพยดาที่บันดาลให้ยอดปราสาทปราสาทนั้น เปนเหล็กเพชร เมื่อพระยาชมพูปตีฟาดฟันในครั้งนั้นพระแสงขรรค์แห่งพระยาชมพูปตี ก็บิ่นย่อยยับไปสิ้นทั้งนั้น...⁴

ความต่างเพียงอย่างเดียวของทั้งสามฉบับเรื่องพระขรรค์ของพระเจ้าชมพูปตี ในฉบับภาคกลางระบุว่า เป็นพระขรรค์ที่ใช้ในพิธีราชาภิเศก ในฉบับภาคเหนือระบุชื่อว่าชื่อดาบศรีกัญไชย⁵ ในฉบับล้านช้างไม่ระบุนามแต่ระบุจำนวนว่ามี 4 เล่ม⁶

ฉากนี้ในทั้ง 6 แห่ง มีการจัดองค์ประกอบคล้ายกัน คือ พระเจ้าชมพูปตีเหาะอยู่เหนือปราสาทของพระเจ้าพิมพิสาร แต่ในรายละเอียดแต่ละแห่งมีความแตกต่างกันมาก บนตู้พระธรรมเลขที่ กท.279 แสดงฉากพระเจ้าพิมพิสารกำลังตื่นจากบรรทมแห่งพระพักตร์ขึ้นไป ช้าง ๆ มีพระมเหสีบรรทมอยู่ (ภาพที่ 48) ที่พระที่นั่งพุทไธสวรรย์แสดงพระเจ้าชมพูปตีกำลังรบกับเวทดาที่รักษายอดปราสาท ซึ่งเป็นเรื่องที่ไม่ปรากฏในคัมภีร์ฉบับใด และพระเจ้าพิมพิสารประทับในปราสาทล้อมรอบด้วยข้าราชการ ตัวของพระเจ้าพิมพิสารประทับนั่งกำลังแห่งพระพักตร์ขึ้นไป นางในบางคนทำท่าสลบไป (ภาพที่ 45) ที่วัดนางนองภาพส่วนนี้ลบเลือนจนไม่เห็นรายละเอียดใด ๆ (ภาพที่ 46) ที่วัดมหาธาตุวรวิหารจัดองค์ประกอบคล้ายกับที่พระที่นั่งพุทไธสวรรย์แต่พระเจ้าพิมพิสารอยู่ในอิริยาบถยืน และข้าราชการกำลังแตกตื่น (ภาพที่ 47) ที่วัดท่าข้าม พระเจ้าพิมพิสารกำลังออกขุนนาง ไม่มีใครอยู่ในอิริยาบถตกใจ (ภาพที่ 49) ในขณะที่วัดป่าฮวก พระเจ้าพิมพิสารและข้าราชการไม่ได้ประทับในปราสาทแต่ยืนอยู่รอบ ๆ และไม่ได้อยู่ในอิริยาบถตกใจเช่นกัน (ภาพที่ 50)

⁴ ท้าวมหาชมพู: ตันตำนานพระพุทธรูปทรงเครื่อง, 5 - 6.

⁵ บำรุง บารมี, “ชมพูปตี,” ใน สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ, เล่ม 4 (กรุงเทพฯ: มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, 2542), 1892.

⁶ ทริณโรจน์ เหลือหลาย, ผู้ปริวรรต, *Sumphupati*, เข้าถึงเมื่อ 2 ธันวาคม 2558, เข้าถึงได้จาก <http://www.laomanuscripts.net/en/texts/12590#>; <http://www.laomanuscripts.net/en/texts/12590#5>

แต่ไม่ว่าจะเป็นการแสดงออกอย่างไรก็น่าจะเป็นการตีความโดยช่างทั้งสิ้น เพราะในคัมภีร์ไม่มีฉบับใดที่ระบุว่า ในขณะที่พระเจ้าชมพุดีกำลังพยายามจะหักยอดปราสาท พระเจ้าพิมพิสารกำลังอยู่ในอิริยาบถใด ดังนั้นฉากนี้ที่วัดมหาธาตุวรวิหาร แสนประเสริฐ ปานเนียม ตีความว่าเป็นเป็นฉากที่พระเจ้าพิมพิสารตกพระทัยเสด็จหนีพระเจ้าชมพุดี⁷ จึงไม่น่าเป็นไปได้

ภาพที่ 45 พระเจ้าชมพุดีทำลายยอดปราสาทพระเจ้าพิมพิสาร พระที่นั่งพุทไธสวรรย์ กรุงเทพมหานคร

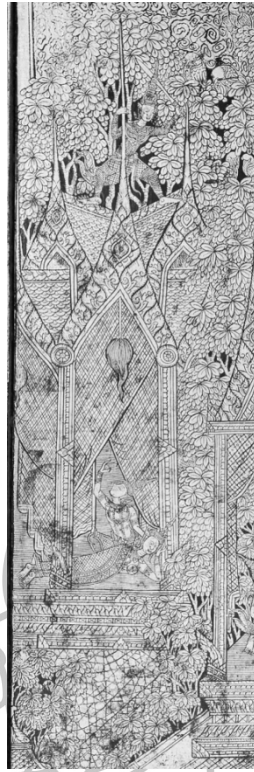
⁷ แสนประเสริฐ ปานเนียม, “จิตรกรรมสองยุคที่พระวิหารหลวงวัดมหาธาตุวรวิหาร เพชรบุรี,” *เมืองโบราณ*, 36, 1 (มกราคม - มีนาคม 2553), 112.

ภาพที่ 46 พระเจ้าชมพูบดีทำลายยอดปราสาทพระเจ้าพิมพิสาร วัดนางนอง กรุงเทพมหานคร

ภาพที่ 47 พระเจ้าชมพูบดีทำลายยอดปราสาทพระเจ้าพิมพิสาร วัดมหาธาตุวรวิหาร จังหวัดเพชรบุรี

ภาพที่ 48 พระเจ้าชมพูดีทำลายยอดปราสาทพระเจ้าพิมพิสาร ตูพระธรรมเลขที่ กท.279 หอสมุดแห่งชาติ

ภาพที่ 49 พระเจ้าชมพูดีทำลายยอดปราสาทพระเจ้าพิมพิสาร วัดท่าข้าม จังหวัดเชียงใหม่

ภาพที่ 50 พระเจ้าชมพูปติทำลายยอดปราสาทพระเจ้าพิมพิสาร วัดป่าสวก เมืองหลวงพระบาง

พระเจ้าชมพูปติส่งวิษครไปรื้อพระกรรมพระเจ้าพิมพิสาร

ฉากนี้พบเฉพาะวัดนางนอง (ภาพที่ 51) เท่านั้น เป็นเรื่องราวเมื่อพระเจ้าชมพูปติกลับมาจากเมืองราชคฤห์แล้วปล่อยวิษครเพื่อรื้อพระกรรมพระเจ้าพิมพิสาร คัมภีร์มหาชมพูปติสูตรบรรยายฉากนี้ว่า

...ตรัสฉะนี้แล้วก็ยกขึ้นซึ่งวิษครย้อมด้วยพิษนาค วางศรไว้เหนือพื้นแห่งพระหัตถ์ แล้วก็
มีพระโองการตรัสว่า ดูกรวิษคร ท่านจงไปสู่มืองราชคฤห์มหานครข้างบูรพทิศตะวันออก
รื้อกรรมแห่งพระยาเจ้าเมืองนั้นนำมาสู่สำนักนี้แห่งเราบัดนี้ ตรัสแล้วก็สละวิษครนั้นไป...⁸

⁸ ท้าวมหาชมพู: ต้นตำนานพระพุทธรูปทรงเครื่อง, 7.

ฉากดังกล่าวที่วัดนางนองแสดงด้วยภาพพระเจ้าชมพูบตีอยู่ในท่าแผลงศรรายล้อมด้วยข้าราชการบริพาร อย่างไรก็ตามก็ยังไม่ปรากฏลูกศรในฉาก (ภาพที่ 51) ดังนั้นฉากนี้จึงอาจไม่ใช่ฉากที่พระเจ้าชมพูบตีสังหารวงศ์ที่ตร.ศานติ ภัคดีคำมีการตีความไว้⁹ หรืออาจเป็นตอนพระเจ้าชมพูบตีแปลงฉลองพระบาทเป็นพญานาคไปจับพระเจ้าพิมพิสารก็ได้ เพราะที่วัดมหาธาตุวรวิหารแสดงฉากปล่อยฉลองพระบาทแปลงด้วยท่าแผลงศร (ภาพที่ 65) แต่การจะสรุปว่าฉากดังกล่าวที่วัดนางนองเป็นตอนใดเป็นเรื่องยากเพราะไม่ปรากฏทั้งวิษณุหรือพญานาคใด ๆ เนื่องจากภาพที่หลุดออกจากกำแพงเมืองปรากฏเพียงทิวทัศน์ เช่น ภูเขา แม่น้ำ เรือและภาพกษัตริย์เท่านั้น (ภาพที่ 52) และทิศทางที่พระเจ้าชมพูบตีแผลงศรออกไปเป็นทิศทางของปราสาทพระเจ้าพิมพิสาร จึงมีความเป็นไปได้ทั้งสองฉากแต่เป็นการยากที่จะสรุปว่าเป็นฉากใด

ภาพที่ 51 พระเจ้าชมพูบตีสังหารวงศ์ไปร้อยพระกรรมพระเจ้าพิมพิสาร (?) วัดนางนอง กรุงเทพมหานคร

⁹ ศานติ ภัคดีคำ, “จิตรกรรมฝาผนังเรื่อง “ทำวมหาชมพู” พระอุโบสถ วัดนางนองวรวิหาร,” *เมืองโบราณ* 32, 3 (กรกฎาคม - กันยายน 2549): 36.

ภาพที่ 52 ภาพทิวทัศน์ในทิศทางที่พระเจ้าชมพูปดีแผลงศร วัดนางนอง กรุงเทพมหานคร

วิษครคูกคามพระเจ้าพิมพิสาร

ฉากนี้พบที่วัดนางนอง กรุงเทพมหานคร (ภาพที่ 53) วัดป่าอวก เมืองหลวงพระบาง (ภาพที่ 54) และตู้พระธรรมเลขที่ กท.279 (ภาพที่ 55) เป็นเหตุการณ์เมื่อวิษครของพระเจ้าชมพูปดีเดินทางมายังปราสาทพระเจ้าพิมพิสาร และตะโกนก่อนที่จะสังหารพระเจ้าพิมพิสารจนพระองค์ตกใจและต้องเดินทางไปเฝ้าพระพุทธเจ้า และเมื่อวิษครมาถึงปราสาทก็หาพระเจ้าพิมพิสารไม่เจอจึงป่วยหน้าไปยังเวฬุวันมหาวิหาร คัมภีร์มหาชมพูปดีสูตรบรรยายฉากนี้ว่า

...“สโร อากาส์ คนตวา” วิษครนั้นก็เหาะลอยขึ้นไปในอากาศเวหาส มีอุประมาดังพระยาครุฑ อันยกขึ้นซึ่งนาครกระทำอาการดุจดังว่ามีจิตวิญญาน แผลร้องก้องสำเนียงสนั่น ดุจหนึ่งว่าเสียงไกรสรราชสีห์ “พิมพิสารสีส ภินทามิ อูร์ ฉาเลมิ” ฎนี้ไปนราชทูตแห่งสมเด็จพระเจ้าชมพูปดีราช ฎจะทำลายเสียซึ่งสี่สะแห่งพระยาพิมพิสาร ฎจะผ่าเสียซึ่งอูระแห่งพระยาพิมพิสาร ใคร ๆ อย่างมาอยู่ขวางหน้า ฎเสียงวิษครร้องอ้ออิงคะนิงมาในอากาศเวหาสด้วยประการฉะนี้

“ตทา พิมพิสารราชา” พระเจ้าพิมพิสาร ครั้นได้ทรงสวณาการเสียงวิษครร้องอ้ออิงคะนิงมาในเวลาปัจจุบันสมัย มาถึงยอดปราสาทแล้วแลพระหิมครีมคร่ำ ชูค้ำรนอยู่ ณ ยอดปราสาท ดั่งนั้น “ภิตตลีโต หุตวา” สดุ้งตกพระไทยนั้กเสด็จออกจากพระนคร แต่ภายในอรุณ เข้าไปสู่สำนักนี้สมเด็จพระมหากรุณา

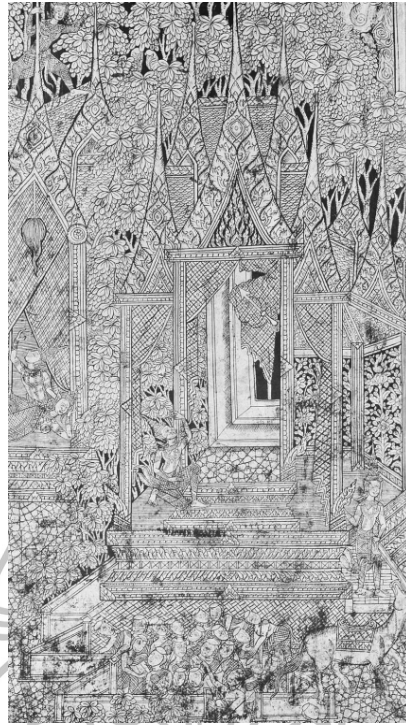
“...สโร พิมพิสารราชานํ อลภิตวา” วิษครนั้น เมื่อเข้าไปค้นคว้าหาพระเจ้าพิมพิสาร ภายในปรางค์ปราสาทมิได้พบได้ปะพระเจ้าพิมพิสารณภายในปราสาทนั้นแล้ว วิษครนั้นก็ ทำลายเสียซึ่ง กัมภูฉัตรของพระเจ้าพิมพิสารให้หักกระจัดกระจาย แล้วก็บ่าหน้าเงาะต่อ เวฬุวันมหาวิหาร...¹⁰

ฉากตอนที่วัดนางนอง (ภาพที่ 53) และตู้พระธรรมเลขที่ กท.279 (ภาพที่ 55) มีลักษณะ การวางภาพคล้ายกัน คือ อยู่ถัดจากฉากที่พระเจ้าชมพูบดีเหาะไปยังปราสาทพระเจ้าพิมพิสาร โดยฉากนี้บนตู้พระธรรมเลขที่ กท.279 แสดงภาพปราสาทพระเจ้าพิมพิสาร มีพระเจ้าพิมพิสารเวย พระพักตร์ขึ้นไป มีลูกศรหรือวิษครอยู่บริเวณผ้าม่าน ด้านล่างมีภาพข้าราชการกำลังตื่นตระหนก และทางด้านขวาของปราสาท พระเจ้าพิมพิสารกำลังเสด็จขึ้นมาเพื่อไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า ในขณะที่ ตอนเดียวกันที่วัดนางนอง ภาพลบเลื่อนไปมาก เหลือเฉพาะภาพตอนล่างที่เป็นภาพข้าราชการ แตกตื่น ส่วนภาพปราสาทด้านบนลบเลื่อนไปมาก แต่การที่ภาพอยู่ติดกับตอนพระเจ้าชมพูบดีเหาะไป ยังปราสาทพระเจ้าพิมพิสารทำให้เชื่อว่าฉากนี้น่าจะตอนดังกล่าว ในขณะที่ฉากนี้ที่วัดป่าฮวกใช้ฉาก ร่วมกันฉากพระเจ้าชมพูบดีเหาะไปยังปราสาทพระเจ้าพิมพิสาร โดยแสดงภาพลูกศรหลายดอก เพื่อ แสดงความเคลื่อนไหวของลูกศรที่เข้ามายังปราสาทพระเจ้าพิมพิสารแต่หาใครไม่พบ จึงเหาะไปยังวัด เวฬุวันมหาวิหาร (ภาพที่ 54)

ภาพที่ 53 วิษครคุกคามพระเจ้าพิมพิสาร วัดนางนอง กรุงเทพมหานคร

¹⁰ ท้าวมหาชมพู : ต้นตำนานพระพุทธรูปทรงเครื่อง, 7-9.

ภาพที่ 54 วิษณุคฤคามพระเจ้าพิมพิสาร ตูพระธรรมเลขที่ กท.279 หอสมุดแห่งชาติ

ภาพที่ 55 วิษณุคฤคามพระเจ้าพิมพิสาร วัดป่าฮวก เมืองหลวงพระบาง

พระเจ้าพิมพิสารเสด็จไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ณ เวฬุวนาราม

ฉากนี้พบทั้งพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ (ภาพที่ 56) วัดนางนอง กรุงเทพมหานคร (ภาพที่ 57, 58) วัดป่าฮวก เมืองหลวงพระบาง (ภาพที่ 59) และที่ตู้พระธรรมเลขที่ กท.279 (ภาพที่ 60) เป็นเรื่องราวเมื่อพระเจ้าพิมพิสารเสด็จไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า ณ เวฬุวันมหาวิหารเพื่อขอให้พระองค์คุ้มครอง ซึ่งในฉบับภาคกลางและฉบับลาวกล่าวข้อความคล้ายกัน คัมภีร์มหาชมพูปิตุสูตรบรรยายฉากนี้ว่า

...เข้าไปสู่สำนักนี้สมเด็จพระมหากรุณาเสด็จอยู่ในเวฬุวันมหาวิหาร ถวายนมัสการสมเด็จพระพุทธรองค์เจ้า ก็กราบทูลถามว่า “ภนฺเต ภควา” ข้าแต่พระสรเพ็ชญ์พุทธรองค์กระหม่อมฉันได้ยินเสียงคุกคามอ้ออิงคิ่งอยู่ในที่ยอดปราสาท จะเป็นเสียงอันใดพระพุทธเจ้าข้า ฯ จึงมีพระพุทธภูิกาดร้สว่า ดูกรบพิตรพระราชสมภาร เสียงร้องอ้ออิงคิ่งอยู่ในที่ยอดปราสาทนั้น คือเสียงวิษครแห่งพระยาชมพูดิอันเสวยสมบัติในเมืองปัญจาลราชภูร์ ชังโกรธแก่พระองค์ ไซ้ให้วิษครมาจะให้ร้อยพระกรรมแห่งบพิตรนำไปสู่ที่เฝ้าแห่งตน

“ภิตติโต หุตวา” สมเด็จพระเจ้าพิมพิสารได้ทรงฟัง ก็ยิ่งสตั้งพระไทยสทกสท้านยิ่งขึ้นกว่าเก่า จึงกราบทูลว่าพระพุทธเจ้าข้า กระหม่อมฉันนี้คิดอ่านเป็นประการใด จึงจะพ้นภัยดูกรบพิตรพระราชสมภาร พระองค์อย่าโศกเศร้าไปเลย ตถาคตจะช่วย เมื่อสมเด็จพระมหากรุณามีพระพุทธภูิกาดร้สจ้านรรจาอยู่ด้วยกรุงพิมพิสารด้วยประการฉะนี้ ฯ...¹¹

โดยที่วัดนางนอง (ภาพที่ 57) และบนตู้พระธรรมเลขที่ กท.279 (ภาพที่ 60) แสดงฉากการเดินทางของพระเจ้าพิมพิสาร โดยแสดงต่อจากตอนวิษครคุกคามพระเจ้าพิมพิสาร แสดงด้วยภาพขบวนคน มีพระเจ้าพิมพิสารประทับนั่งบนม้าเดินทางไปยังเวฬุวันมหาวิหาร ฉากที่พระเจ้าพิมพิสารเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า พบที่พระที่นั่งพุทไธสวรรย์ (ภาพที่ 56) วัดนางนอง (ภาพที่ 58) และวัดป่าฮวก (ภาพที่ 59) โดยแสดงภาพพระพุทธเจ้าประทับในปราสาทรายล้อมด้วยพระสาวก เบื้องหน้า คือพระเจ้าพิมพิสารมีข้าราชการบริพารอยู่เบื้องหลัง ซึ่งที่วัดนางนองและพระที่นั่งพุทไธสวรรย์แสดงพระเจ้าพิมพิสารด้วยบุคคลทรงเครื่องกษัตริย์ แต่ที่วัดป่าฮวกแสดงด้วยบุคคลทรงเครื่องอย่างจีนต่างจากอีก 2 แหล่งเนื่องจากในจิตรกรรมที่วัดแห่งนี้แสดงภาพพระเจ้าพิมพิสารและคนในเมืองราชคฤห์ด้วยบุคคลทรงเครื่องอย่างจีนทั้งสิ้น ซึ่งอาจได้รับอิทธิพลจากวรรณกรรมสามก๊กที่วาดอยู่ที่วัดนางนอง

¹¹ ท้าวมหาชมพู : ต้นตำนานพระพุทธรูปทรงเครื่อง, 8.

ควบคู่กับเรื่องชมพูบดีสูตรก็เป็นได้¹² แต่ฉากนี้ เดิมที่ได้รับการตีความเป็นฉากพระพุทธรูปเจ้าประทับในปราสาท¹³ แต่ภายในฉากนี้ปรากฏภาพบุคคลทรงเครื่องอย่างจีนอยู่ด้วย ฉากนี้จึงน่าจะเป็นฉากที่พระเจ้าพิมพิสารเสด็จมาเฝ้าพระพุทธรูปเจ้าเพราะพระเจ้าพิมพิสารที่วัดแห่งนี้แสดงด้วยบุคคลทรงเครื่องอย่างจีน

และในฉากนี้ที่วัดนางนองมีการเขียนภาพพระอินทร์อยู่ในฉากด้วย (ภาพที่ 58) ซึ่งอาจหมายถึงเหตุการณ์เมื่อพระพุทธรูปเจ้าให้พระอินทร์เป็นราชทูตไปเชิญพระเจ้าชมพูบดีมาเข้าเฝ้าพระพุทธรูปเจ้า ดังความว่า

...จึงมีพระพุทธรูปศาสดาจารย์สมเด็จจอมรินทราลงมาจากดาวดึงศพิภพแล้วมีพระพุทธรูปศาสดาจารย์สั่งว่า ดูกรสมเด็จจอมรินทราราช บพิตรจงแปลงเพศเป็นราชทูตแล้วจงไปยังสำนักนี้ของพระเจ้าชมพูบดีว่าแก่พระเจ้าชมพูบดีว่า บัดนี้สมเด็จเจ้าราชาธิราชตรัสใช้ให้เรามาหาด้วยบพิตรในที่เฝ้า ถ้าบพิตรไปยังที่เฝ้าสมเด็จเจ้าราชาธิราชแล้ว ชีวิตของบพิตรก็จะรอดอยู่คั่นคง ถ้าบพิตรขัดขวาง อยู่ไม่ไป ชีวิตของบพิตรก็จะพินาศประลัย ด้วยอำนาจของสมเด็จเจ้าราชาธิราชเป็นอันแท้ ดูกรสมเด็จจอมรินทราราช บพิตรจงไปว่าแก่พระเจ้าชมพูบดีดังตถาคตตรัสฉะนี้...¹⁴

¹² ศักดิ์ชัย สายสิงห์, เจดีย์ พระพุทธรูป ฮูปแต้ม ลิม ศิลปะลาวและอีสาน (กรุงเทพฯ: มิวเซียมเพรส, 2555), 242.

¹³ เรื่องเดียวกัน, 233.

¹⁴ ท้าวมหาชมพู : ต้นตำนานพระพุทธรูปทรงเครื่อง, 12-13.

ภาพที่ 56 พระเจ้าพิมพิสารเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า พระที่นั่งพุทไธสวรรย์ กรุงเทพมหานคร

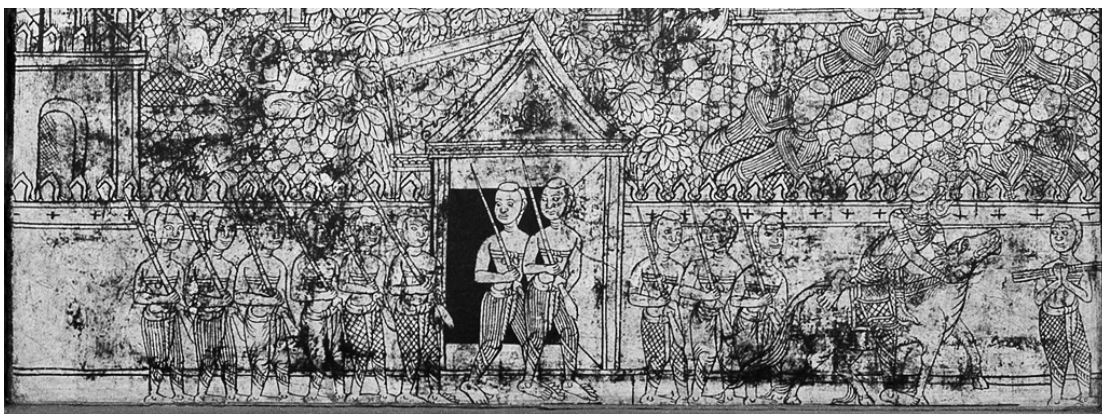
ภาพที่ 57 พระเจ้าพิมพิสารเดินทางไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า วัดนางนอง กรุงเทพมหานคร

ภาพที่ 58 พระเจ้าพิมพิสารเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า วัดนางนอง กรุงเทพมหานคร

ภาพที่ 59 พระเจ้าพิมพิสารเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า วัดป่าฮวก เมืองหลวงพระบาง

ภาพที่ 60 พระเจ้าพิมพิสารเดินทางไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า ผู้พระธรรมเลขที่ กท.279 หอสมุดแห่งชาติ

พุทธจักรขับไล่วิษคร

ฉากนี้พบที่วัดนางนอง กรุงเทพมหานคร (ภาพที่ 61) และผู้พระธรรมเลขที่ กท.279 (ภาพที่ 62) โดยเป็นเรื่องราวเมื่อวิษครพยายามจะเข้ามาหาพระเจ้าพิมพิสารที่เวฬุวันมหาวิหาร แต่พระพุทธเจ้าได้เนรมิตพุทธจักรออกไปขับไล่วิษครจนพ่ายไป คัมภีร์มหาชมพูตีสสูตรบรรยายฉากนี้ว่า

...องค์สมเด็จพระบรมโลกนาถศาสดาผู้ทรงสวัสดิโสภาคเป็นอันงามเมื่อจะป้องกันเสียซึ่งภัยแห่งสมเด็จพระเจ้าพิมพิสารครั้งนั้น “เออ กจก มาเปตวา” พระองค์จึงนิมิตจักรอันหนึ่ง ประกอบด้วยศักดาเดชาภาพเป็นอันมากแล้วก็มีพระพุทธรูปปฏิภาตรัสว่า ดูกรจักร ท่านจงไปนิมนนา “นิวาเรหิ” ท่านจงป้องกันกันทางห้ามปรามเสีย ซึ่งวิษครแห่งพระยาชมพูดีอย่าให้เข้ามาได้ในสถานที่นี้ ตรัสฉนี้แล้วพระพุทธองค์ก็ทิ้งจักรนั้นไป

“พุทธจกโก เวหาส คณตวา” พุทธจักรนั้นก็กระทำอิทธิฤทธิ์ไปในอากาศเวหาส กระทบการคจมีจิตวิญญาณ ร้องก้องด้วยศรพิทสำเนียงเสียงเป็นอันดังว่า “ชมพูตีสี่สฉินทามิ” กูจะตัดสี่สะ พระยาชมพูดีเสียบัดนี้ กูจะกระทำวิษครของพระยาชมพูดีให้เป่นเกล้าไปบัดเดี๋ยวนี้ “อิติ รวนโต” พุทธจักรร้องฉนี้แล้วก็ไล่ทุบวิษครของพระยาชมพูดี เสียงพุทธจักรไล่ทุบวิษคร ณ ครั้งนั้นดังสนั่น มีอุปมาดังว่าเสียงฟ้าฟาด ช้างอากาศนั้นเป่นหมอกเป่นควันไป มีอุปมาดุจเพลิงไหม้ทั่วทั้งสกลโลกธาตุ “สโร ปราซีโต หุตวา” วิษครนั้น มีอาจต่อสู้อุทธจักรนั้นได้ก็ถึงซึ่งปราไชยพ่ายแพ้หนีไป พุทธจักรนั้นก็ประชิดไล่ติดตามวิษครไปกราบเท้าถึงเมืองอูตรปัญญาจลธานี วิษครนั้นหนีเข้าไปในยอดบราลีปราสาทปราสาทแล้ว พุทธจักรจึงกลับมา...¹⁵

¹⁵ ท้าวมหาชมพู : ต้นตำนานพระพุทธรูปทรงเครื่อง, 9-10.

ฉาดดังกล่าวที่วัดนางนองแสดงด้วยภาพลูกศรซึ่งถูกจักรไล่ประชิด แสดงฉากตอนที่วิษคร ถูกขับไล่ออกไปจากเวฬุวันมหาวิหาร (ภาพที่ 61) ในขณะที่บนตู้พระธรรมเลขที่ กท.279 แสดงการ ต่อสู้ของศาสตาวุธทั้งสอง โดยแสดงด้วยวิษครที่พุ่งเข้าหาพุทธจักร (ภาพที่ 62)

ภาพที่ 61 พุทธจักรขับไล่วิษคร วัดนางนอง กรุงเทพมหานคร

ภาพที่ 62 วิษครรบกับพุทธจักร ตู้พระธรรมเลขที่ กท.279 หอสมุดแห่งชาติ

พระเจ้าชมพูปดีทอดพระเนตรวิษคร

ฉากนี้พบเฉพาะวัดนางนอง กรุงเทพมหานคร (ภาพที่ 63) เท่านั้น เป็นเหตุการณ์เมื่อพระเจ้าชมพูปดีทอดพระเนตรเห็นวิษครแพ้กั๊กกลับมาที่เสียใจ คัมภีร์มหาชมพูปดีสูตรบรรยายฉากนี้ว่า

“...“ชมพูปดี ต่ ทิสวา” พระยาชมพูปดีเห็นวิษครแพ้กั๊กกลับมาที่เสียใจ หนีมาครั้งนั้น เสียหน้าพระไทยนัก ประหนึ่งอสรพิษอันบุคลกลอนเขี้ยวเสียแล้ว...”¹⁶

ฉากนี้แสดงด้วยภาพพระเจ้าชมพูปดีประทับนั่งเฝ้าพระพักตร์ขึ้นไป มีข้าราชการบริวารอยู่รายรอบ (ภาพที่ 63) อย่างไรก็ตามในทิศทางที่พระเจ้าชมพูปดีมองไปไม่ปรากฏสิ่งใดเพราะปรากฏเป็นภาพทิวทัศน์และภาพวิถีชีวิตเท่านั้น (ภาพที่ 64) ฉากนี้จึงอาจเป็นฉากที่พระเจ้าชมพูปดีเห็นฉลองพระบาทมณีโชติแพ้กั๊กกลับมาที่ก็เป็นได้ ซึ่งคัมภีร์มหาชมพูปดีสูตรบรรยายฉากนี้ว่า

...พระเจ้าชมพูปดีเห็นฉลองพระบาทแห่งอาดมา ฟ่ายแพ้กั๊กหนีมาครั้งนั้นเศร้าเสียพระไทยนัก มีอุปมาดุจดั่งว่าแขนขวาแขนซ้ายเท้าซ้ายขวานั้น ขาดไปสิ้นแล้ว สลดพระไทยยิ่งนัก เหตุว่าเห็นฤทธิ์ของตนมิได้ประสิทธิ์เหมือนแต่ก่อน ๆ ...¹⁷

การตีความภาพดังกล่าวอาจต้องตรวจสอบฉากที่อยู่ฝั่งตรงข้ามกับฉากนี้ เพราะฉากนี้เขียนอยู่ในกำแพงเดียวกันกับฉากที่พระเจ้าชมพูปดีกำลังแสดงท่าแผลงศร แต่ฉากนี้เขียนอยู่ทางฝั่งขวา ในขณะที่ฉากที่พระเจ้าชมพูปดีเฝ้าพระพักตร์เขียนอยู่ทางฝั่งซ้าย ดังนั้นการที่ตร.ศานติ ภัคดีคำตีความว่าฉากนี้เป็นฉากที่พระเจ้าชมพูปดีทอดพระเนตรวิษคร¹⁸ อาจเนื่องจากว่าได้ตีความฉากที่พระเจ้าชมพูปดีแผลงศรว่าเป็นฉากที่พระเจ้าชมพูปดีส่งวิษครออกไป¹⁹ อย่างไรก็ตามทั้งในทิศทางที่พระเจ้าชมพูปดีแผลงศรออกไปและทิศทางที่พระเจ้าชมพูปดีทอดพระเนตรไม่ปรากฏทั้งวิษครและพญานาค ดังนั้นจึงยากที่จะสรุปว่าฉากทั้งสองควรเป็นฉากใด

¹⁶ ท้าวมหาชมพู : ต้นตำนานพระพุทธรูปทรงเครื่อง, 10.

¹⁷ เรื่องเดียวกัน, 12.

¹⁸ ศานติ ภัคดีคำ, “จิตรกรรมฝาผนังเรื่อง “ท้าวมหาชมพู” พระอุโบสถ วัดนางนองวรวิหาร,” เมืองโบราณ, 36.

¹⁹ เรื่องเดียวกัน.

ภาพที่ 63 พระเจ้าชมพูบดีทอดพระเนตรวิษคร (?) วัดนางนอง กรุงเทพมหานคร

ภาพที่ 64 ภาพทิวทัศน์และวิถีชีวิตในทิศทางที่พระเจ้าชมพูบดีทอดพระเนตร วัดนางนอง กรุงเทพมหานคร

พระเจ้าชมพุดีแปลงฉลองพระบาทเป็นพญานาคไปจับพระเจ้าพิมพิสาร

ฉากรูปทั้งหมด 2 แผลง ได้แก่ วัดมหาธาตุวรวิหาร จังหวัดเพชรบุรี (ภาพที่ 65) และวัดป่าฮวก เมืองหลวงพระบาง (ภาพที่ 66) ฉากนี้เป็นเรื่องราวหลังจากวิษครกลับมา พระเจ้าชมพุดีจึงแปลงฉลองพระบาทเป็นพญานาคเพื่อไปจับพระเจ้าพิมพิสารแทน ซึ่งเนื้อเรื่องในฉบับภาคกลางและฉบับลาวให้ข้อมูลตรงกัน คัมภีร์มหาชมพูตีสูตราบรรยายฉากนี้ว่า

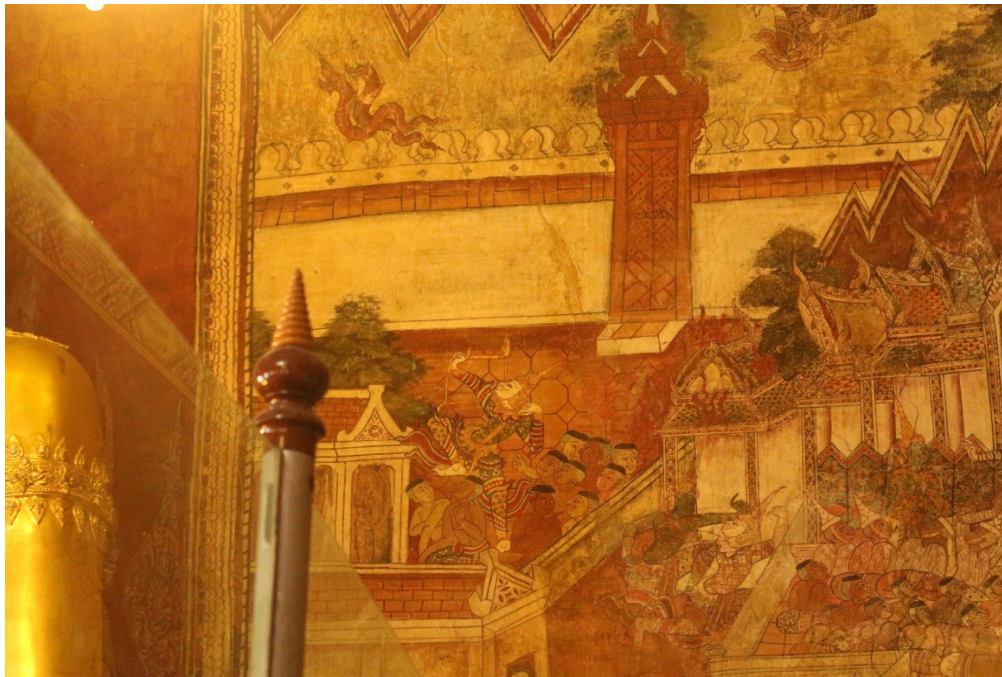
...ท้าวเธอจึงสอดฉลองพระบาทแก้วมณีโชติอันมาแต่เขาวิบูลยบรรพตนั้นแล้วขว้างไป
จึงตรัสว่า ดูกรฉลองพระบาท ท่านจงไปอย่าช้า ไปผูกพันท้าวพระยาพิมพิสารได้แล้ว จงนำมา
สำนักรนี้เรา เมื่อพระเจ้าชมพุดีตรัสสั่งฉนี้แล้ว ฉลองพระบาทแก้วมณีโชติทั้งคู่นั้นก็กลับ
กลายเป็นนาคราชทั้งสอง แต่ละตัว ๆ มีสี่สยะได้ร้อยหนึ่ง นาคราชทั้งสองนั้นเล็กพองพานได้ละ
โกฏิ ๆ แล้วก็พินพิชเปนควนกลุ้มกลบตลบไปประหนึ่งควนเพลิงในนรก “นาครามิขุชา” ฉ
ภาะหน้าสู่เมืองราชคฤห์ บัดเดียวใจก็บินลุดถึงพระนครราชคฤห์...²⁰

ฉากนี้ที่วัดทั้งสองแสดงออกต่างกัน ที่วัดป่าฮวกแสดงภาพพระเจ้าชมพุดีกำลังประทับ
ยืน ด้านล่างมีมนุษย์นาคหรือฉลองพระบาทมณีโชติที่กลายเป็นมนุษย์นาค (ภาพที่ 66) ในขณะที่วัด
มหาธาตุวรวิหารแสดงด้วยภาพพระเจ้าชมพุดีในท่าแผลงศร โดยที่ลูกศรเป็นพญานาค 2 ตน (ภาพที่
65) ซึ่งล้วนต่างจากในวรรณกรรมที่กล่าวว่าพระเจ้าชมพุดีขว้างฉลองพระบาทออกไป แล้วฉลองพระ
บาทจึงกลายเป็นพญานาค

จากการที่สิ่งที่พระเจ้าชมพุดีแผลงออกมาคือพญานาค ไม่ใช่ลูกศร การที่แสนประเสริฐ
ปานเนียมตีความฉากนี้เป็นฉากพระเจ้าชมพุดีสั่งวิษครไปร้อยพระกรรมพระเจ้าพิมพิสาร²¹ จึงไม่น่า
เป็นไปได้

²⁰ ท้าวมหาชมพู : ต้นตำนานพระพุทธรูปทรงเครื่อง, 10 - 11.

²¹ แสนประเสริฐ ปานเนียม, “จิตรกรรมสองยุคที่พระวิหารหลวงวัดมหาธาตุวรวิหาร เพชรบุรี,” 112.

ภาพที่ 65 พระเจ้าชมพุดีแปลงฉลองพระบาทเป็นพญานาคไปจับพระเจ้าพิมพิสาร วัดมหาธาตุ
วรวิหาร จังหวัดเพชรบุรี

ภาพที่ 66 พระเจ้าชมพุดีแปลงฉลองพระบาทเป็นพญานาคไปจับพระเจ้าพิมพิสาร วัดป่าฮวก
เมืองหลวงพระบาง

พญาครุฑขับไล่พญานาคแปลง

ฉากนี้ที่วัดนางนอง กรุงเทพมหานคร (ภาพที่ 67) และตู้พระธรรมเลขที่ กท.279 (ภาพที่ 68) เป็นเหตุการณ์เมื่อพญานาค ซึ่งเป็นฉลองพระบาทมณีโชติของพระเจ้าชมพูบดีถูกพญาครุฑที่พระพุทธรเจ้าเนรมิตขึ้นมาขับไล่ คัมภีร์มหาชมพูบดีสูตรบรรยายฉากนี้ว่า

...ตรัสฉะนั้นแล้วสมเด็จพระมหากษัตริย์ก็กระทำ อิทธิฤทธิ์นฤมิตรซึ่งพระยาครุฑ อันใหญ่หลวง ทรงมหิทธิศักดิ์ตามีเศียรได้พันเศียร มีปีกได้แสนปีก ครั้นแล้วพระพุทธรองค์ก็ปล่อยไป

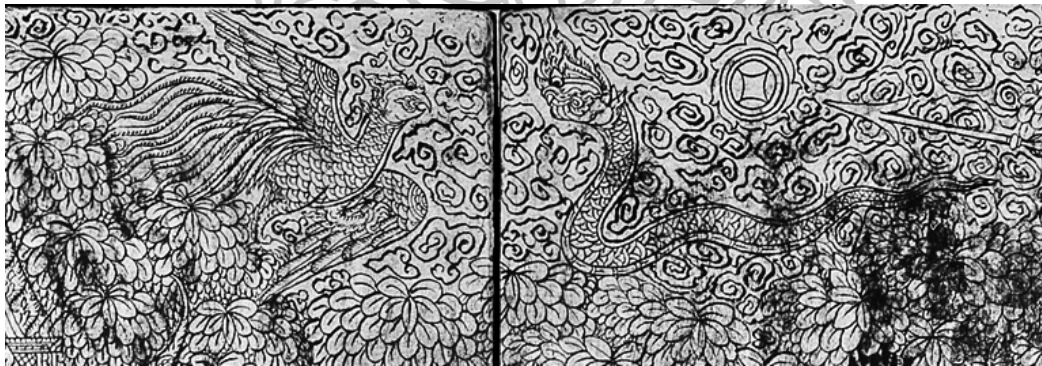
“โส อากาเสน อุปติตวา” พระยาครุฑนั้นก็บินขึ้นยังอากาศเวหาสมีเสียงปีกอันดังประหนึ่งเสียงสายฟ้าฟาด บินโผผาตาแลไปดุจเพลิงประลัยกลับไป บันภพด้วยเสียงสนั่นว่า กูจะทำลายเสียซึ่งสี่สะแห่งนาคราชทั้งสอง จะเปนอาหารแห่งกูบัดนี้ ร้องกึกก้องดังนี้แล้วพระยาครุฑก็โผลง เพื่อจะโฉบฉวยคาบคั้นเอานาคราชทั้งสองไปกินเป็นอาหารฯ นาคราชทั้งสองมีอาจต่อสู้อิทธิฤทธิ์แห่งพระยาครุฑนั้นได้ สดงตกใจกลัวนิกมีอาจทรงกายอยู่ได้ ก็ข้ามแรกแทรกกลงไปในพื้นแผ่นดินแล้วก็ประลาศหนีไปสู่สำนักนี้แห่งพระเจ้าชมพูบดี...²²

ฉากนี้ที่วัดนางนองแสดงเฉพาะฉากที่พญานาคทั้งสองหนีพญาครุฑ โดยแสดงภาพพญานาคหลายเศียร 2 ตัวเหาะอยู่ด้านหน้า ด้านหลังมีพญาครุฑเหาะตามมา (ภาพที่ 67) ในขณะที่ฉากเดียวกันบนตู้พระธรรมกลับแสดงฉากที่ครุฑและนาครบกัน โดยแสดงรูปครุฑด้วยหงส์ และแสดงนาคเศียรเดียวเพียงตัวเดียว (ภาพที่ 68)

²² ท้าวมหาชมพู : ต้นตำนานพระพุทธรูปทรงเครื่อง, 11 - 12.

ภาพที่ 67 พญาครุฑขั้บไล่พญานาคแปลง วัดนางนอง กรุงเทพมหานคร

ภาพที่ 68 พญาครุฑรบกับพญานาคแปลง ตู้พระธรรมเลขที่ กท. 279 หอสมุดแห่งชาติ

พระอินทร์เป็นราชทูตมาเชิญพระเจ้าชมพูบตีไปเฝ้าพระเจ้าราชาธิราช

ฉากนี้พบหลักฐานทั้งหมด 3 แห่ง ได้แก่ วัดนางนอง กรุงเทพมหานคร (ภาพที่ 69) วัดมหาธาตุวรวิหาร จังหวัดเพชรบุรี (ภาพที่ 70) และวัดบางแคใหญ่ จังหวัดสมุทรสงคราม (ภาพที่ 71) เป็นเหตุการณ์เมื่อพระพุทธเจ้าให้พระอินทร์เป็นราชทูตมาเชิญพระเจ้าชมพูบตีไปเข้าเฝ้าพระเจ้าราชาธิราช (พระพุทธเจ้า) คัมภีร์มหาชมพูบตีสูตรบรรยายฉากนี้ว่า

...สมเด็จพระอินทราชาธิราช รับพุทธฎีกาแล้วก็นมิตระเทศเป็นราชทูตไปยังเมืองปัญจาล
 ราชภัฏร์ เปล่งรัศมีโอภาสสว่างทั่วไปทั้งพระนคร มีอุปมาดังสุริยเทพบุตรเมื่อแรกอุไทย
 ประดิษฐานอยู่เฉยๆพระภักตพระเจ้าชมพุดี และอำมาตย์แสนหนึ่ง อันอยู่ในที่เฝ้าของพระ
 เจ้าชมพุดีนั่นแล้วก็มีเทวบัญชาตรัสว่า ดูกรชมพุดี ทำไมท่านนี้สำคัญว่าตัวใหญ่ฤๅ ไม่มีผู้
 เสมอแล้วฤๅ ท่านจึงมิได้ตกแต่งเครื่องราชบรรณาการไปถวายบังคมพระบาทสมเด็จพระเจ้า
 ราชอิทธิราชเจ้านายของเรา ดูกรพระยาชมพุดี ตัวของท่านนี้เป็นพระยาอันเศร้ามอง มีอุป
 ปรมาตังนายพราหมณ์เนื้อเทียมฆ่าเนื้อในป่า “กสุม อคนตวา” เหตุอะไรฤๅท่านจึงมิได้ไปสู่ที่เฝ้า
 สมเด็จพระเจ้าราชอิทธิราชมาตั้งเนื้อตั้งตัวว่าตัวใหญ่อยู่ฉะนี้ ด้วยเหตุผลอันใดนี้แม่พระยา
 ชมพุดี “อหิ ทูโต” ตัวของเรานี้เป็นราชทูตแห่งสมเด็จพระเจ้าราชอิทธิราช สมเด็จพระเจ้า
 ราชอิทธิราชใช้ให้เรามาหาตัวท่าน ท่านเร่งไปสู่ที่เฝ้าอย่าช้า ถ้าท่านมิไปพระเจ้าราชอิทธิราชจะ
 ทรงพระพิโรธ...²³

ฉาดังกล่าวที่วัดนางนองและวัดมหาธาตุวรวิหารมีลักษณะการแสดงออกคล้ายคลึงกัน
 โดยแสดงฉากหลังเป็นปราสาท พระเจ้าชมพุดีประทับอยู่ภายในปราสาท มีพระอินทร์กายสีเขียวเป็น
 ราชทูตเข้ามา มีข้าราชการบริวารอยู่ด้านล่าง แต่สิ่งที่ต่างกันก็คือ พระอินทร์ที่วัดนางนองอยู่ในท่าเหาะ
 (ภาพที่ 69) ในขณะที่พระอินทร์ที่วัดมหาธาตุวรวิหารประทับนั่งอยู่เสมอกับพระเจ้าชมพุดี (ภาพที่
 70) และที่วัดนางนองยังปรากฏภาพพระอินทร์กำลังเหาะไปยังปราสาทของพระเจ้าชมพุดี (ภาพที่
 72) ซึ่งไม่พบที่วัดมหาธาตุวรวิหารด้วย

ในขณะที่วัดบางแคใหญ่แสดงออกแตกต่างออกไป (ภาพที่ 71) โดยแสดงฉากหลังเป็น
 เมือง พระเจ้าชมพุดีประทับยืนอยู่บนพระแท่นคล้ายเชิงเทียน มีข้าราชการบริวารอยู่ด้านล่าง ในขณะที่
 พระอินทร์แสดงรูปเป็นราชทูตกายสีขาวประทับยืนอยู่บริเวณประตูเมือง ซึ่งसन รัตนะได้ตีความฉาด
 นี้เป็นเรื่องมโหสถชาดก²⁴ ซึ่งอาจหมายถึงตอนมโหสถห้ามทัพ ซึ่งเป็นเรื่องราวเมื่อพระมโหสถขึ้นไป
 ประทับบนเชิงเทียนกำแพงเมือง เผชิญหน้ากับกองทัพของพระเจ้าจุลนีพรหมทัต พรรณนาความงาม
 ของนางันทาเทวีให้พระเจ้าจุลนีพรหมทัตฟังจนพระองค์หวั่นไหว²⁵ อย่างไรก็ตาม ในฉาดดังกล่าว
 ขาดองค์ประกอบที่มักปรากฏในฉาดดังกล่าว (ภาพที่ 73) ได้แก่ เหตุการณ์ทั้งหมดไม่ได้เกิดนอกเมือง
 แต่เกิดในเมือง ไม่ปรากฏกองทัพ และศิราภรณ์ที่บุคคลบนเชิงเทียนคือมงกุฎ ในขณะที่บุคคลเบื้องล่าง

²³ ท้าวมหาชมพู : ต้นตำนานพระพุทธรูปทรงเครื่อง, 13.

²⁴ สนั่น รัตนะ, “จิตรกรรมฝาผนังฝีมือช่างรัชกาลที่ 3 ในหอไตรปฏิมา วัดบางแคใหญ่,”
 เมืองโบราณ 34, 4 (ตุลาคม - ธันวาคม 2551): 4.

²⁵ นิตดา หงษ์วิวัฒน์, ทศชาติชาดกกับจิตรกรรมฝาผนัง : มโหสถชาดก เตมียชาดก
 มหาชนกชาดก สุวรรณสามชาดก เนมิราชชาดก (กรุงเทพฯ: แสงแดดเพื่อนเด็ก, 2551), 220-222.

สวมเพียงรัดเกล้าแสดงให้เห็นถึงฐานะของบุคคลทั้งสองที่ไม่เท่ากัน ในขณะที่ฉากรมโหสถห้ามทัพ ทั้งพระมโหสถและพระเจ้าจูลนีพรหมทัตล้วนสวมชฎา ดังนั้นฉากดังกล่าวจึงควรเป็นเรื่องชมพูปดีสูตร มากกว่ามโหสถชาดก

ภาพที่ 69 พระอินทร์เป็นราชทูตมาเชิญพระเจ้าชมพูปดีไปเฝ้าพระเจ้าราชาธิราช วัดนางนอง กรุงเทพมหานคร

ภาพที่ 70 พระอินทร์เป็นราชทูตมาเชิญพระเจ้าชมพูปดีไปเฝ้าพระเจ้าราชาธิราช วัดมหาธาตุวรวิหาร จังหวัดเพชรบุรี

ภาพที่ 71 พระอินทร์เป็นราชทูตมาเชิญพระเจ้าชมพูนุติไปเฝ้าพระเจ้าราชาธิราช วัดบางแคใหญ่
จังหวัดสมุทรสงคราม

ภาพที่ 72 พระอินทร์เหาะไปยังปราสาทพระเจ้าชมพูนุติ วัดนางนอง กรุงเทพมหานคร

ภาพที่ 73 พระมโหสถห้ามทัพพระเจ้าจุลนีพรหมทัต วัดคงคาราม จังหวัดราชบุรี

พระเจ้าชมพุดีแพ้วราชทูต ตกลงจากพระแท่น

ฉากนี้ถือเป็นอีกฉากที่พบการเขียนมากโดยพบทั้งหมด 4 แห่งเช่นกัน ได้แก่ วัดนางนอง กรุงเทพมหานคร (ภาพที่ 74) วัดมหาธาตุวรวิหาร จังหวัดเพชรบุรี (ภาพที่ 75) ตู้พระธรรมเลขที่ กท. 279 (ภาพที่ 76) และวัดป่าฮวก เมืองหลวงพระบาง (ภาพที่ 77) เป็นฉากเมื่อพระเจ้าชมพุดีแพ้วแก่ราชทูต และถูกจักรต้องที่พระบาทจึงจนตกลงจากพระแท่นได้รับความทรมานอย่างยิ่งจึงตอบราชทูตว่าจะไปเข้าเฝ้าพระเจ้าราชาธิราช ราชทูตจึงกลับไป ซึ่งข้อความในฉบับภาคกลางและฉบับลาวกล่าวตรงกัน คัมภีร์มหาชมพุดีสูตบรรยายฉากนี้ว่า

...สมเด็จพระเจ้าชมพุดีได้ทรงฟังราชทูตตอบดังนั้นก็ทรงพระพิโรธว่า เรายังเป็นใหญ่ในสกลชมพูทวีป หาผู้จะเสมอมิได้ เหตุไฉนท่านจึงมาว่ากล่าวฉนี้ พระเจ้าชมพุดีลุกขึ้นจากอาสน์แล้วพระหัตถ์ถ้อยเอาวิษครขว้างไปจะให้ร้ายพระภรรณแห่งราชทูต ในกาลครั้งนั้น “ราชทูต เอก มาเปตวา” ฝ่ายว่าราชทูตนั้นก็กระทำอิทธิฤทธิ์นฤมิตรจักรอันหนึ่งแล้วก็ขว้างมา จักรนั้นก็สีกัดน่าวิษครนั้นไว้ เสียงวิษครและเสียงจักรตีรันกันครั้งนั้น ดังสนั่นมีอุประมาดุจสายฟ้าได้ร้ายที่ อานุภาพแห่งจักรนั้นกล้าหาญเชี่ยวชาญนัก

วิษครมีอาจทนทานแก่อานุภาพจักรนั้นได้ ก็ถึงแก่ปราไชยพ่ายแพ้หนีเข้าไปอยู่ในพุ่มไม้ อันหนึ่ง จักรนั้นก็เปล่งรัศมีเป็นเปลวไฟไล่ติดตามเผาซึ่งพุ่มไม้อันนั้น วิษครมีอาจทนทานใน

สถานที่นั้นได้ออกจากพุ่มไม้แล้วก็ข้าแรกแทรกลงไปบนแผ่นดิน จักรก็ไล่เผาติดตามไปในแผ่นดิน วิษครนั้นมีอาจอยู่ในแผ่นดินได้ ก็หนีไปในน้ำ จักรก็ไล่เผาติดตามไปในน้ำ วิษครหนีไปในอากาศ จักรก็ติดตามไปในอากาศ วิษครหนีเข้าไปในภูเขา จักรก็ติดตามไปในภูเขา วิษครหนีไปในสถานที่ใด ๆ ที่อันนั้นก็ไหม้เป็นเถ้าเป็นจุณไปด้วยอำนาจจักรนั้น เมื่อหนีจักรไปในที่ที่ทั้งปวงมิได้พ้นแล้วภายหลังก็กลับเข้าแล่งของพระเจ้าชมพูบดี ๆ เห็นจักรไล่ติดตามใกล้เข้ามา ก็มีอาจทรงแล่งธนูไว้ได้ทิ้งแล่งธนูลงเสีย แล้วก็วิ่งหนีออกไปไกลจากประเทศที่นั้น จักรนั้นติดตามวิษครมาทันก็ทูปต่อวิษคร เผาวิษครเพลิงไหม้ช่วงโชติขึ้นในปราสาทปราสาท อำมาตย์ทั้งหลายแสนหนึ่งนั้น ต่างคนต่างก็แล่นหนีเปลวอัคคีอันบังเกิดด้วยอำนาจจักรนั้น สว่างไปทั่วทั้งพระนคร...

...สมเด็จพระอินทราชาจึงคูกถามว่า ดูกรพระยาผู้เสร้างมอง พระยาประเทศราช ท่านอย่าตั้งตัวเป็นใหญ่นักเลยลุกขึ้นไว ๆ ไปเร็ว ๆ เล็ด ถ้าท่านขัดแข้งมิไปสันทานจะได้รับความละอายบัดเดี๋ยวนี้อะไรข้าไม่ ตรัสแล้วก็ทิ้งจักรนั้นไปด้วยฉับพลัน จักรนั้นก็เข้าไปติดพันพระบาทแห่งพระเจ้าชมพูบดีราชแล้วก็ร้องด้วยศรัทธาเสียงอันดังว่า “อุฎฐเห ออุฎฐเห” ท่านจงลุกขึ้น ๆ ร้องฉะนี้แล้ว จักรนั้นก็คร่าเท้าแห่งพระเจ้าชมพูดีออกมาจนพระเจ้าชมพูดีตกลงจากพระแท่นทองในกาลครั้งนั้น

พระเจ้าชมพูดีได้รับความละอายแก่อำมาตย์ทั้งหลายแสนหนึ่งเป็นพันวิไลย มีอาจต่อสู้อุบัติก็ขับพระเศียรทรุดนั่งลงในสถานที่นั้น ๆ จักรนั้นก็ลากไปมิให้หนีอยู่ได้ อำมาตย์ราชเสวกทั้งปวงนั้น ช่วยกันเข้าช่วยพระมหากษัตริย์ บางคนจับพระหัตถ์ บางคนจับพระบาท บางคนจับท่ามกลางพระองค์ ช่วยกันยื้อยุดอุตุพระมหากษัตริย์ไว้ ก็มีอาจอุตุไว้ได้ จักรนั้นก็ลากพระเจ้าชมพูดีออกไปจากปราสาทปราสาท กำหนดแต่บัลลังก์ที่เสด็จนั่งนั้นออกไปไกลได้อุตุหนึ่ง คือเส้นหนึ่งกับ 15 วา

พระเจ้าชมพูดีได้รับความลำบากเวทนานักหนา ผิวหนังในที่อันจักรคร่านั้นขาด โลหิตไหลอาบลงโทรมพระบาท มีอาจซิงซังตั้งอศระอยู่ได้ จึงตรัสแก่สมเด็จพระอินทราชาว่า ท่านจงรอท่าเราสักวันหนึ่งเถิด เราจะขอทุเลาอยู่จัดแจงรีพลสักวันหนึ่งก่อน เวลารุ่งรุ่งนี้เข้าเราจึงจะไปยังสำนักนี้ของพระเจ้าราชาธิราช ดูกรบพิตรพระองค์ทุเลาอยู่สักวันหนึ่ง เราก็จะยอมให้อยู่แต่ที่ว่าบพิตรอย่าลวงเรา เวลารุ่งรุ่งนี้เข้าบพิตรไปให้ได้ ถ้าบพิตรมิได้ไป ทำให้เราต้องกลับมาหาท่านเล่าไซ้ เราจะให้จักรของเราตัดพระบาทแห่งบพิตรเสียในเวลารุ่งรุ่งนี้เข้า ตรัสคูกถามฉะนี้แล้วสมเด็จพระอินทราชาก็กลับมากราบพูล แจ้งประพตเหตุทั้งปวงแก่สมเด็จพระมหากรุณา...²⁶

²⁶ ท้าวมหาชมพู : ต้นตำนานพระพุทธรูปทรงเครื่อง, 15-21.

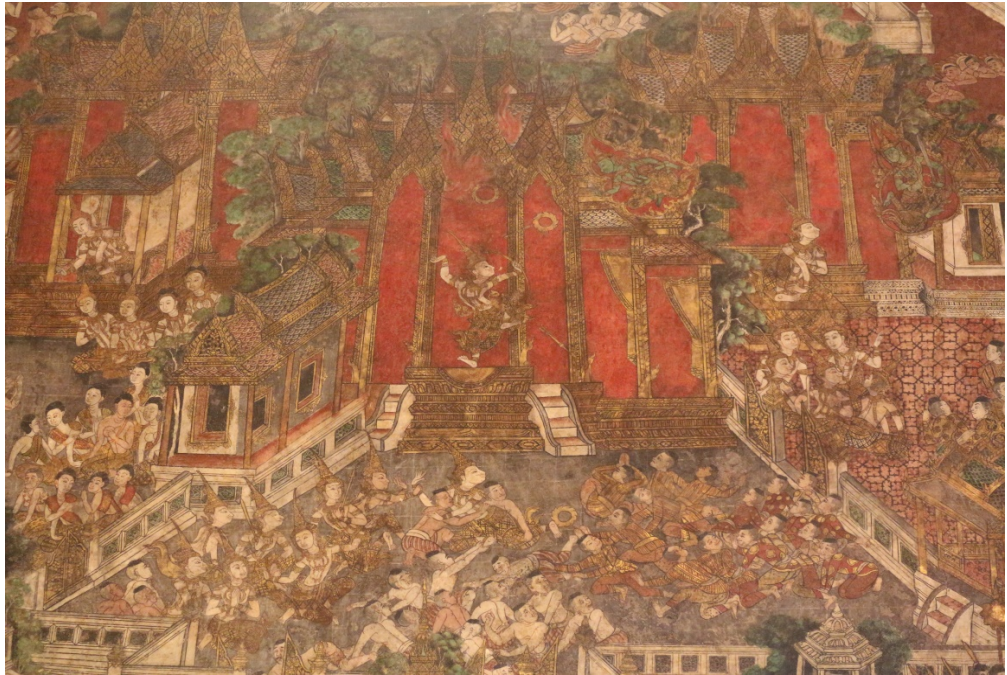
ฉากดังกล่าวที่วัดนางนองและที่ตู้พระธรรมเลขที่ กท. 279 แสดงคล้ายคลึงกัน โดยแสดงภาพพระเจ้าชมพูบดีกำลังแผลงศร ในขณะที่พระอินทร์กำลังเหาะและปล่อยจักรออกมารบ โดยมีฉากหลังเป็นปราสาทที่กำลังลุกไหม้ด้วยฤทธิ์ของจักรของพระอินทร์ และด้านล่างแสดงภาพพระเจ้าชมพูบดีที่มีจักรอยู่ที่พระบาทมีข้าราชการบริพารกำลังฉวยมือไว้ แต่สิ่งที่ต่างกันคือ ที่วัดนางนองแสดงฉากที่วิษครหณีและจักรกำลังไล่ล่า (ภาพที่ 74) ในขณะที่ตู้พระธรรมเลขที่ กท.279 แสดงฉากที่พระอินทร์เหาะกลับไปอยู่ด้านบน อนึ่ง แม้นบนตู้พระธรรมจะไม่แสดงสีกายเนื่องจากเป็นลายรดน้ำ แต่จากลักษณะที่อยู่ในท่าเหาะ จึงน่าจะเป็นการแสดงพระอินทร์ในรูปพระอินทร์ไม่ใช่ราชทูต (ภาพที่ 76) และสำหรับฉากบนตู้พระธรรมเลขที่ กท.279 ได้มีผู้ตีความว่าเจ้าของศรและจักรที่คุกคามพระเจ้าชมพูบดีคือพระเจ้าจักรพรรดิ²⁷ แต่หากดูเนื้อหาในวรรณกรรมจะเห็นว่า ศรนั้นคือวิษครของพระเจ้าชมพูบดี และจักรนั้นคือจักรของพระอินทร์ ไม่ใช่ของพระเจ้าจักรพรรดิ ในขณะที่ฉากดังกล่าวที่วัดมหาธาตุวรวิหารแม้จะแสดงฉากที่พระเจ้าชมพูบดีและพระอินทร์รบกัน แต่ไม่ปรากฏอาวุธใด ๆ และลักษณะท่าทางคล้ายกับภาพจับ (ภาพที่ 75) ซึ่งปกติจะนิยมแสดงเรื่องรามเกียรติ์ (ภาพที่ 78)

วัดป่าฮวกเป็นเพียงวัดเดียวที่แสดงฉากนี้แตกต่างจากแหล่งอื่นโดยแสดง 2 เหตุการณ์คือพระเจ้าชมพูบดีเตรียมจะรบกับทูต และพระอินทร์สั่งให้พระเจ้าชมพูบดีไปเข้าเฝ้าพระเจ้าราชาธิราช โดยในฉากปรากฏพระเจ้าชมพูบดีกำลังขึ้นไต่ไปยังราชทูต ในขณะที่ราชทูตกายสีขาวถือดอกเป็นอาวุธ ต่างจากแหล่งอื่นที่แสดงลักษณะของพระอินทร์อย่างชัดเจน ปราสาทยังไม่ปรากฏไฟไหม้แสดงว่าพระเจ้าชมพูบดีและพระอินทร์กำลังจะรบแต่ยังไม่ได้รับ ก่อนจะลงมายังด้านล่างในพื้นที่เดียวกับฉากที่พระเจ้าชมพูบดีแปลงฉลองพระบาทเป็นพญานาค โดยแสดงภาพพระเจ้าชมพูบดีกำลังคุกเข่าแสดงอาการพ่ายแพ้ โดยมีราชทูตยืนขึ้นขึ้นอยู่ข้าง ๆ (ภาพที่ 77, 66) ฉากที่พระเจ้าชมพูบดีรับกับราชทูตนั้น ศ.ดร. ศักดิ์ชัย สายสิงห์ตีความว่าเป็นฉากที่พระอินทร์เป็นราชทูตมาเชิญพระเจ้าชมพูบดี²⁸ แต่เนื่องจากฉากนี้นิยมแสดงฉากพุดคุยโดยไม่มีการสู้รบ ผู้วิจัยจึงเห็นว่าน่าจะเป็นฉากที่พระเจ้าชมพูบดีแพ้อาสูรมากกว่า ในขณะที่ฉากพระเจ้าชมพูบดีคุกเข่าแพ้อาสูรนั้น ศ.ดร. ศักดิ์ชัย สายสิงห์ตีความว่าเป็นฉากที่พญาครุฑจับพญานาคไว้ได้²⁹ แต่บุคคลที่นั่งคุกเข่าไม่มีลักษณะทางประติมานวิทยาที่แสดงว่าเป็นพญานาคและฉากดังกล่าวติดกับฉากที่พระอินทร์รบกับพระเจ้าชมพูบดี ฉากดังกล่าวจึงน่าจะแสดงความพ่ายแพ้ของพระเจ้าชมพูบดีมากกว่า

²⁷ ก่องแก้ว วีระประจักษ์ และนิยะดา ทาสุคนธ์, เรียบเรียง, **ตู้ลายทอง ภาค 2**, เล่ม 3 (กรุงเทพฯ: หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร, 2529), 351.

²⁸ ศักดิ์ชัย สายสิงห์, **เจดีย์ พระพุทธรูป ฮูปแต้ม สิม ศิลปะลาวและอีสาน**, 242.

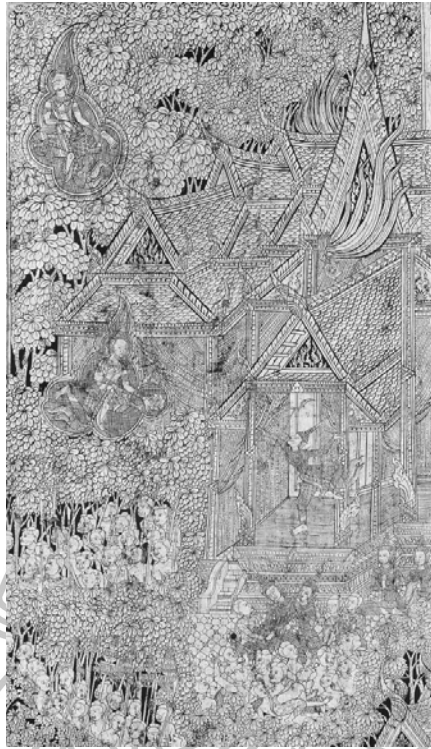
²⁹ เรื่องเดียวกัน.

ภาพที่ 74 พระเจ้าชมพูนุติแพ้วราชทูต ตกลงจากพระแท่น วัดนางนอง กรุงเทพมหานคร

ภาพที่ 75 พระเจ้าชมพูนุติแพ้วราชทูต ตกลงจากพระแท่น วัดมหาธาตุวรวิหาร จังหวัดเพชรบุรี

ภาพที่ 76 พระเจ้าชมพูนุติแพ้วราชทูต ตกลงจากพระแท่น ตู้พระธรรมเลขที่ กท.279 หอสมุดแห่งชาติ

ภาพที่ 77 พระเจ้าชมพูนุติแพ้วราชทูต ตกลงจากพระแท่น วัดป่าฮวก เมืองหลวงพระบาง

ภาพที่ 78 ภาพจับรามเกียรติ์ ตู้พระธรรม วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ กรุงเทพมหานคร

พระเจ้าชมพูบดีเสด็จไปเฝ้าพระเจ้านารายณ์

ฉากนี้ถือเป็นฉากหนึ่งที่มีความนิยมอย่างมากเพราะพบทั้งหมด 7 แห่งจากทั้งหมด 8 แห่ง ได้แก่ วัดนางนอง กรุงเทพมหานคร (ภาพที่ 79) วัดมหาธาตุวรวิหาร จังหวัดเพชรบุรี (ภาพที่ 80) วัดโพชนัดพลเสพย์ จังหวัดสมุทรปราการ (ภาพที่ 81) วัดบางแคใหญ่ จังหวัดสมุทรสงคราม (ภาพที่ 82) ตู้พระธรรมเลขที่ กท.279 (ภาพที่ 83) วัดท่าข้าม จังหวัดเชียงใหม่ (ภาพที่ 84) และ วัดป่าฮวก เมืองหลวงพระบาง (ภาพที่ 85) เป็นเรื่องราวเมื่อพระเจ้าชมพูบดีจัดเตรียมกองทัพเพื่อไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า โดยทั้งฉบับภาคกลาง ภาคเหนือและฉบับลาวให้ข้อมูลตรงกัน คัมภีร์มหาชมพูบดีสูตรบรรยายฉากนี้ว่า

...ในกาลครั้งนั้น เมื่อเวลารุ่งเช้า สมเด็จพระเจ้าชมพูดีบรมกระษัตริย์ พระองค์มีพระยาร้อยเอ็จแลอำมาตย์ทั้งหลายแสนหนึ่งแวดล้อมแล้ว ก็เสด็จออกจากพระนครกับด้วยจตุรงค์พลเสนาทั้งปวง เมื่อพระองค์เสด็จมาสู่สำนักนี้พระเจ้านารายณ์ในครั้งนั้นจึงทรงพระปริวิตก ว่าถ้าอาตมาจะไปโดยนภาโดยประเทศอากาศจะสำแดงฤทธิ์ไปแต่ต้นมือบัดนี้ เมื่อไปถึงสำนักนี้พระเจ้านารายณ์แล้ว ก็สำแดงฤทธิ์ได้น้อยไป อธิฤทธิ์จะไม่เจริญเมื่อปลายมือ

ถ้าอาตมาไปโดยพื้นแผ่นดินพสุธา อาตมาไม่สำแดงฤทธิ์แต่ต้นมือเลยไปถึงสำนักนี้พระเจ้าราชาธิราชแล้ว จึงสำแดงฤทธิ์ทีเดียว อย่างนี้เห็นว่าฤทธิ์ของอาตมาจะจำเริญเมื่อปลายมือทรงพระดำริห์ฉะนี้แล้วสมเด็จพระเจ้าชมพูดี ก็เสด็จเหนือคอช้างพระที่นั่งเสด็จไปโดยพื้นแผ่นดินพสุธา ตามมรรคาโดยอนุกรมตามลำดับ...³⁰

ฉากนี้ในแหล่งทั้ง 7 มีลักษณะการแสดงออกคล้ายคลึงกันคือแสดงพระเจ้าชมพูดีประทับบนหลังช้าง โดยส่วนใหญ่จะมีกองทัพซึ่งอาจเป็นบุคคลขี่ม้า บุคคลประทับบนราชรถ บุคคลเดินพื้นราบ (ภาพที่ 79, 80, 82 - 85) ยกเว้นเพียงวัดไพชยนต์พลเสพย์เพียงแห่งเดียวที่แสดงเพียงพระเจ้าชมพูดีประทับบนหลังช้างเท่านั้น ไม่ปรากฏภาพบุคคลรายล้อมแต่อย่างใด (ภาพที่ 81) แต่ที่วัดบางแคใหญ่ (ภาพที่ 82) สันัน รัตน์ะได้ตีความฉากนี้ว่าเป็นเรื่องมหุสสชาติตอนสงครามร้อยเอ็ดทัพ³¹ แม้องค์ประกอบของทั้งสองฉากจะเหมือนกัน คือเป็นฉากกองทัพมีบุคคลสำคัญประทับนั่งบนหลังช้าง(ภาพที่ 86) แต่ฉากที่อยู่ใกล้เคียงล้วนเป็นเรื่องชมพูดีสูตรทั้งสิ้น ดังนั้นฉากนี้จึงน่าจะเป็นฉากพระเจ้าชมพูดีเสด็จไปเฝ้าพระเจ้าราชาธิราชมากกว่า

ภาพที่ 79 พระเจ้าชมพูดีเสด็จไปเฝ้าพระเจ้าราชาธิราช วัดนางนอง กรุงเทพมหานคร

³⁰ ท้าวมหาชมพู : ตันต่านานพระพุทธรูปทรงเครื่อง, 29.

³¹ สันัน รัตน์ะ, “จิตรกรรมฝาผนังฝีมือช่างรัชกาลที่ 3 ในหอไตรปฏิภม วัดบางแคใหญ่”, 4.

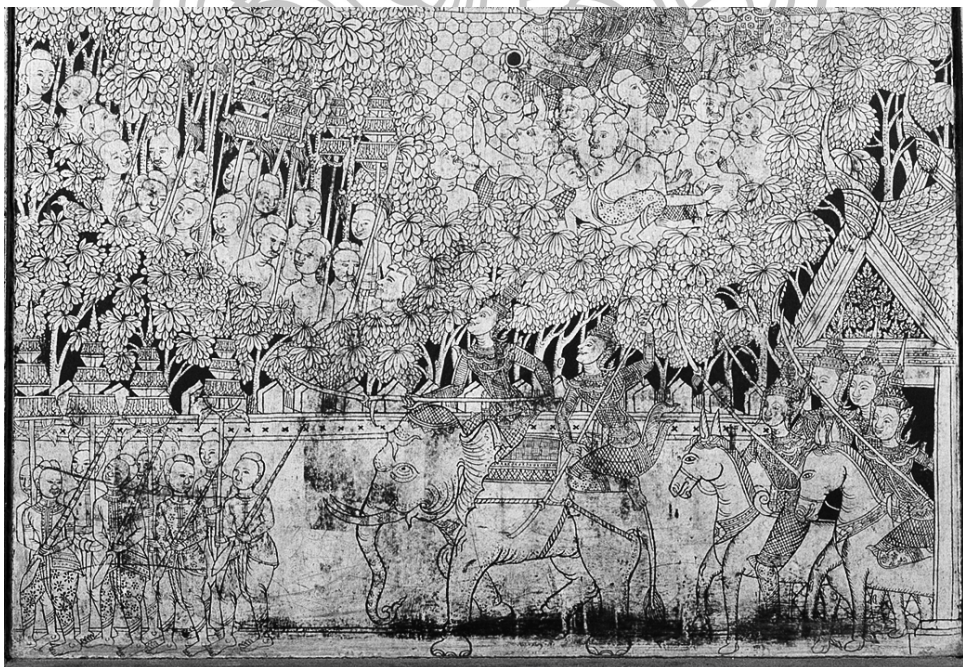
ภาพที่ 80 พระเจ้าชมพูปติเสด็จไปเฝ้าพระเจ้าราชาธิราช วัดมหาธาตุวรวิหาร จังหวัดเพชรบุรี

ภาพที่ 81 พระเจ้าชมพูปติเสด็จไปเฝ้าพระเจ้าราชาธิราช วัดโพชนัดตพลเสพย์ จังหวัดสมุทรปราการ

ภาพที่ 82 พระเจ้าชมพูนุติเสด็จไปเฝ้าพระเจ้านารายณ์ วัดบางแคใหญ่ จังหวัดสมุทรสงคราม

ภาพที่ 83 พระเจ้าชมพูนุติเสด็จไปเฝ้าพระเจ้านารายณ์ ตู๊พระธรรมเลขที่ กท.279 หอสมุดแห่งชาติ

ภาพที่ 84 พระเจ้าชมพูนติเสด็จไปเฝ้าพระเจ้านริศราช วัดท่าข้าม จังหวัดเชียงใหม่

ภาพที่ 85 พระเจ้าชมพูนติเสด็จไปเฝ้าพระเจ้านริศราช วัดป่าฮวก เมืองหลวงพระบาง

ภาพที่ 86 มโหสถชาดก ตอน สงครามร้อยเอ็ดทัพ วัดบางยี่ขัน กรุงเทพมหานคร

มาฆสามเณรหยุดข้างทรงพระเจ้าชมพูดี

ฉากนี้พบเพียง 4 แหล่งเท่านั้นได้แก่ วัดนางนอง กรุงเทพมหานคร (ภาพที่ 87) วัดไพชยนต์-พลเสพย์ จังหวัดสมุทรปราการ (ภาพที่ 88) ตู้พระธรรมเลขที่ กท.279 (ภาพที่ 89) และวัดป่าฮวก เมืองหลวงพระบางเท่านั้น (ภาพที่ 90) โดยเป็นเรื่องราวเมื่อมาฆสามเณรได้รับพระพุทธฎีกาให้ไปเชิญพระเจ้าชมพูดีลงจากข้าง ซึ่งพระเจ้าชมพูดีไม่ยอมจนมาฆสามเณรต้องแสดงฤทธิ์จนทำให้พระเจ้าชมพูดี พระยาร้อยเอ็ดเมืองและอำมาตย์ต้องเดินเข้าเมืองของพระเจ้าราชาธิราช ซึ่งในฉบับภาคกลางและฉบับลาวให้ข้อมูลคล้ายคลึงกัน คัมภีร์มหาชมพูดีสูตรบรรยายฉากนี้ว่า

...เจ้ามาฆสามเณรรับพระพุทธฎีกาแล้วก็กระทำอิทธิฤทธิ์ไปด้วยฉับเฉียว ประมาณลัดมือเดียวก็บันลือถึงสำนักนี้ของพระเจ้าชมพูดี ครั้นถึงจึงสำแดงกายเป็นราชทูตแล้ว ไปประดิษฐานอยู่ตรงหน้าข้างพระที่นั่งแล้วก็ร้องว่า “มหาราช” ดูกรบพิตรพระราชสมภาร เชิญบพิตรลงจากข้างพระที่นั่งดำเนียรเข้ามาจึงจะควร อันบพิตรทรงข้างเข้ามาถึงเชิงพระนคร สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมนารถพระเจ้าราชาธิราชนี้หาควรไม่ บพิตรเร่งลงจากคอข้าง

“ชมพูดีราชา” สมเด็จพระเจ้าชมพูดีได้ทรงฟังก็โทมน์ศทรงพระพิโรธตรัสบังคับพวกพลนิกายทั้งปวงว่า เหวยสุขาวเจ้าทั้งปวงเร็ว ๆ อย่าช้า จับเอาตัวราชทูตผู้นี้ให้จงได้ฆ่าเสียให้ถึงแก่ความตาย โยธาทั้งหลายก็กลุ่มรวมกันเข้ามาจับตัวเจ้าสามเณร เจ้าสามเณรก็กระทำ

อิทธิฤทธิ์ นฤมิตรกายใหญ่หลวง นำพิภพพิงกล้วยไม้ กระทบพื้นแผ่นดินพสุธา ให้อัมปนาท
หวาดหวั่นไหวแล้วก็แล่นเข้าไปจับหางข้างพระที่นั่ง ไส้ข้างพระที่นั่งให้ล้มกลิ้งไปในสถานทีนั้น
พวกพลนิกายทั้งหลายนั้น ต่างคนต่างสอตั้งตกใจกลัว ต่างคนต่างก็แล่นหนี มีอาจเข้าต่อสู้เจ้า
สามเณรได้

พระยาชมพูบดินทร์ ก็สอตั้งตกพระไทย มีอาจทรงข้างพระที่นั่งต่อไปได้ จึงสรวมสอดคล้อง
พระบาทแก้วมณีแล้วพระหัตถ์ก็ทรงวิเศษเสด็จดำเนิรไปตามมรรคา มีพระยาร้อยเอื้อง
พระองค์แวดล้อม อำมาตย์แสนหนึ่งนั้นติดตามเสด็จไปในเบื้องหลัง พวกพลนิกายทั้งปวงนั้น
เจ้าสามเณรให้ยั้งอยู่ภายนอกแดน...³²

ฉากนี้ที่วัดนางนองและที่ตู้พระธรรมเลขที่ กท.279 มีลักษณะการแสดงออกคล้ายคลึงกัน
โดยแสดงภาพมาฆสามเณรในรูปสามเณรจับงาของช้างทรงพระเจ้าชมพูบดีขึ้น ต่างกันเพียงที่ตู้
พระธรรมเลขที่ กท. 279 แสดงทั้งมาฆสามเณร ช้างทรง พระเจ้าชมพูบดี ข้าราชการบริวารมีขนาด
เท่ากัน (ภาพที่ 89) ในขณะที่วัดนางนองแสดงมาฆสามเณรและช้างทรงมีขนาดใหญ่กว่าพระเจ้าชมพู
บดีและข้าราชการ (ภาพที่ 87) วัดไพชยนต์พลเสพย์แสดงภาพมาฆสามเณรในรูปทวด โดยแสดง
ด้วยรูปบุคคลสวมรัดเกล้ากำลังจับงาช้างงัดขึ้น โดยทั้งมาฆสามเณร ช้างทรง พระเจ้าชมพูบดี
ผู้ติดตามมีขนาดเท่ากัน (ภาพที่ 90) สำหรับวัดป่าฮวกแสดงฉากมากกว่าอีก 3 แห่ก่อนหน้านี้ โดย
แสดงฉากที่มาฆสามเณรยกมือขึ้นห้ามพระเจ้าชมพูบดี มีพระเจ้าชมพูบดีกำลังสั่งให้ทหารไปจับตัว
และมีทหารสองคนถืออาวุธเข้าหามาฆสามเณร และฉากที่มาฆสามเณรแสดงฤทธิ์แปลงกายเป็นยักษ์
จับหางช้างเหวี่ยงไป (ภาพที่ 90) น่าจะเป็นการตีความโดยช่างจากเนื้อความในฉบับลาวที่กล่าวว่ามาฆ
สามเณรเนรมิตกายนำสะพริงกล้วยไม้และจับหางข้างของพระเจ้าชมพูบดี³³

³² ท้าวมหาชมพู : ต้นตำนานพระพุทธรูปทรงเครื่อง, 31 - 33.

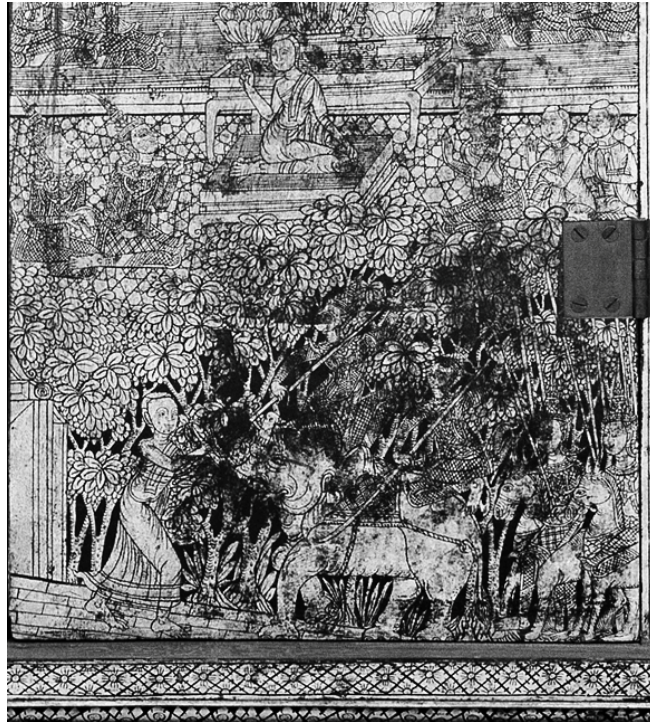
³³ หริณโรจน์ เหลือหลาย, ผู้ปริวรรต, *Sumphupati*, เข้าถึงเมื่อ 2 ธันวาคม 2558,
เข้าถึงได้จาก <http://www.laomanuscripts.net/en/texts/12680#14>

ภาพที่ 87 มาฆสามเณรหยุดช้างพระทรงเจ้าชัมพูบดี วัดนางนอง กรุงเทพมหานคร

ภาพที่ 88 มาฆสามเณรหยุดช้างพระทรงเจ้าชัมพูบดี วัดโพชนัดพลเสพย์ จังหวัดสมุทรปราการ

ภาพที่ 89 มาฆสามเณรหยุดช้างพระทรงเจ้าชมพูบดี ตู๊พระธรรมเลขที่ กท. 279 หอสมุดแห่งชาติ

ภาพที่ 90 มาฆสามเณรหยุดช้างพระทรงเจ้าชมพูบดี วัดป่าฮวก เมืองหลวงพระบาง

พระเจ้าชมพูปติชมเมืองของพระเจ้าราชาธิราช

ฉากนี้เป็นอีกหนึ่งฉากที่นิยมมาก พบทั้งหมด 6 แห่ง ได้แก่ พระที่นั่งพุทไธสวรรย์ กรุงเทพมหานคร (ภาพที่ 91 - 94) วัดนางนอง กรุงเทพมหานคร (ภาพที่ 95 - 98) วัดโพชนัด- พลเสพย์ จังหวัดสมุทรปราการ (ภาพที่ 99 - 101) วัดมหาธาตุวรวิหาร จังหวัดเพชรบุรี (ภาพที่ 102 - 104) ตู้พระธรรมเลขที่ กท.279 (ภาพที่ 105) และวัดป่าฮวก เมืองหลวงพระบาง (ภาพที่ 106 - 108) เป็นเรื่องราวเมื่อพระเจ้าชมพูปติ พระยาร้อยเอ็ดเมืองและอำมาตย์เสนาเดินชมเมืองของพระเจ้าราชาธิราช ซึ่งมีตลาดต่าง ๆ และกำแพงกองทหารต่าง ๆ ซึ่งในฉบับภาคกลางและฉบับลาวให้ข้อมูลตรงกัน ดังความในฉบับภาคกลางว่า

...พระเจ้าชมพูปติเสด็จดำเนินตามเข้ามาตามมรรคาถนนหลวง ก็ได้ทอดพระเนตรเห็นนางนาคทั้งหลายอันรูปโฉมมีพรรณอันอุดม ที่ถือเพศเป็นแม่ค้า ลงเรือเงิน เรือทอง เรือแก้ว พายไปพายมาซื้อเข้าขายของในท้องตลาดน้ำ อันเป็นตลาดของนางวิมลราชเทวีนั้น... ..พระเจ้าชมพูปติเสด็จไปเบื้องหน้าแต่นั้นก็ได้ทอดเนตรเห็นโรงทองของพระยาครุฑ... ..เบื้องหน้าแต่นั้นก็ได้ทอดพระเนตรเห็นช่างทั้งหลายแปดหมื่น แต่พื้นตระกูลฉัตรหัตต์ อันเทวบุตรทั้งหลายถือเพศเป็นนายช่างแล้วแล้ซ้ขี้นำมาเพื่อจะให้อาบน้ำ... ..ชมช่างแล้วเสด็จไปเบื้องหน้าแต่นั้นก็ได้ทอดพระเนตรเห็นม้าทั้งหลายมีม้าพลาหกเป็นต้นเป็นประธาน... ..เสด็จไปเบื้องหน้าแต่นั้นก็ได้ทรงฟังเสียงนกการเวกทั้งหลาย อันส่งเสียงร้องก้องในอากาศเวหาส์ ไพเราะระรี่เรื่อยจะเจ็ยแจ้วจับน้ำพระทัย... ..ได้ทอดพระเนตรเห็นนกแขกเต้าทั้งหลายอันคาบดอกพฤษชาติเป็นต้นว่าดอกจันทน์ มาแต่หิมวันตประเทศ บินตามกันมาเปนหมู่ ๆเสด็จไปเบื้องหน้าแต่นั้น ก็ได้ทอดพระเนตรเห็นกษัตริย์ทั้งหลายอันตั้งสนามฟ้อนแล้วซ้ขีร้อรำฟ้อนเล่นโดยอันควรแก่อัชฌาไศรย... ..ก็ได้ทรงฟังเสียงดุริยางคดนตรีของคนธรรพ์ทั้งหลายอันประชุมกันแล้วแล้ดดีดสีตีเป่าบรรเลงเล่นโดยอันควรแก่ความปรารถนาแห่งตน... ..ทอดพระเนตรเห็นท้าวจตุรมหาราชทั้งหลาย... ..ทอดพระเนตรเห็นสวนอุทยานและสระโบกขรณี อันเป็นที่สนุกสบายดุจพรรณนามาแต่หลัง... ..ทอดพระเนตรเห็นหมู่คนทั้งหลายอันถือเพศเป็นคนตักน้ำเตีรขึ้นเตีรลงเปนพวก ๆ กัน... ..บันลึถึงตลาดเนื้อปลา... ..เห็นร้านตลาดทั้งหลายอันขายเข้าสุกเปนนท้องแฉวไปทั้งสองกราบข้างมรรคา... ..บันลึถึงตลาดป่าดอกไม้... ..บันลึถึงตลาดผลไม้ อันเปนตลาดของนางสุนันทา... ..บันลึถึงตลาดผ้า นางสุจิตราผู้เปนใหญ่ในตลาดผ้านั้น... ..เมื่อไปบันลึถึงตลาดขายเงินนั้นเล่า นางสุธรรมาอันเปนใหญ่ในตลาดขายเงินนั้นเล่า... ..เมื่อไปบันลึถึงตลาดขายทองนั้นเล่า นางสุชาตาอันเปนใหญ่ในตลาดขายทองนั้น... ..บันลึถึงโรงทองแห่งท้าวมหาพรหม... ..บันลึถึงประเทศที่ใกล้แห่งกำแพงทองเหลืองชั้นนอก...³⁴

³⁴ ท้าวมหาชมพู่ : ต้นตำนานพระพุทธรูปทรงเครื่อง, 33 - 40.

ฉากนี้จะแสดงฉากที่มาฆสามเณรนำพระเจ้าชมพูบดีไปเข้าเฝ้าพระเจ้าราชาธิราชโดยระหว่างทางจะผ่านตลาดต่าง ๆ และกำแพงเมืองหลายชั้น ซึ่งมีการแสดงลักษณะของมาฆสามเณรที่แตกต่างกันอยู่ 3 ลักษณะ ได้แก่ แสดงเป็นสามเณร ได้แก่ วัตนางงอง (ภาพที่ 95 - 96) วัตมหาธาตุวรวิหาร (ภาพที่ 102 - 103) ตู้อพระธรรมเลขที่ กท.279 (ภาพที่ 104) แสดงเป็นราชทูต ได้แก่ พระที่นั่งพุทไธ-สุวรรณย์ (ภาพที่ 91 - 92) และแสดงเป็นพระอินทร์ ได้แก่ วัตโพชนต์พลเสพย์ (ภาพที่ 98 - 100) ซึ่งที่วัตโพชนต์พลเสพย์นี้ แม้ในตอนแรกจะแสดงมาฆสามเณรในรูปของราชทูต แต่ก่อนจะเข้าเมืองก็เปลี่ยนลักษณะเป็นพระอินทร์ ซึ่งในวรรณกรรมไม่ปรากฏเนื้อความที่ระบุว่ามาฆสามเณรนี้คือพระอินทร์ แต่หากตรวจสอบชื่อจะพบว่าอดีตชาติของพระอินทร์องค์ปัจจุบันคือมาฆมาณพ³⁵ ดังนั้นมาฆสามเณรอาจหมายถึงพระอินทร์ก็ได้

ส่วนเรื่องราวที่ปรากฏในจิตรกรรมฝาผนังจะปรากฏฉากพระเจ้าชมพูบดีชมตลาดอยู่เสมอ โดยแต่ละที่จะให้รายละเอียดที่ต่างกันออกไป พระที่นั่งพุทไธสุวรรณย์ (ภาพที่ 91) และวัตมหาธาตุวรวิหาร (ภาพที่ 103) มีการเพิ่มเติมฉากตลาดน้ำ วัตนางงองมีฉากที่เดินข้ามสะพาน และพระเจ้าชมพูบดีเดินเข้าเมืองพร้อมกษัตริย์ร้อยเอ็ดเมืองและอำมาตย์ (ภาพที่ 96) วัตโพชนต์พลเสพย์ พระเจ้าชมพูบดีชมตลาดพร้อมกับข้าราชการบริวาร 1 คน (ภาพที่ 100) บนตู่พระธรรมเลขที่ กท.279 ปรากฏเฉพาะฉากชมตลาด (ภาพที่ 105) วัตป่าฮวกเป็นเพียงแห่งเดียวที่ไม่ปรากฏมาฆสามเณร โดยแสดงเพียงพระเจ้าชมพูบดีและข้าราชการบริวารตามเสด็จเท่านั้น (ภาพที่ 106 - 107) แต่ในทุกแหล่งล้วนแสดงแม่ค้าในรูปของชนชั้นสูงทั้งสิ้น

ในขณะที่ภาพโรงช้างโรงม้ากลับพบบ้างไม่พบบ้าง แหล่งที่ปรากฏทั้งโรงช้างและโรงม้า ได้แก่ พระที่นั่งพุทไธสุวรรณย์ (ภาพที่ 93 - 94) วัตนางงอง (ภาพที่ 97 - 98) วัตมหาธาตุวรวิหาร (ภาพที่ 102) และตู่พระธรรมเลขที่ กท. 279 (ภาพที่ 105) ในขณะที่วัตป่าฮวก (ภาพที่ 108) พบเฉพาะโรงช้าง และวัตโพชนต์พลเสพย์พบเฉพาะโรงม้าเท่านั้น (ภาพที่ 101)

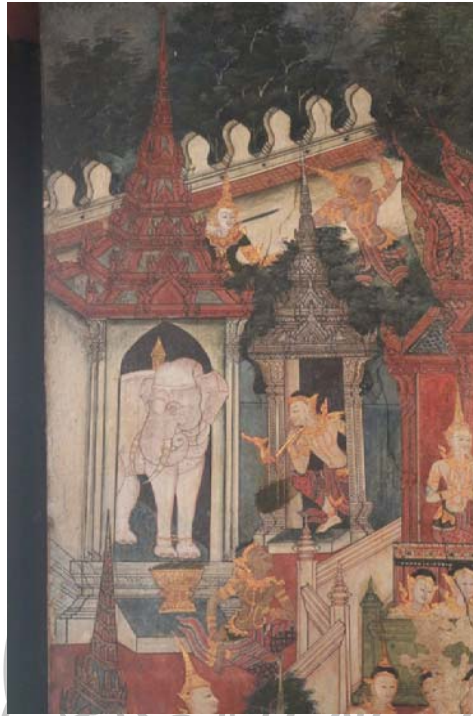
³⁵ สันติ เล็กสุขุม, จิตรกรรมไทยสมัยรัชกาลที่ 3: ความคิดเปลี่ยนการแสดงออกก็เปลี่ยนตาม (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2548) 69.

ภาพที่ 91 พระเจ้าชมพูปติชมเมืองของพระเจ้าราชาธิราช พระที่นั่งพุทไธสวรรย์ กรุงเทพมหานคร

ภาพที่ 92 พระเจ้าชมพูปติชมเมืองของพระเจ้าราชาธิราช พระที่นั่งพุทไธสวรรย์ กรุงเทพมหานคร

ภาพที่ 93 โรงช้าง พระที่นั่งพุทไธสวรรย์ กรุงเทพมหานคร

ภาพที่ 94 โรงม้า พระที่นั่งพุทไธสวรรย์ กรุงเทพมหานคร

ภาพที่ 95 พระเจ้าชมพุดีชมเมืองของพระเจ้าราชาธิราช วัดนางนอง กรุงเทพมหานคร

ภาพที่ 96 พระเจ้าชมพุดีชมเมืองของพระเจ้าราชาธิราช วัดนางนอง กรุงเทพมหานคร

ภาพที่ 97 โรงม้้า วัดนางนอง กรุงเทพมหานคร

ภาพที่ 98 โรงช้าง วัดนางนอง กรุงเทพมหานคร

ภาพที่ 99 พระเจ้าชมพูปติชมเมืองของพระเจ้ายาจิราชา วัดโพชนัดพลเสพย์ จังหวัดสมุทรปราการ

ภาพที่ 100 พระเจ้าชมพูปติชมเมืองของพระเจ้ายาจิราชา วัดโพชนัดพลเสพย์ จังหวัดสมุทรปราการ

ภาพที่ 101 โรงม้า วัดโพชนัดพลเสพย์ จังหวัดสมุทรปราการ

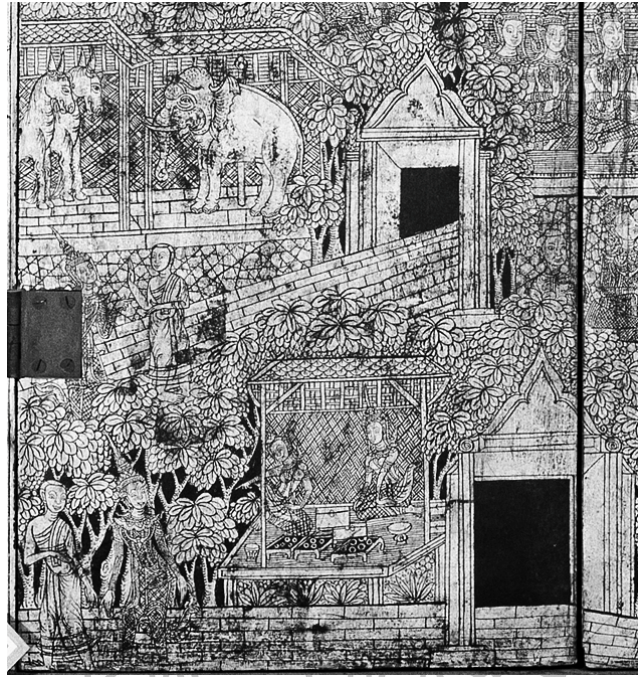
ภาพที่ 102 พระเจ้าชมพูติชมเมืองของพระเจ้ราชาธิราช วัดมหาธาตุวรวิหาร จังหวัดเพชรบุรี

ภาพที่ 103 พระเจ้าชมพุดีชมเมืองของพระเจ้าราชาธิราช วัดมหาธาตุวรวิหาร จังหวัดเพชรบุรี

ภาพที่ 104 ตลาดและคนพายเรือ วัดมหาธาตุวรวิหาร จังหวัดเพชรบุรี

ภาพที่ 105 พระเจ้าชมพุดีชมเมืองของพระเจ้ราชาธิราช ตู้พระธรรมเลขที่ กท.279 หอสมุดแห่งชาติ

ภาพที่ 106 พระเจ้าชมพุดีชมเมืองของพระเจ้ราชาธิราช วัดป่าฮวก เมืองหลวงพระบาง

ภาพที่ 107 พระเจ้าชมพูปติชมเมืองของพระเจ้าราชาธิราช วัดป่าฮวก เมืองหลวงพระบาง

ภาพที่ 108 โรงช้าง วัดป่าฮวก เมืองหลวงพระบาง

พระเจ้าชมพูติเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า

ฉากนี้ถือเป็นฉากที่สำคัญที่สุดเนื่องจากเป็นเพียงฉากเดียวในเรื่องชมพูติสูตรที่ปรากฏทั้ง 8 แห่ง (ภาพที่ 109 - 117) เป็นเรื่องราวเมื่อพระเจ้าชมพูติเดินผ่านกำแพงต่าง ๆ จนถึงที่ประทับของพระพุทธเจ้าในฐานะของจักรพรรดิราช กำลังประทับอยู่เหนือรัตนบัลลังก์ พระเจ้าชมพูติประทับอยู่เบื้องล่างกับมาฆสามเณร เรื่องราวในตอนนี้มีคัมภีร์ทั้งฉบับภาคกลาง ฉบับภาคเหนือและฉบับลาวให้ข้อมูลคล้ายคลึงกัน โดยคัมภีร์มหาชมพูติสูตรได้บรรยายฉากนี้ว่า

...สมเด็จพระเจ้าชมพูติก็ได้ทอดพระเนตรเห็นองค์สมเด็จพระมหากรุณา อันทรงพระรูปพระโฉมงามยิ่งกว่าท้าวมหาพรหม ประดับไปด้วยทิวติงขมาหาปฐิสลักษณะ แลพระอสีตยานุพยัญชนะแปดสิบประการ รุ่งเรืองไปด้วยฉัพพรรณรังสี พระรัศมีหกประการอันเปล่งออกจากพระสรริกายสว่างกระจ่างแจ้งงามประดุจดั่งแก้วมณีโชติได้แสนดวง เสด็จอยู่เหนือรัตนบัลลังก์อันประเสริฐ มีท้าวมหาพรหมถือทิพยเสวตฉัตรกางกั้นอยู่ในทิศภาคย์ข้างพระปฤษฎางค์³⁶

ฉากดังกล่าวในแต่ละวัดมีลักษณะการแสดงออกคล้ายคลึงกัน คือ พระเจ้าราชาธิราชประทับอยู่ภายในปราสาทในจุดกึ่งกลางของฉาก ล้อมรอบด้วยเสนาอำมาตย์ต่าง ๆ พระเจ้าชมพูติประทับอยู่เบื้องล่างด้านหน้าพระเจ้าราชาธิราช โดยในฉากอาจมีมาฆสามเณร ได้แก่ วัดพุทไธสวรรย์ (ภาพที่ 109) วัดนางนอง (ภาพที่ 110) วัดมหาธาตุวรวิหาร (ภาพที่ 111) และตู้พระธรรมเลขที่ กท. 279 (ภาพที่ 114) หรือไม่มีมาฆสามเณร ได้แก่ วัดโพชนัดตพลเสพย์ (ภาพที่ 112) วัดบางแคใหญ่ (ภาพที่ 113) วัดป่าฮวก (ภาพที่ 115) และ วัดท่าข้าม (ภาพที่ 117) อีกทั้งบางแหล่งจะเพิ่มฉากที่มาฆสามเณรกำลังพาพระเจ้าชมพูติมาเข้าเฝ้า ได้แก่ วัดบางแคใหญ่ (ภาพที่ 113) และ วัดป่าฮวก (ภาพที่ 116) อนึ่ง ที่วัดบางแคใหญ่มีการแสดงภาพพระอินทร์ควบคู่กับมาฆสามเณร ซึ่งอาจต้องการแสดงพระอินทร์ในสองสถานะ คือ มาฆสามเณรและพระอินทร์ และที่พระที่นั่งพุทไธสวรรย์ (ภาพที่ 109) วัดนางนอง (ภาพที่ 110) วัดมหาธาตุวรวิหาร (ภาพที่ 111) และวัดโพชนัดตพลเสพย์ (ภาพที่ 112) ปรากฏภาพกลุ่มนักดนตรี ซึ่งอาจหมายถึงเหล่าคนธรรพ์ทั้งหลายในมหาปราสาท คัมภีร์มหาชมพูติสูตรได้บรรยายฉากนี้ว่า

“...ก็คุกเข่าลงเดินเข้าไปถึงคนธรรพ์ทั้งหลายแสนหนึ่ง อันถือเพศเป็นชาวดุริยดนตรี แล้วแลขบร้องรำฟ้อนประโคมแตรสังข์ เครื่องดุริยางคนดนตรีบำรุงบำเรอ สมเด็จพระมหากรุณา”³⁷

³⁶ ท้าวมหาชมพู : ต้นตำนานพระพุทธรูปทรงเครื่อง, 46.

³⁷ เรื่องเดียวกัน.

ลักษณะของพระเจ้าราชาธิราชของแต่ละวัดสามารถแบ่งได้เป็น 3 กลุ่ม กลุ่มแรกแสดงด้วยรูปบุคคลทรงเครื่องกษัตริย์ไม่ถือพระขรรค์ ซึ่งสามารถจำแนกตามท่าทางเป็นแสดงธยานมูทรา หรือปางสมาธิ ได้แก่ วัดนางนอง (ภาพที่ 110) และตู้พระธรรมเลขที่ กท. 279 (ภาพที่ 114) แสดง วิตรรก-มูทราหรือปางสั่งสอน ได้แก่ พระที่นั่งพุทไธสวรรย์ (ภาพที่ 109) และท่าทางอื่น ๆ ได้แก่ วัดมหาธาตุ-วรวิหาร (ภาพที่ 111) กลุ่มที่สองแสดงด้วยรูปบุคคลทรงเครื่องกษัตริย์ถือพระขรรค์ ได้แก่ วัดโพชนัดตพลเสพย์ (ภาพที่ 112) วัดบางแคใหญ่ (ภาพที่ 113) วัดป่าฮวก (ภาพที่ 116) และกลุ่มสุดท้ายแสดงด้วยรูปพระพุทธรเจ้า ได้แก่ วัดท่าข้าม (ภาพที่ 117)

ในบางแหล่งยังมีลักษณะที่แสดงให้เห็นถึงการเล่าเรื่องราว 2 ตอน ในฉากดังกล่าว ได้แก่ พระที่นั่งพุทไธสวรรย์ (ภาพที่ 109) การแสดงพระเจ้าราชาธิราชในท่าวิตรรกมูทราอาจแสดงถึงฉากเทศนาพระเจ้าชมพูบดีในเวลาเดียวกันก็ได้ เพราะปางดังกล่าวเป็นปางสำหรับสั่งสอน และการที่วัดท่าข้าม (ภาพที่ 117) แสดงรูปพระพุทธรเจ้าในฐานะนักบวช อาจแสดงถึงตอนที่พระเจ้าชมพูบดีขอพระพุทธรเจ้าอุปสมบทด้วย เพราะด้านล่างของฉากเป็นฉากที่เหล่ากษัตริย์และเสนาอำมาตย์กำลังอุปสมบท

ลักษณะของพระเจ้าชมพูบดีก็สามารถแบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือ รูปบุคคลทรงเครื่องกษัตริย์ไม่มีรัศมี ได้แก่ พระที่นั่งพุทไธสวรรย์ (ภาพที่ 109) วัดนางนอง (ภาพที่ 110) วัดมหาธาตุวรวิหาร (ภาพที่ 111) ตู้พระธรรมเลขที่ กท. 279 (ภาพที่ 114) วัดบางแคใหญ่ (ภาพที่ 113) และบุคคลทรงเครื่องกษัตริย์มีรัศมี ได้แก่ วัดโพชนัดตพลเสพย์ (ภาพที่ 112) วัดป่าฮวก (ภาพที่ 115 - 116) สำหรับวัดท่าข้าม (ภาพที่ 117) รูปพระเจ้าชมพูบดีสันนิษฐานว่าน่าจะเป็นบุคคลทางด้านซ้ายของพระพุทธรเจ้า เนื่องจากเป็นบุคคลขนาดใหญ่กว่าตัวละครอื่น ๆ แต่ตัวบุคคลมีความลึบเนียนมากจนไม่สามารถระบุได้ว่าอยู่ในลักษณะใด

ภาพที่ 109 พระเจ้าชมพูนุติเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า พระที่นั่งพุทไธสวรรย์ กรุงเทพมหานคร

ภาพที่ 110 พระเจ้าชมพูนุติเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า วัดนางนอง กรุงเทพมหานคร

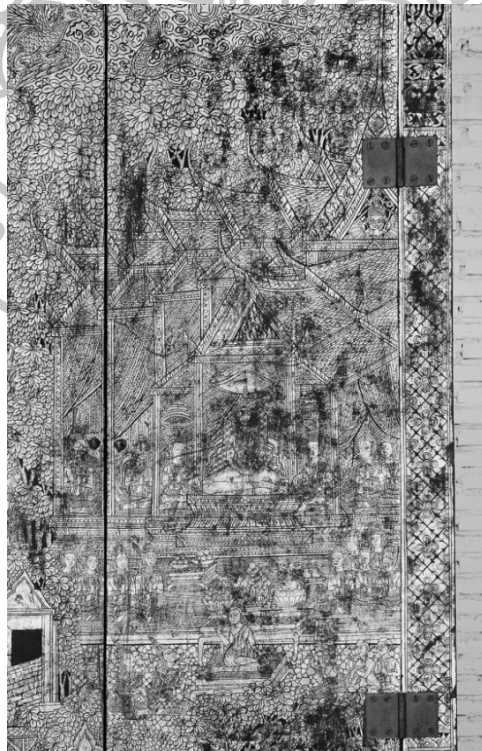
ภาพที่ 111 พระเจ้าชมพูปติเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า วัดมหาธาตุวรวิหาร จังหวัดเพชรบุรี

ภาพที่ 112 พระเจ้าชมพูปติเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า วัดโพชนัดพลเสพย์ จังหวัดสมุทรปราการ

ภาพที่ 113 พระเจ้าชมพุดีเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า วัดบางแคใหญ่ จังหวัดสมุทรสงคราม

ภาพที่ 114 พระเจ้าชมพุดีเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า ตู้พระธรรมเลขที่ กท. 279 หอสมุดแห่งชาติ

ภาพที่ 115 พระเจ้าชมพูนติเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า วัดป่าฮวก เมืองหลวงพระบาง

ภาพที่ 116 พระเจ้าชมพูนติเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า วัดป่าฮวก เมืองหลวงพระบาง

ภาพที่ 117 พระเจ้าชมพูดีเจ้าเฝ้าพระพุทธเจ้า วัดท่าข้าม จังหวัดเชียงใหม่

พระพุทธเจ้าแสดงนรกสวรรค์ให้พระเจ้าชมพูดีทอดพระเนตร

ฉากนี้พบที่วัดนางนอง (ภาพที่ 118 - 120) ตู้พระธรรมเลขที่ กท. 279 (ภาพที่ 121) และ วัดป่าฮวก (ภาพที่ 122 - 126) เป็นเรื่องราวเมื่อพุทธเจ้าปราบพยศของพระเจ้าชมพูดีจนพ่ายแพ้ แต่พระเจ้าชมพูดียังไม่ยอม พระพุทธเจ้าจึงได้เทศนาสั่งสอน และได้เปิดนรกและสวรรค์ให้พระเจ้าชมพูดีได้เห็นเหล่าญาติของตน ซึ่งคัมภีร์ทั้งฉบับภาคกลางและฉบับลาวให้ข้อมูลตรงกัน คัมภีร์มหาชมพูดีสูตรได้บรรยายฉากนี้ว่า

...ข้าแต่พระเจ้าราชาธิราช พระองค์ตรัสฉะนี้ ข้าพเจ้ายังสงสัยอยู่ยังไม่สิ้นสงสัยก่อน ถ้าข้าพเจ้าได้เห็นนรกแล้ว นั้นแลข้าพเจ้าจึงจะสิ้นสงสัย ...ดูกรบพิตรพระราชสมภาร ถ้าตั้งนั้นพระตถาคตจะสำแดงให้พระองค์เห็นบัดนี้ ตรัสเท่านั้นแล้วพระพุทธองค์เข้าสู่ภวิกลีสินบันดาลแผ่นดินให้แยกเป่นช่องลงไปตราบเท่าจนถึงอเวจี สำแดงนรกทั้งหลายให้ปรากฏแล้ว จึงมีพระพุทธปฏิภาตริสว่า ดูกรบพิตรพระราชสมภาร พระองค์จึงทอดพระเนตรดูพระชาติพระวงศ์แห่งบพิตรบัดนี้ เกิดฯ ...สมเด็จพระมหาชมพูดีก็หายสงสัยสนเท่ห์ ทอดพระเนตรเห็นญาติทั้งหลายเสวยทุกข์เวทนามีประการต่าง ๆ ...ข้าแต่พระเจ้าราชาธิราช ญาติข้าพเจ้าที่พระองค์บอกว่าไปสวรรค์ ข้าพเจ้าจะใคร่เห็นสักน้อย “เต ทสเสสิ” พระองค์จึงสำแดงญาติทั้งหลายอันได้ไปสวรรค์ให้ข้าพเจ้าเห็นประจักษ์แจ้งในกาลครั้งนี้ สมเด็จพระผู้มีพระภาคกระทำอิทธิฤทธิ์บันดาลให้สมเด็จพระเจ้าชมพูดีนั้น แลเห็นชั้นจาดุมหาราชิกาดาวดึงษ์ยามา

ดุสิตานิรมมานรดีประนิมิตตะวัสสวดี ... ดูกรบพิตรพระราชสมภารพระองค์จงทอดพระเนตรดู เทวบุตรเทวดาทั้งปวงเกิด เทวบุตรองค์นั้นอยู่ในวิมานอันนั้น เทวบุตรองค์โน้นเป็นญาติของ พระองค์ ฝ่ายเทวดาที่อยู่ในวิมานอันนี้ เทวดาองค์นั้นอยู่ในวิมานอันนั้น เทวดาองค์โน้น อยู่ในวิมานอันโน้น เป็นญาติของพระองค์...³⁸

ฉากนี้ในแต่ละวัดมีที่การแสดงออกคล้ายกัน ที่วัดนางนอง (ภาพที่ 118) แสดงด้วยภาพ พระเจ้าชมพุดีประนมพระหัตถ์และเงยพระพักตร์ขึ้น ด้านบนมีวิมานเทวดา 3 องค์ (ภาพที่ 119) ข้าง ๆ พระองค์มีสัตว์นรกกำลังพนมมือเหนือหัว ส่วนพระเจ้าราชาธิราชหลบเลือนแต่พอเห็นเค้าโครง ว่าน่าจะอยู่ในรูปภิกษุประทับนอกอาคาร (ภาพที่ 120) บนตู้พระธรรมเลขที่ กท. 279 (ภาพที่ 121) แสดงพระพุทธรเจ้าในฐานะภิกษุประทับในอาคาร พระเจ้าชมพุดีประนมพระหัตถ์และเงยพระพักตร์ขึ้น ด้านล่างมีสัตว์นรกพนมมือเหนือหัว แต่ไม่แสดงภาพวิมานเทวดา ในขณะที่วัดป่าฮวก (ภาพที่ 122) พระพุทธรเจ้าแสดงภาพพระเจ้าราชาธิราชแต่ไม่ถือพระขรรค์ (ภาพที่ 123) ต่างจากฉากก่อนหน้านี้ (ภาพที่ 116) ด้านบนแสดงด้วยภาพวิมานเทวดา (ภาพที่ 124) ด้านล่างแสดงภาพการลงโทษในนรก (ภาพที่ 125) ถือเป็นที่ ๆ ให้อารยะเอียดของนรกได้ชัดเจนที่สุด ศ. ดร. ศักดิ์ชัยให้ความเห็นว่าฉากเปิดสวรรค์คือฉากที่เหล่าเทวดาและนางฟ้าทอผ้ากันเพราะทั้งหลายล้วนแต่เครื่องทรงอย่างเทวดา³⁹ (ภาพที่ 126) แต่เนื่องจากในคัมภีร์ไม่ได้มีการกล่าวถึงการทอผ้า มีแต่กล่าวถึงเครื่องแต่งกายและการเล่นดนตรี ประกอบกับด้านบนมีการแสดงวิมานเทวดา อีกทั้งสิ่งต่าง ๆ บนสวรรค์ล้วนเป็นทิพย์ ไม่มีความจำเป็นจะต้องทำอะไร เช่น ทอผ้าด้วยตนเอง ผู้วิจัยเห็นว่าฉากดังกล่าวจึงน่าจะไม่ใช่ฉากสวรรค์ดังที่ได้มีการวิเคราะห์ไว้ และจากทั้ง 3 แหล่งที่ปรากฏฉากนี้จะพบว่า มีเพียงวัดป่าฮวกเพียงแห่งเดียวที่แสดงออกตรงกับคัมภีร์คือแสดงในรูปพระเจ้าราชาธิราช เนื่องจากอีกสองแห่ง คือ วัดนางนอง และตู้พระธรรมเลขที่ กท.279 แสดงในรูปพระพุทธรเจ้า

³⁸ ท้าวมหาชมพู : ต้นตำนานพระพุทธรูปทรงเครื่อง, 62 - 65.

³⁹ ศักดิ์ชัย สายสิงห์, เจตีย์ พระพุทธรูป ฮูปแต้ม สิม ศิลปะลาวและอีสาน, 247.

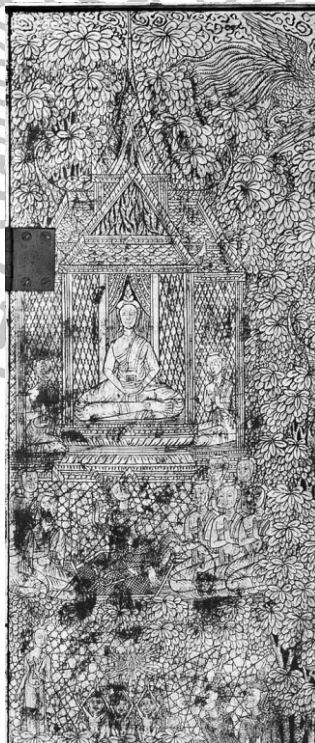
ภาพที่ 118 พระพุทธเจ้าแสดงนรกสวรรค์แก่พระเจ้าชมพูบดี วัดนางนอง กรุงเทพมหานคร

ภาพที่ 119 วิมานเทวดา วัดนางนอง กรุงเทพมหานคร

ภาพที่ 120 พระพุทธเจ้า พระเจ้าชมพูบดีและสัตว์นรก วัดนางนอง กรุงเทพมหานคร

ภาพที่ 121 พระพุทธเจ้าแสดงนรกสวรรค์แก่พระเจ้าชมพูบดี ตู้อพระธรรมเลขที่ กท. 279
หอสมุดแห่งชาติ

ภาพที่ 122 พระพุทธเจ้าแสดงนรกสวรรค์แก่พระเจ้าชมพูดี วัดป่าฮวก เมืองหลวงพระบาง

ภาพที่ 123 พระพุทธเจ้าและพระเจ้าชมพูดี วัดป่าฮวก เมืองหลวงพระบาง

ภาพที่ 124 วิมานเทวดา วัดป่าฮวก เมืองหลวงพระบาง

ภาพที่ 125 ภาพนรก วัดป่าฮวก เมืองหลวงพระบาง

ภาพที่ 126 กลุ่มคนทอผ้า วัดป่าฮวก เมืองหลวงพระบาง

พระเจ้าชมพูปดีออกผนวช

ฉากนี้พบวัดนางนอง (ภาพที่ 127) และวัดท่าข้าม (ภาพที่ 128 - 129) เป็นเรื่องเมื่อพระเจ้าชมพูปดีได้ฟังธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้าและปรารถนาพระบรพชาเป็นภิกษุ ซึ่งพระพุทธเจ้าก็อนุญาติ ซึ่งคัมภีร์ของภาคกลางและลาวกล่าวข้อความคล้ายคลึงกัน โดยคัมภีร์มหา ชมพูปดีสูตรบรรยายฉากนี้ว่า

...ข้าแต่พระผู้ทรงพระภาคเป็นอันงามพระพุทธเจ้า “มโปพพาเขตติ” พระพุทธองค์ได้ทรงพระกรุณาโปรดประทานบรพชาแก่ข้าพระองค์บัดนี้เกิด สมเด็จพระมหากษัตริย์มีพระพุทธฎีกาตรัสว่า “สวา ขาเตธมเม ทุกขสสนต์ พรหมจรรย์ จเรหิ” ดุกรบพิตรพระราชสมภารพระองค์จงประพฤติซึ่งศาสนพรหมจรรย์ในศาสนธรรม อันพระตถาคตตรัสเทศนาไว้ บพิตรจงกระทำให้สิ้นทุกข์สิ้นโภยวันนีบัดนี้เกิดฯ ในกาลเมื่อสมเด็จพระมหากษัตริย์มีพระพุทธฎีกาตรัสฉะนี้ อันว่าบริวารทั้งแปดประการก็ลอยมาสอดสรวมลงในกายของพระยาชมพูปดี ๆ ก็รับพระราชทานเอหิภิกขุบรพชา ในบวรพุทธศาสนาในกาลครั้งนั้น “ภควา ราชานัม ปพพาเขตวา” สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าเมื่อบรพชาพระยาชมพูปดีแล้ว ก็บรพชาพระยาทั้งร้อยเอ็ดจพระองค์แลอำมาตย์แสนหนึ่งในลำดับนั้น...⁴⁰

⁴⁰ ท้าวมหาชมพู : ต้นตำนานพระพุทธรูปทรงเครื่อง, 78 - 79.

ที่วัดนางนอง (ภาพที่ 127) ได้แสดงฉากนี้ด้วยภาพพระพุทธเจ้าในรูปของนักบวชประทับในอาคาร มีพระเจ้าชมพูปติประทับนั่งพนมมืออยู่เบื้องหน้า ด้านล่างมีเหล่ากษัตริย์ทั้งร้อยเอ็ดเมืองกำลังพนมมือเช่นกัน ในขณะที่วัดท่าซำม (ภาพที่ 128) แสดงฉากที่เหล่ากษัตริย์และอำมาตย์บรรพชา โดยแสดงภาพภิกษุหลายรูปกำลังปลงผมให้กับบุคคลจำนวนมาก (ภาพที่ 129)แต่ไม่ได้แสดงรูปของพระเจ้าชมพูปติ ซึ่งอาจเป็นการใช้ฉากร่วมกับฉากที่พระเจ้าชมพูปติเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าก็ได้

ภาพที่ 127 พระเจ้าชมพูปติออกผนวช วัดนางนอง กรุงเทพมหานคร

ภาพที่ 128 พระเจ้าชมพูดีชอุปสมบท วัดท่าข้าม จังหวัดเชียงใหม่

ภาพที่ 129 เสนาอำมาตย์อุปสมบท วัดท่าข้าม จังหวัดเชียงใหม่

ขุนนางพระเจ้าชมพูปติกลับมาเข้าเฝ้าพระนางกาญจนเทวี

ฉากนี้พบเฉพาะที่วัดนางนอง (ภาพที่ 130) เท่านั้น เป็นเหตุการณ์เมื่อพระเจ้าชมพูปติได้ฝากให้คนที่ไม่ได้บวชและจะกลับไปยังปัญญาตนครให้ไปแจ้งแกมเหสีและโอรสของตน ซึ่งเมื่อเข้าไปแจ้งเรื่องแล้ว ซึ่งเมื่อทั้งสองพระองค์ได้ฟังแล้ว ก็เสด็จไปยังสำนักของพระเจ้าชมพูปติ คัมภีร์มหาชมพูปติสูตรได้บรรยายฉากนี้ว่า

“...เมื่อพระเจ้าชมพูปติเถรสั่งเนื้อความฉะนี้ พวกพณิกายทั้งหลายนั้นกลับมาถึงพระนครแล้ว ก็กราบทูลแจ้งประพตติข่าวสาสน์นั้นแก่นางกาญจนเทวี แลเจ้าศิริคุตราชกุมาร...”⁴¹

ฉากนี้ที่วัดนางนอง (ภาพที่ 130) แสดงด้วยภาพนางกาญจนเทวีในรูปสตรีสวมเครื่องทรงกษัตริย์ประทับในปราสาท มีคนกำลังกราบทูลเรื่องอยู่เบื้องล่างโดยไม่แสดงภาพของศิริคุตราชกุมารแต่อย่างใด

ภาพที่ 130 ขุนนางพระเจ้าชมพูปติกลับมาเข้าเฝ้าพระนางกาญจนเทวี วัดนางนอง กรุงเทพมหานคร

⁴¹ ท้าวมหาชมพู : ตันต่านานพระพุทธรูปทรงเครื่อง, 80.

พระนางกาญจนเทวีเสด็จไปเฝ้าพระชมพูบดีเถร

ฉากรูปนี้พบเฉพาะที่วัดนางนอง (ภาพที่ 131) เช่นกันกับฉากก่อนหน้านี้ โดยเป็นเหตุการณ์เมื่อนางกาญจนเทวีและศิริศุตราชกุมารเดินทางมาเฝ้าพระชมพูบดีเถร โดยคัมภีร์มหาชมพูบดีสูตรได้บรรยายไว้ว่า

...นางกาญจนเทวีแลเจ้า ศิริศุตได้ฟังประพจน์ข่าวสาส์น ก็เสด็จออกนอกพระนครกับเสนาจกนิกรทั้งหลายเปนอันมากมาสู่สำนักนี้พระชมพูบดีเถร สมเด็จพระมหากรรณาสัมมาสัมพุทธเจ้า ก็ใช้เจ้ามาฆสามเณรให้ย้อมรรดาเข้าให้ใกล้...⁴²

ฉากนี้ที่วัดนางนอง (ภาพที่ 131) แสดงด้วยภาพขบวนเสนาอำมาตย์ที่มีนางกาญจนเทวีประทับมาในราชรถพร้อมกับสตรีสูงศักดิ์อีกคนหนึ่ง โดยไม่ปรากฏรูปของศิริศุตราชกุมารในฉากดังกล่าว

ภาพที่ 131 พระนางกาญจนเทวีเสด็จมาเฝ้าพระชมพูบดีเถร วัดนางนอง กรุงเทพมหานคร

⁴² ท้าวมหาชมพู : ต้นตำนานพระพุทธรูปทรงเครื่อง, 80 - 81.

พระนางกาญจนเทวีเสด็จมาเฝ้าพระชมพูปติเถรแล้วออกผนวช

ฉากนี้พบเฉพาะที่วัดนางนอง (ภาพที่ 132 - 133) และวัดป่าฮวก (ภาพที่ 134) เท่านั้น เป็นเหตุการณ์ตอนท้ายของเรื่องที่กำลังถึงเมื่อนางกาญจนเทวีและศิริคุตรราชกุมารเสด็จมาถึงวัดเวฬุวนารามและได้เข้าเฝ้าพระชมพูปติเถร ก่อนจะได้ฟังพระธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้าก่อนที่จะส่งพระองค์จะบรรพชาเป็นภิกษุ และภิกษุณี โดยศิริคุตรราชกุมารบรรพชาในสำนักของพระชมพูปติเถร ส่วนนางกาญจนเทวีบรรพชาในสำนักนางพิมพาเถรีภิกษุณี โดยทั้งฉบับภาคกลางและฉบับลาวกล่าวตรงกัน ดังความในคัมภีร์มหาชมพูปดีสูตรบรรยายไว้ว่า

... แล้วมาฟังพระสัทธรรมเทศนาในสำนักนี้ของสมเด็จพระมหากรุณา พระนางมีศรัทธา จึงตัดมวยพระเกศแลปิ่นแก้วบูชาพระสัทธรรมเทศนาแล้วก็ขอบรรพชาอุปสมบท พระพุทธองค์ก็ส่งไปให้บวชในสำนักนี้ของพระพิมพาเถรีภิกษุณี นางกาญจนเทวี ก็ได้สำเร็จพระอรหัตผลในขณะที่ทรงบรรพชาปรากฏในบรรพพุทธศาสนา ได้บัญญัตินามชื่อนางกาญจนเถรี เจ้าศิริคุตรก็บรรพชาในสำนักนี้แห่งพระชมพูปติเถร ก็ได้สำเร็จพระอรหัต⁴³

ฉากนี้ที่วัดนางนอง (ภาพที่ 132 - 133) แสดงด้วยภาพนางกาญจนเทวี เจ้าศิริคุตรราชกุมาร และผู้ตามเสด็จกำลังพนมมืออยู่เบื้องหน้าพระพุทธเจ้าซึ่งประทับบนบัลลังก์ ล้อมรอบด้วยภิกษุและภิกษุณีในอาคาร ในขณะที่วัดป่าฮวก (ภาพที่ 134) แสดงด้วยภาพพระชมพูปติเถรประทับอยู่ในปราสาทโดยมีนางกาญจนเถรีประทับอยู่ด้วย มีภิกษุประทับนั่งพนมมืออยู่โดยรอบ ซึ่งศ. ดร. ศักดิ์ชัย สายสิงห์ ได้กล่าวว่าในภาพมีภิกษุณีซึ่งเป็นนางก้านัลที่ตามเสด็จมา⁴⁴ อย่างไรก็ตามในคัมภีร์ไม่ได้ระบุว่า มีนางก้านัลที่ออกผนวชพร้อมกับนางกาญจนเทวี ดังนั้นในภาพจึงน่าจะมีเพียงภิกษุเท่านั้น

⁴³ ท้าวมหาชมพู : ต้นตำนานพระพุทธรูปทรงเครื่อง, 81 - 82.

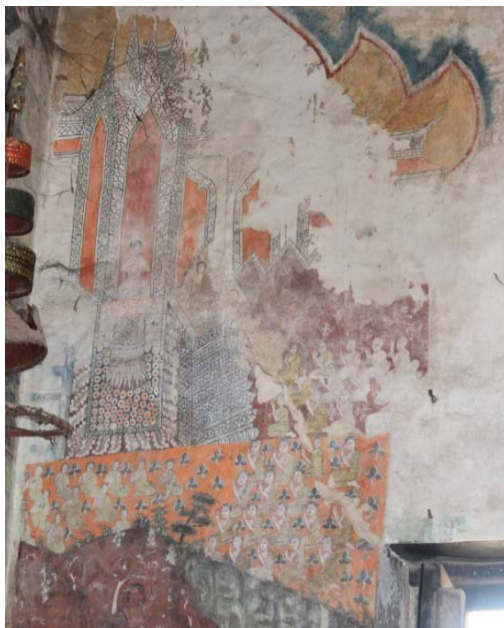
⁴⁴ ศักดิ์ชัย สายสิงห์, เจตีย์ พระพุทธรูป ฮูปแต้ม สิม ศิลปะลาวและอีสาน, หน้า 248.

ภาพที่ 132 พระนางกาญจนเทวีเฝ้าพระชมพูปติเถรและออกผนวช วัดนางนอง กรุงเทพมหานคร

ภาพที่ 133 พระนางกาญจนเทวีเฝ้าพระชมพูปติเถรและออกผนวช วัดนางนอง กรุงเทพมหานคร

ภาพที่ 134 พระชมพูนุติเถร นางกานัจจนเทวีเถรี และข้าราชการบริพารออกผนวช วัดป่าฮวก เมืองหลวงพระบาง

วิเคราะห์จิตรกรรมฝาผนังเรื่องชมพูนุติสูตร

จากฉากทั้งหมด 20 ฉากที่พบในงานจิตรกรรมทั้งหมด 8 แห่ง (ดูตาราง 2) เราจะพบว่า ฉากที่เป็นนิยมมากที่สุดคือ ฉากพระเจ้าชมพูนุติเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า ซึ่งถือเป็นเหตุการณ์ที่สำคัญที่สุดในชมพูนุติสูตร ซึ่งตัวละครสำคัญของเรื่องนี้ทั้งสองคือพระพุทธเจ้าและพระเจ้าชมพูนุติได้พบกันเป็นครั้งแรก และยังเป็นจุดเริ่มต้นที่ทำให้พระเจ้าชมพูนุติได้บวชเป็นภิกษุในพุทธศาสนาด้วย ดังจะเห็นว่าไม่ว่าพื้นที่หรือจำนวนฉากจะน้อยเพียงใด ก็จะมีการเขียนฉากนี้เสมอ และยังเป็นเพียงฉากเดียวที่พบครบทั้ง 8 แห่ง

ฉากที่พบมากเป็นอันดับรองลงมาคือ พบทั้งหมด 7 แห่ง ได้แก่ฉากที่พระเจ้าชมพูนุติเดินทางมาเฝ้าพระเจ้าราชาธิราช ซึ่งไม่พบเฉพาะที่พระที่นั่งพุทไธสวรรย์ ฉากนี้มีความสำคัญเพราะเป็นการเดินทางที่จะนำพระเจ้าชมพูนุติไปยังเส้นทางแห่งการบวช

ถัดลงมา พบทั้งหมด 6 แห่ง ได้แก่ ฉากพระเจ้าชมพูนุติชมเมือง ซึ่งไม่พบเฉพาะที่วัดบางแคใหญ่และวัดท่าข้าม และฉากที่พระเจ้าชมพูนุติทำลายยอดปราสาทพระเจ้าพิมพิสาร ซึ่งไม่พบแค่วัดไพชยนต์พลเสพย์และวัดบางแคใหญ่ ฉากทั้งสองถือว่าเป็นจุดเริ่มต้นของการเดินทางสู่ทางแห่งธรรมของพระเจ้าชมพูนุติ โดยฉากที่พระเจ้าชมพูนุติทำลายยอดปราสาทพระเจ้าพิมพิสารนั้นเป็นจุดเริ่มต้นที่จะนำพระเจ้าชมพูนุติมาเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า ในขณะที่ฉากที่พระเจ้าชมพูนุติชมเมืองนั้นเป็นจุดเริ่มของการลตทอดที่รู้มานะของพระเจ้าชมพูนุติ

รองลงมาคือฉากที่พระอินทร์เป็นราชทูตมาเชิญพระเจ้าชมพูบดี พบทั้งหมด 5 แห่ง ยกเว้น พระที่นั่งพุทไธสวรรย์ วัดโพชนัดพลเสพย์ และวัดท่าข้าม ลำดับถัดมาพบทั้งหมด 4 แห่ง ได้แก่ พระเจ้าพิมพิสารเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า พระเจ้าชมพูบดีแพ้วราชทูต และมาฆสามเณรหยุดข้าง พระเจ้าชมพูบดี ฉากที่พระเจ้าพิมพิสารเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้านั้น ถือเป็นฉากที่จะชักนำให้พระเจ้าชมพูบดีได้พบกับพระพุทธเจ้า ในขณะที่ อีก 3 ฉากที่เหลือเป็นฉากที่เน้นเรื่องของการแสดงปาฏิหาริย์ของตัวละครในเรื่อง และเป็นฉากที่ทำให้อำนาจของพระเจ้าชมพูบดีดูเหมือนกับลดลงจากที่คัมภีร์ได้กล่าวไว้ในช่วงต้น นอกเหนือจากฉากที่กล่าวมาทั้งหมดนี้จะเป็นเพียงฉากที่พบประปราย

จากข้อมูลข้างต้นทำให้เราเห็นว่า ฉากที่ช่างนิยมเขียนอย่างมาก คือ เนื้อเรื่องตั้งแต่พระเจ้าชมพูบดีเสด็จมาเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าจนถึงตอนที่พระเจ้าชมพูบดีเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า เพราะถือเป็นหัวใจหลักของเรื่องชมพูบดีสูตรนี้ ดังจะเห็นจากพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ กรุงเทพมหานคร วัดบางแคใหญ่ จังหวัดสมุทรสงคราม และวัดท่าข้าม จังหวัดเชียงใหม่ ที่แม้จะมีพื้นที่การเขียนไม่มาก แต่ก็ยังเลือกเรื่องราวนี้มาเขียนลงไปบนผนัง และฉากเหล่านี้ยังเป็นฉากที่ช่างสามารถใส่รายละเอียดได้มาก ทั้งกระบวนเสด็จ ลักษณะเมือง ผู้คนในเมือง เป็นต้น

ในกรณีที่มีพื้นที่ในการเขียนจิตรกรรมมาก ก็มักจะแสดงเนื้อเรื่องในช่วงต้นไปจนถึงช่วงกลางของพระสูตรคือตั้งแต่พระเจ้าชมพูบดีเสด็จออกจากเมืองจนไปพบปราสาทพระเจ้าพิมพิสาร ไปจนถึงพระเจ้าชมพูบดีเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้ามากกว่าจะแสดงเนื้อเรื่องในตอนท้าย คือ การแสดงธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้า ซึ่งอาจเป็นเพราะเนื้อหาในช่วงต้นมีลักษณะที่เป็นรูปธรรมมากกว่า สามารถนำมาแสดงเป็นจิตรกรรมฝาผนังได้โดยง่าย ในขณะที่เนื้อหาในการเทศนาเป็นเรื่องราวที่เป็นนามธรรมยากต่อการแสดงในงานจิตรกรรม ดังจะเห็นว่า วัดส่วนใหญ่นิยมจบเรื่องราวในจิตรกรรมฝาผนังในฉากที่พระเจ้าชมพูบดีเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า ทั้งที่ยังมีเนื้อหาหลังจากนั้น ซึ่งเป็นเรื่องราวการบวชของพระเจ้าชมพูบดี ซึ่งเป็นเหตุการณ์ที่มีความสำคัญเช่นเดียวกัน แต่อาจจะมีความสำคัญน้อยกว่าเหตุการณ์ที่พระเจ้าชมพูบดีเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า

และที่พระที่นั่งพุทไธสวรรย์มีประเด็นที่น่าสนใจคือการเลือกเรื่องชมพูบดีสูตรไปเขียนแทรกลงในเรื่องพุทธประวัติ ซึ่งเป็นเนื้อเรื่องหลักของจิตรกรรมฝาผนังที่นี่ ซึ่ง Dr. Peter Skilling ได้ให้ความเห็นว่า เป็นเพราะจิตรกรรมฝาผนังที่พระที่นั่งพุทไธสวรรย์นี้เขียนขึ้นก่อนสมัยรัชกาลที่ 3 ซึ่งเกิดปฐมสมโพธิกถา ซึ่งเป็นงานที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสได้ชำระขึ้น ดังนั้นจึงมีเนื้อหาที่แตกต่างกันออกไป โดยช่างที่เขียนน่าจะเขียนจากเรื่องราวที่ตนรับรู้อยู่แล้ว⁴⁵

⁴⁵ ข้อคิดเห็นจากการสัมภาษณ์ Peter Skilling, นักวิชาการของ EFEO, 9 มีนาคม 2559.

ตารางที่ 2 แสดงผลสรุปการศึกษาภาพจิตรกรรมฝาผนังที่ปรากฏ (ต่อ)

ฉากที่ปรากฏ	แหล่ง*							
	1	2	3	4	5	6	7	8
พระพุทธเจ้าแสดงนรกสวรรค์ให้พระเจ้าชัมพูบดีทอดพระเนตร		✓				✓	✓	
พระเจ้าชัมพูดีออกผนวช		✓						✓
ขุนนางพระเจ้าชัมพูดีกลับมาเข้าเฝ้าพระนางกาญจนเทวี		✓						
พระนางกาญจนเทวีเสด็จไปเฝ้าพระชัมพูบดีเถร		✓						
พระนางกาญจนเทวีเสด็จมาเฝ้าพระชัมพูบดีเถรและออกผนวช		✓					✓	
<p>*อธิบายตารางที่ 2</p> <p>1 = พระที่นั่งพุทไธสวรรย์ กรุงเทพมหานคร</p> <p>2 = วัดนางนอง กรุงเทพมหานคร</p> <p>3 = วัดมหาธาตุวรวิหาร จังหวัดเพชรบุรี</p> <p>4 = วัดไพชยนต์พลเสพย์ จังหวัดสมุทรปราการ</p> <p>5 = วัดบางแคใหญ่ จังหวัดสมุทรสงคราม</p> <p>6 = ตู้พระธรรมเลขที่ กท. 279 หอสมุดแห่งชาติ กรุงเทพมหานคร</p> <p>7 = วัดป่าฮวก เมืองหลวงพระบาง</p> <p>8 = วัดท่าข้าม จังหวัดเชียงใหม่</p> <p>* = ปรากฏฉากดังกล่าวที่แหล่งนั้น</p>								

บทที่ 5

แนวคิดการเขียนจิตรกรรมเรื่องชมพูบดีสูตร

แม้ว่าแหล่งที่พบจิตรกรรมเรื่องชมพูบดีสูตรจะมีเพียง 8 แหล่ง แต่เรากลับพบลักษณะการเขียนที่แตกต่างกันออกไป ซึ่งความแตกต่างนี้ส่งผลให้แนวคิดเบื้องหลังการเขียนจิตรกรรมในแต่ละแหล่งมีความแตกต่างกันไปด้วย โดยสามารถแบ่งออกได้เป็น 3 ลักษณะ ได้แก่

1. เขียนเต็มพื้นที่ทุกด้านของผนัง
2. เขียนบริเวณผนังสกัดหน้าหรือสกัดหลัง
3. เขียนแทรกอยู่ระหว่างเรื่องราวอื่น ๆ
4. เขียนบนตู้พระธรรม

เขียนเต็มพื้นที่ทุกด้านของผนัง

การเขียนเรื่องชมพูบดีสูตรที่ผนังทุกด้านนั้นพบที่อุโบสถวัดนางนอง กรุงเทพมหานคร และสิมวัดป่าฮวก เมืองหลวงพระบาง จิตรกรรมฝาผนังเรื่องชมพูบดีสูตรภายในพระอุโบสถวัดนางนองนี้เป็นสิ่งที่จะช่วยเสริมแนวคิดเรื่อง พระจักรพรรดิราช ของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวให้ชัดเจนยิ่งขึ้น เพราะที่ตั้งของวัดนางนองเป็นนิวาสถานเดิมของ คือ กรมสมเด็จพระศรีสุลาลัยหรือเจ้าจอมมารดาเรียม¹ นั่นก็คือ พื้นที่นี้เป็นที่ประสูติของพระเจ้าจักรพรรดิ หรือ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

นอกจากจิตรกรรมฝาผนังแล้ว พระพุทธรูปประธานภายในวัดแห่งนี้ก็เป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องอย่างพระจักรพรรดิราช (ภาพที่ 10) ภาพลายรดน้ำที่บริเวณบานประตูหน้าต่างและประตูยังทำเป็นรูปแก้ว 7 ประการของพระมหากจักรพรรดิ หรือ สัตตรัตนะ และยังมีภาพเครื่องราชูปโภคและเครื่องสูงด้วย (ภาพที่ 135) ทั้งหมดทั้งหมดล้วนเป็นสิ่งที่เชื่อมโยงระหว่างพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเข้ากับแนวคิดเรื่องพระจักรพรรดิราชเชิงปรัมปราคติ ซึ่งมีฐานะทั้งเป็นสมมติเทพอย่างพราหมณ์ เป็นหน่อพุทธางกูร เชื้อไขของพระพุทธเจ้า พระโพธิสัตว์ พระธรรมราชา พระราชาธิราช

¹ วัดนางนอง (กรุงเทพฯ: มติชน, 2558. พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พระเทพสิทธิเวที, 25 เมษายน 2558), 26 - 27.

และพระจักรพรรดิราชผู้เป็นราชาที่ยิ่งใหญ่ในทางโลกด้วย² และทำให้พระอุโบสถแห่งนี้เป็นสถานที่ที่แสดงถึงคติของพระจักรพรรดิราชได้ชัดเจนครบถ้วนยิ่งกว่าแหล่งอื่นใด³

เหตุที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวพยายามจะแสดงความเป็นพระจักรพรรดิราชของพระองค์เองอาจเนื่องมาจากสถานะของพระองค์ก่อนขึ้นครองราชย์เนื่องจากทรงเป็นพระราชโอรสของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยและเจ้าจอมมารดาเรียม⁴ ซึ่งตามธรรมเนียมแต่โบราณผู้ที่ควรจะได้ราชสมบัติควรเป็นพระราชโอรสซึ่งประสูติจากพระอัครมเหสี⁵ ทำให้สถานะของพระองค์ต่างจากพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยและพระบาทสมเด็จพระเจ้าจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งต่างก็เป็นพระราชโอรสอันประสูติแต่พระอัครมเหสีทั้งสองพระองค์ ทำให้แม้พระองค์จะได้รับการสถาปนาโดยความเห็นในที่ประชุมขุนนางและได้ขึ้นครองราชย์ พระองค์ก็จำเป็นต้องสร้างความชอบธรรมในการขึ้นครองราชย์ให้แก่พระองค์เอง

นอกจากนี้ การเลือกเรื่อง ชมพุดีสู่ตรมาเขียนในพุทธสถานน่าจะเป็นเพราะพระสูตรนี้มีความเกี่ยวข้องกับระหว่างสถาบันกษัตริย์และพุทธศาสนาในเวลาเดียวกัน เพราะสาระสำคัญของพระสูตรนี้ต้องการสื่อว่าแม้ว่าพระจักรพรรดิราชจะเป็นใหญ่เหนือกษัตริย์ทั้งมวลก็ไม่ได้ยิ่งใหญ่ไปกว่าพระธรรมและการหลุดพ้น และในตอนท้าย พระเจ้าชมพุดิก็ยกออกผนวชจนสำเร็จเป็นพระอรหันต์อันเป็นแบบอย่างของพระมหากษัตริย์ผู้ทรงธรรม⁶

² วัตนางนอง, 68 - 70.

³ ศานติ ภัคดีคำ, “จิตรกรรมฝาผนังเรื่อง “ทำวมหาชมพู” พระอุโบสถ วัตนางนองวรวิหาร,” *เมืองโบราณ* 32, 3 (กรกฎาคม - กันยายน 2549): 64.

⁴ *ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 33*, เล่มที่ 20 (พระนคร: คุรุสภา, 2510), 56-57.

⁵ เทอดพงศ์ คงจันทร์, *การเมืองเรื่องสถาปนาพระจอมเกล้า* (กรุงเทพฯ: มติชน, 2547), 33.

⁶ ศักดิ์ชัย สายสิงห์, *เจดีย์ พระพุทธรูป สูปแต้ม ลิม ศิลปะลาวและอีสาน* (กรุงเทพฯ: มิวเซียมเพรส, 2555), 239.

ภาพที่ 135 เครื่องราชูปโภคและขุนคลังแก้วที่บ้านและประตูโบสถ์ วัดนางนอง กรุงเทพมหานคร

ซึ่งแนวคิดทั้งเรื่องความเป็นพระจักรพรรดิราช และความยิ่งใหญ่ของพระธรรมและการหลุดพ้นเหนือกว่าการเป็นพระจักรพรรดิราชของวัดนางนองนี้ยังส่งแรงบันดาลใจให้กับวัดป่าฮวก เมืองหลวงพระบาง แม้วัดนี้จะใช้พระพุทธรูปปางมารวิชัยเป็นพระพุทธรูปประธาน ไม่ใช่พระพุทธรูปทรงเครื่องอย่างพระมหาจักรพรรดิดังเช่นที่วัดนางนอง แต่วัดแห่งนี้ยังตั้งอยู่บริเวณเชิงเขาพูสี ซึ่งเป็นภูเขาศักดิ์สิทธิ์ของเมืองหลวงพระบาง อีกฝั่งหนึ่งคือพระราชวังของเจ้ามหาชีวิตเมืองหลวงพระบาง การเลือกจิตรกรรมฝาผนังเรื่องชมพูบดีสูตรมาเขียนนี้อาจมีความสัมพันธ์กับการยกสถานะของเจ้ามหาชีวิตของหลวงพระบางให้เทียบเท่ากับพระจักรพรรดิราชเช่นเดียวกับวัดนางนอง ซึ่งสร้างก่อนหน้าวัดป่าฮวกเพียงไม่เกิน 20 ปี เท่านั้น⁷

⁷ เนื่องจากประวัติของวัดแห่งนี้ยังมีการกล่าวไม่ตรงกัน บ้างว่าสร้างในปี พ.ศ.2394 บ้างว่าสร้างในปี พ.ศ. 2404 แต่ทั้งสองรัชกาลยังคงอยู่ในรัชกาลของพระเจ้าจันทรเทพประภาคุณเหมือนกัน ดูรายละเอียดใน ศักดิ์ชัย สายสิงห์, **เจดีย์ พระพุทธรูป ฮูปแต้ม ลีลา ศิลปะลาวและอีสาน**, 231.

การปรากฏเรื่องราวที่พิเศษเช่นเรื่องชมพูบดีสูตรนี้ในเมืองหลวงพระบาง ยังแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของราชสำนักสยามและราชสำนักเมืองหลวงพระบางได้อีกด้วย เพราะวัดหลายแห่งในหลวงพระบาง เช่น วัดป่าแคหรือวัดสีพุทธะบาด (ภาพที่ 136) ซึ่งสร้างในปี พ.ศ.2396 ในรัชกาลของพระเจ้าจันทรเทพประภาคุณ ก็ปรากฏการมีช่างไทยมาช่วยในการก่อสร้างด้วย⁸

นอกจากนี้ พระราชบิดาของพระเจ้าจันทรเทพประภาคุณคือ พระเจ้ามังธาตุราช ก็ได้มีโอกาสมาประทับอยู่กรุงเทพมหานครถึง 2 ปี ในระหว่าง พ.ศ. 2367-2369 โดยทรงเสด็จมาเพื่อนำสิ่งของลงมาทำบุญในการพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยและขอผนวชที่วัดพระศรีรัตนศาสดารามและจำพรรษาอยู่ที่วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ และจะลาผนวชเมื่อออกผนวชได้ 1 พรรษาและอยู่ทำราชการ ณ กรุงเทพมหานครก่อนที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจะพระราชทานเครื่องราชกกุธภัณฑ์และให้กลับไปครองเมืองหลวงพระบางตามเดิมในปี พ.ศ. 2369⁹ เชื่อว่าในคราวที่กลับไปครองเมืองนี้ น่าจะเป็นช่วงเวลา ศิลปะรัตนโกสินทร์ได้แพร่เข้าไปยังเมืองหลวงพระบางอย่างมาก ดังปรากฏเจดีย์ของพระแม่เจ้าปทุมมา (ภาพที่ 137) อัครมเหสีของพระเจ้ามังธาตุราชที่วัดทาดหลวง เมืองหลวงพระบาง ซึ่งมีรูปแบบใกล้เคียงกับเจดีย์หมู่ทรงเครื่องที่วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามอย่างมาก¹⁰

และในรัชกาลของพระเจ้าจันทรเทพประภาคุณ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวยังได้พระราชทานพระบาง พระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ของอาณาจักรล้านช้างกลับไปคืนไปตามคำขอของเจ้าอุปราชในปี พ.ศ. 2409¹¹ แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์อันดีระหว่างสองอาณาจักรต่างจากอีก 2 อาณาจักร ของล้านช้าง คือ อาณาจักรล้านช้างเวียงจันทน์ ที่ถูกปราบปรามในสมัยเจ้าอนุวงศ์และถูกทิ้งร้าง¹² หรืออาณาจักรล้านช้างจำปาสักที่มีปัญหาในราชสำนักหลายครั้ง ทั้งความขัดแย้งระหว่างเจ้าหมาน้อยและเจ้าธรรมกิติกาในรัชกาลเจ้าหมาน้อย หรือกบฏอ้ายสาเกียดโง้งในรัชกาลเดียวกัน¹³ รวมไปถึงในรัชกาลเจ้าราชบุตร (โย่) บุตรของเจ้าอนุวงศ์ที่ไปครองเมืองจำปาสัก¹⁴ แม้ในรัชกาลของเจ้า

⁸ เจ้าคำหมั้นวงศ์ตรัตนะ, *ตำนานเมืองหลวงพระบาง* (เวียงจันทน์: เวียงกรุง, 2507), 42.

⁹ สุรศักดิ์ ศรีสำอาง, *ลำดับกษัตริย์ลาว* (กรุงเทพฯ: สำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรมศิลปากร, 2545), 297 - 298.

¹⁰ ศักดิ์ชัย สายสิงห์, *เจดีย์ พระพุทธรูป อุบัติ่ม สิม ศิลปะลาวและอีสาน*, 100 - 101.

¹¹ สุรศักดิ์ ศรีสำอาง, *ลำดับกษัตริย์ลาว*, 305 - 306.

¹² *เรื่องเดียวกัน*, 249 - 252.

¹³ *เรื่องเดียวกัน*, 349 - 350.

¹⁴ *เรื่องเดียวกัน*, 350 - 351.

ยุติธรรมธร (คำสุก) จะมีการส่งช่างเผือกหลายเชื้อกลงมายังกรุงเทพฯ แต่หลังสิ้นรัชกาลของพระองค์ นครจำปาสักก็ตกไปอยู่ภายใต้การปกครองของฝรั่งเศสตามสนธิสัญญา¹⁵

ภาพที่ 136 สิมวัดสีพุทธะบาท เมืองหลวงพระบาง

ภาพที่ 137 เจดีย์พระแม่เจ้าปทุมมา วัดทาดหลวง เมืองหลวงพระบาง

¹⁵ เรื่องเดียวกัน, 354 - 360.

เขียนบริเวณผนังสกัดหน้าหรือสกัดหลัง

การเขียนเรื่องชมพูดีสูตรที่ผนังสกัดหน้าหรือสกัดหลังนี้พบที่พระวิหาร วัดไพชยนต์พลเสพย์ จังหวัดสมุทรปราการ และวิหารหลวง วัดมหาธาตุวรวิหาร จังหวัดเพชรบุรี สำหรับกรณีของวัดไพชยนต์พลเสพย์นั้น สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นการเขียนเรื่องนี้ขึ้นเพื่อเทิดพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เพราะหากตรวจสอบประวัติวัดจะพบว่าวัดนี้สร้างโดยสมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาศักดิพลเสพย์ สมเด็จพระกรมพระราชวังบวรสถานมงคลในสมัยรัชกาลที่ 3 ซึ่งในช่วงเวลาดังกล่าวเป็นช่วงเวลาที่ยังหลวงและวังหน้ามีความสัมพันธ์อันดีต่อกันด้วยทั้งสองพระองค์ได้เคยได้ร่วมบัญชาการทัพในคราวที่พม่าเตรียมทัพจะเข้าตีสยาม เมื่อพ.ศ. 2363 โดยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยได้โปรดให้พระเจ้าน้อยยาเธอกรมหมื่นศักดิ์พลเสพย์เป็นแม่ทัพคุมพลไปขัดตาทัพที่เมืองเพชรบุรี ส่วนพระเจ้าลูกยาเธอกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์เป็นแม่ทัพคุมพลไปขัดตาทัพที่เมืองราชบุรีและเมืองกาญจนบุรี โดยให้ยกออกจากกรุงเทพฯพร้อมกัน

เมื่อพระเจ้าลูกยาเธอกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ขึ้นเป็นพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงสถาปนาพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นศักดิ์พลเสพย์ ขึ้นเป็นสมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาศักดิพลเสพย์ด้วยเหตุดังกล่าว และได้ทรงรับบัญชาการราชการสำคัญเป็นที่ไว้วางพระราชหฤทัย พร้อมเชิญเสด็จไปเฉลิมพระราชมณเฑียรประทับอยู่ที่พระราชวังบวรสถานมงคล นอกจากนี้พระองค์ยังได้รับราชการสำคัญต่าง ๆ ในรัชกาลนี้ เช่น เป็นจอมพลไปปราบเจ้าอนุวงศ์เมื่อเป็นขบถ รวมถึงราชการอื่น ๆ เช่น การจัดการปกครองเมืองนครศรีธรรมราช เป็นต้น¹⁶ แม้จะมีเหตุกระทบกระทั่งบ้างดังกรณีของวัดบวรสถานสุทธาวาสที่ตั้งใจจะทรงสร้างเป็นยอดปราสาท มีการตระเตรียมแล้ว แต่เมื่อพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงทราบก็มีรับสั่งห้ามจนเป็นเหตุให้สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาศักดิพลเสพย์น้อยพระทัยมาก¹⁷ ก็ตาม ก็ไม่ได้ส่งผลกระทบใด ๆ ต่อความสัมพันธ์ของเจ้านายทั้งสองพระองค์นี้

อีกทั้งจิตรกรรมฝาผนังเรื่องชมพูดีสูตรที่วัดแห่งนี้ยังเขียนเอาไว้ที่ผนังสกัดหน้าเหนือช่องประตูของพระวิหาร ย่อมแสดงให้เห็นถึงการใช้ความสำคัญต่อเรื่องราวนี้มากเป็นพิเศษ เนื่องจากผนังในตำแหน่งนี้ นิยมเขียนพุทธประวัติตอนมารผจญ (ภาพที่ 138) หรือ ภาพไตรภูมิ (ภาพที่ 139) ดังนั้นจึงอาจเป็นไปได้ว่า การที่สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาศักดิพลเสพย์เลือกที่จะเขียนจิตรกรรมเรื่องนี้ไว้ในตำแหน่งนี้ น่าจะเป็นการเขียนเพื่อเทิดพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวมากกว่าเหตุผลประการอื่น

¹⁶ อรวรรณ ทรัพย์พลอย, บรรณาธิการ, “เทศนาบวรราชประวัติ,” ใน *กรมพระราชวังบวรสมัยรัตนโกสินทร์* (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม, 2556), 163.

¹⁷ อรวรรณ ทรัพย์พลอย, บรรณาธิการ, “อธิบายเรื่องตำนานวังหน้า,” ใน *กรมพระราชวังบวรสมัยรัตนโกสินทร์*, 50.

ภาพที่ 138 จิตรกรรมฝาผนังพุทธประวัติตอนमारผจญที่ผนังสกัดหน้าพระอุโบสถ วัดคงคาราม
จังหวัดราชบุรี

ภาพที่ 139 จิตรกรรมฝาผนังเรื่องไตรภูมิที่ผนังสกัดหน้าพระอุโบสถ วัดเกาะแก้วสุทธาราม จังหวัด
เพชรบุรี

ในขณะที่วัดมหาธาตุวรวิหาร จังหวัดเพชรบุรี จิตรกรรมเรื่องชมพูบดีสูตรที่ผนังสกัดหลังนี้ น่าจะถูกเขียนขึ้นเพื่อให้สัมพันธ์กับพระพุทธรูปประธานของพระวิหารหลวง¹⁸ ซึ่งเป็นพระพุทธรูปทรงเครื่อง เนื่องจากเรื่องชมพูบดีสูตรนี้เป็นเรื่องราวอันเป็นที่มาของการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องอยู่แล้ว และการเขียนจิตรกรรมฝาผนังให้สอดคล้องกับพระพุทธรูปประธานก็เป็นสิ่งที่พบอยู่ตั้งแต่สมัยอยุธยา ดังปรากฏตัวอย่างที่อุโบสถ วัดเกาะแก้วสุทธาราม จังหวัดเพชรบุรี (ภาพที่ 140) ที่มีพระพุทธรูปประธานเป็นพระพุทธรูปปางสมาธิและเขียนจิตรกรรมฝาผนังพุทธประวัติตอนมารผจญไว้ด้านหลังพระพุทธรูปประธาน แม้จะมีการเขียนรูปพระพุทธรูปเจ้าเอาไว้เรียบร้อยแล้ว แต่การเขียนในลักษณะนี้ทำให้เรื่องราวตอนนี้มีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น และการเขียนจิตรกรรมในลักษณะนี้ก็พบที่อุโบสถวัดบางขุน จังหวัดนนทบุรี (ภาพที่ 141) ซึ่งเป็นงานรัชกาลที่ 3 เช่นเดียวกันด้วย

ภาพที่ 140 จิตรกรรมฝาผนังพุทธประวัติตอนมารผจญที่ผนังสกัดหลังพระอุโบสถ วัดเกาะแก้วสุทธาราม จังหวัดเพชรบุรี

¹⁸ แสนประเสริฐ ปานเนียม, “จิตรกรรมสองยุคที่พระวิหารหลวงวัดมหาธาตุวรวิหารเพชรบุรี,” *เมืองโบราณ* 36, 1 (มกราคม - มีนาคม 2553), 111.

ภาพที่ 141 จิตรกรรมฝาผนังพุทธประวัติตอนมารผจญที่ผนังสกัดหลังพระอุโบสถ วัดบางขุน จังหวัดนนทบุรี

ลักษณะเช่นนี้ยังพบในงานรุ่นหลังลงมา เช่น จิตรกรรมในพระอุโบสถ วัดอุโปสถาราม จังหวัดอุทัยธานี (ภาพที่ 142) รวมถึงพุทธประวัติตอนอื่น เช่น ตอนห้ามพระแก่นจันทน์ ที่เขียนอยู่ภายในพระวิหารวัดแห่งเดียวกัน (ภาพที่ 143) แต่ที่วิหารนี้ใช้พระพุทธรูปประธาน ซึ่งเป็นพระพุทธรูปปางห้ามพระแก่นจันทน์ เพื่อให้สอดคล้องกับจิตรกรรมที่ผนังสกัดหลังที่เขียนเรื่องนี้โดยไม่เขียนภาพพระพุทธรูปเจ้าลงไปในจิตรกรรมฝาผนัง¹⁹

¹⁹ กวิฏ ตั้งจรัสวงศ์, “งานจิตรกรรมฝาผนังช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 -25 ภาพสะท้อนของกลุ่มชนลุ่มแม่น้ำสะแกกรัง อำเภอเมือง จังหวัดอุทัยธานี” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2552), 139.

ภาพที่ 142 จิตรกรรมฝาผนังพุทธประวัติตอนมารผจญที่ผนังสกัดหลังพระอุโบสถ วัดอุโปสถาราม
จังหวัดอุทัยธานี

ภาพที่ 143 จิตรกรรมฝาผนังเรื่องพระแก่นจันทน์ที่ผนังสกัดหลังพระวิหาร วัดอุโปสถาราม จังหวัด
อุทัยธานี

เขียนแทรกอยู่ระหว่างเรื่องราวอื่น ๆ

การเขียนเรื่องชมพูตีสสูตรในลักษณะนี้พบที่พระที่นั่งพุทไธสวรรย์ กรุงเทพมหานคร หอไตรวัดบางแคใหญ่ จังหวัดสมุทรสงคราม และวิหารวัดท่าข้าม จังหวัดเชียงใหม่ โดยงานจิตรกรรมภายในพระที่นั่งพุทไธสวรรย์เป็นการเขียนเพื่อถวายเป็นพุทธบูชา เมื่อทรงอัญเชิญพระพุทธรูปสิงห์มาเป็นพระพุทธรูปประธานภายในพระที่นั่งเมื่อปีพ.ศ. 2330²⁰ ซึ่งอีกสองแห่ง ทั้งวัดท่าข้าม จังหวัดเชียงใหม่ และวัดบางแคใหญ่ จังหวัดสมุทรสงคราม น่าจะถูกเขียนขึ้นเพื่อประดับตกแต่งอาคารเป็นพุทธบูชาเช่นเดียวกัน แต่สำหรับวัดท่าข้าม เนื่องจากภาพเขียนอยู่ในวิหาร จึงมีหน้าที่การใช้งานในการสื่อความกับชาวบ้านโดยตรง คือ สั่งสอนสิ่งที่ดีงาม ปลูกฝังค่านิยมและทัศนคติ หรือการขัดเกลาบุคคลผ่านการดูรูปเพราะสามารถรับรู้และซึมซับได้ง่าย เป็นการตอกย้ำสิ่งที่พวกเขาคุ้นเคยดีอยู่แล้วจากการฟังเทศน์หรือคำบอกเล่าของผู้ใหญ่²¹ ต่างจากจิตรกรรมในพระที่นั่งพุทไธสวรรย์เพราะพระที่นั่งองค์นี้ถูกใช้เป็นที่ตั้งพระโรงสำหรับรับแขกเมืองและประกอบพระราชพิธีต่าง ๆ ไม่ใช่ที่ ๆ คนสามัญจะสามารถเข้ามาได้ หรือจิตรกรรมในหอไตรวัดบางแคใหญ่ซึ่งเป็นพื้นที่ปิดและใช้เก็บคัมภีร์ทางศาสนาไว้ในตู้ลายทอง ไม่ใช่สถานที่ที่คนสามัญจะเข้าออกได้เช่นเดียวกัน

เขียนบนตู้พระธรรม

พบเพียงตัวอย่างเดียวคือ ตู้พระธรรมหมายเลข กท.279 ในกรณีนี้เขียนบนตู้พระธรรมน่าจะเป็นการเขียนเพื่อถวายเป็นพุทธบูชา เพราะตู้พระธรรมเป็นสิ่งที่ใช้เก็บพระสูตรหรือคัมภีร์ทางพุทธศาสนา ซึ่งมีการเขียนในหลายลักษณะ ทั้งการเขียนเฉพาะลายกระหนก ภาพสัตว์หรือทวารบาล การเขียนเฉพาะภาพเล่าเรื่อง เช่น พุทธประวัติ रामเกียรติ์ หรือการเขียนทั้งภาพเล่าเรื่องและลวดลายกระหนก ซึ่งภาพที่เขียนบนตู้นี้ไม่น่าจะมีจุดประสงค์เพื่อใช้สั่งสอน เนื่องจากตามปกติตู้เหล่านี้จะถูกเก็บอยู่ภายในหอไตร มีใช้สิ่งที่บุคคลทั่วไปจะได้ชม

จิตรกรรมฝาผนังชมพูตีสสูตรกับการแสดงภาพบ้านเมืองในอุดมคติ

ในบรรดาฉากทั้งหมดที่ปรากฏบนจิตรกรรมฝาผนังเรื่องชมพูตีสสูตร ฉากที่นิยมเขียนมากที่สุดฉากหนึ่ง คือ ฉากที่พระเจ้าชมพูตีสชมเมืองของพระเจ้าราชาธิราช ซึ่งพบในเกือบทุกแหล่งที่ปรากฏการเขียนเรื่องนี้ โดยเฉพาะวัดหรือพระที่นั่งที่สร้างด้วยเชื้อพระวงศ์หรือพระมหากษัตริย์ ได้แก่

²⁰ อภิวัฒน์ อุดลยเชษฐา, จิตรกรรมฝาผนังพระที่นั่งพุทไธสวรรย์, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2555), 140.

²¹ ภาณุพงษ์ เลหาสม, จิตรกรรมฝาผนังล้านนา (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2541), 10-11.

พระที่นั่งพุทไธสวรรย์ กรุงเทพมหานคร วัดนางนอง กรุงเทพมหานคร วัดไพชยนต์พลเสพย์ จังหวัดสมุทรปราการ วัดป่าอวภ เมืองหลวงพระบาง รวมถึงวัดที่น่าจะอุปถัมภ์โดยพระมหากษัตริย์ เช่น วัดมหาธาตุวรวิหาร จังหวัดเพชรบุรี หรือตู้พระธรรมซึ่งอาจสร้างโดยพระมหากษัตริย์ด้วย เนื่องจากในคัมภีร์สังคดียวงศ์ได้พูดถึงอันิสงส์การสร้างพระไตรปิฎกและตู้พระธรรมว่าจะส่งให้ไปเกิดเป็นพระจักรพรรดิในภพหน้า²² แต่กลับไม่ปรากฏในแหล่งที่น่าจะอุปถัมภ์โดยชาวบ้าน เช่น วัดบางแคใหญ่ จังหวัดสมุทรสงคราม หรือ หรือแม้จะมีการเขียนก็ไม่เน้นการแสดงเมืองที่ดูยิ่งใหญ่ เช่น วัดท่าข้าม จังหวัดเชียงใหม่

การที่มีความนิยมในการเขียนฉานี้เพราะฉากดังกล่าวในพระสูตรมีการบรรยายถึงบ้านเมืองที่มีความเจริญรุ่งเรืองเหนือยิ่งกว่านครอื่นใด²³ อาจเป็นการถ่ายทอดพระราชปณิธานของพระมหากษัตริย์ในสมัยรัตนโกสินทร์ที่พยายามสร้างกรุงเทพมหานครให้เหมือนเมื่อครั้งบ้านเมืองยังดี หรือในสมัยกรุงศรีอยุธยา โดยพระราชปณิธานนี้เป็นพระราชปณิธานของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชซึ่งได้รับสืบทอดต่อมาโดยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว²⁴

พระราชปณิธานนี้ สะท้อนผ่านการเขียนฉานพระนครในเรื่องชมพูดีสูตรอย่างชัดเจน เพราะมักจะแสดงด้วยภาพเมืองที่มีกำแพงหลายชั้น มีตลาดค้าขายสินค้า มีโรงช้าง โรงม้า มีปราสาทราชวังที่งดงาม เป็นเมืองที่มีความบริบูรณ์และรุ่งเรืองอย่างยิ่ง และมักจะเขียนโดยมีพื้นที่ในการเขียนมาก พระที่นั่งพุทไธสวรรย์เขียนฉานี้ในผนังระหว่างหน้าต่างหนึ่งช่อง วัดนางนองเขียนบนพื้นที่ครึ่งหนึ่งของผนังด้านขวาของพระพุทธรูปประธาน วัดมหาธาตุวรวิหารเขียนบนพื้นที่ครึ่งหนึ่งของผนังสกัดหลัง วัดไพชยนต์พลเสพย์เขียนบนพื้นที่ผนังสกัดหน้าทั้งหมด แม้แต่บนตู้พระธรรมเลขที่ กท. 279 ยังเขียนในพื้นที่ครึ่งหนึ่งของด้านหน้าตู้ เหล่านี้ล้วนแสดงให้เห็นถึงการให้ความสำคัญกับฉานนี้เป็นอย่างมาก

โดยเฉพาะอย่างยิ่งในงานศิลปะที่สร้างในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งเพิ่งจะผ่านพ้นยุคแห่งการสร้างบ้านแปงเมืองและภาวะสงครามใหญ่น้อย บ้านเมืองเริ่มเข้าสู่ยุคแห่งความสงบร่มเย็นอย่างแท้จริง²⁵ การแสดงภาพเมืองอันสงบสุขรุ่งเรืองจึงเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงปณิธานของพระองค์ในเรื่องการพยายามฟื้นฟูความยิ่งใหญ่เมื่อครั้งกรุงเก่าในกลับมาได้เป็นอย่างดี อีกทั้งยังอาจเป็นการแสดงภาพของกรุงศรีอยุธยาในจินตนาการของพระบาทสมเด็จพระ-

²² สมเด็จพระพันรัตน์, **สังคดียวงศ์** (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2521), 509 - 518.

²³ มหาชมพูดีสูตร. ใน **ท้าวมหาชมพู ตันตำนานพระพุทธรูปทรงเครื่อง**. 21 - 29.

²⁴ ศักดิ์ชัย สายสิงห์, **งานช่างพระนั่งเกล้า** (กรุงเทพฯ: มติชน, 2551), 12.

²⁵ เรื่องเดียวกัน, 8.

พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวด้วย เนื่องจากพระองค์เป็นพระมหากษัตริย์ในราชวงศ์จักรีที่ประสูติในแผ่นดินรัตนโกสินทร์ โดยประสูติ ณ พระราชวังเดิมเมื่อวันที่ 31 มีนาคม 2330 ดังนั้นพระองค์จึงไม่เคยเห็นกรุงศรีอยุธยามาก่อน

แนวคิดเหล่านี้ น่าจะถูกส่งต่อไปยังวัดป่าฮวก เมืองหลวงพระบาง ซึ่งปรากฏการเขียนฉานนี้ที่ผนังสกัดหน้าถึง 2 ใน 3 ส่วน และผนังฝั่งซ้ายของพระพุทธรูปประธานถึงครึ่งหนึ่ง โดยอาจเป็นความพยายามในการแสดงภาพบ้านเมืองหลวงพระบางในอุดมคติของพระเจ้าจันทรเทพประเทศคุณ เมื่อครั้งบ้านเมืองยังรุ่งเรืองเพราะอาณาจักรล้านช้างในยุคสมัยนั้นแตกออกเป็น 3 อาณาจักร คือ อาณาจักรล้านช้างหลวงพระบาง อาณาจักรล้านช้างเวียงจันทน์ และอาณาจักรล้านช้างจำปาสัก ไม่ได้รวมเป็นหนึ่งและเจริญรุ่งเรืองเหมือนในรัชกาลของบุรพกษัตริย์ เช่น สมเด็จพระไชยเชษฐาธิราช หรือ พระยาสุริยวงศาธรรมิกราช ซึ่งถือเป็นยุคทองของอาณาจักรล้านช้าง

การเสื่อมถอยของคติเรื่องชมพูบดีสูตร

ในสมัยรัชกาลที่ 3 งานจิตรกรรมฝาผนังเริ่มมีการปรับตัวทั้งในเรื่องของเทคนิคและเรื่องราวที่นำมาเขียน มีการผสมผสานระหว่างแนวความคิดอย่างเก่าคือเรื่องราวแบบปรัมปราคติ อันได้แก่ชาดก พุทธประวัติที่แสดงด้วยท่าทางแบบนาฏลักษณ์ที่ผสมผสานความสมจริงบ้างกับแนวคิดอย่างใหม่ตามแนวทางสังขนิยมแบบตะวันตก ทำให้เกิดการเขียนภาพที่มีความสมจริงอย่างเป็นเหตุเป็นผลมากขึ้น เช่น ภาพรายละเอียดของผู้คน วิถีชีวิต ทิวทัศน์ อาคารบ้านเรือน ที่ถูกเขียนสอดแทรกเข้าไปมากขึ้นกว่าเดิม²⁶ เรื่องราวที่ปรากฏมีทั้งเรื่องราวแบบปรัมปราคติดั้งเดิมแต่มีการให้รายละเอียดมากขึ้นและมีการคิดเรื่องราวเพิ่มขึ้น เช่น ประวัติพระอดีตพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า พระสาวกสาวิกา หรือเรื่องชมพูบดีสูตร นอกจากนี้ยังมีการปรากฏของภาพชาดกนอกนิบาต วรรณคดีและภาพเรื่องราวแบบจีน เช่น สามก๊กหรือลายเครื่องตั้ง²⁷

ในช่วงปลายรัชกาลที่ 3 เริ่มการความเปลี่ยนแปลงในกลุ่มชนชั้นนำบางกลุ่มที่ให้ความสำคัญกับความสมจริงอย่างสังขนิยมมากขึ้น เริ่มมีการตั้งคำถามกับเรื่องราวทางศาสนาบางเรื่อง เช่นสมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาศักดิพลเสพย์ ซึ่งมีพระราชปฤจฉาเกี่ยวคัมภีร์คฤหะ เช่น สิวชัย เวสสันดรคฤหะ หรือ

²⁶ สันติ เล็กสุขุม, **จิตรกรรมไทยสมัยรัชกาลที่ 3: ความคิดเปลี่ยน การแสดงออกก็เปลี่ยนตาม** (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2548), 78.

²⁷ ศักดิ์ชัย สายสิงห์, **พุทธศิลป์รัตนโกสินทร์** (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2556), 420 - 421, 456 - 465.

ธนัญชัยบิณฑิตถึงโทษของผู้เทศน์และผู้ฟังรวมถึงควรจะทำลายเสียให้หมด²⁸ แม้พระเถระจะตอบ พระราชปุจฉาว่ายังควรเก็บไว้เพราะยังมีเนื้อความที่อ้างอิงพระพุทธรูปอยู่บ้าง²⁹ แต่ก็แสดงให้เห็นถึง มุมมองต่อพุทธศาสนาที่เริ่มเปลี่ยนแปลงไป

เมื่อเข้าสู่สมัยรัชกาลที่ 4 เกิดความเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญในงานจิตรกรรมฝาผนังทั้ง เทคนิคการเขียนที่มีความสมจริงตามแนวคิดสังขนิยมแบบตะวันตกมากขึ้น และเรื่องราวที่ปรากฏใน จิตรกรรมฝาผนังแบบปรัมปราติดั้งเดิม เช่น พุทธประวัติ ชาดก ไตรภูมิถูกลดความสำคัญลงและให้ ความสำคัญกับเรื่องราวที่สมจริงและจับต้องได้ เช่น ประวัติพระพุทธรูป กิจวัตรของพระสงฆ์ ภาพปริศนาธรรม ดังปรากฏหลักฐานในวัดที่สร้างโดยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เช่น วัด บวรนิเวศ-วิหาร (ภาพที่ 144) อันเป็นผลมาจากโลกทัศน์แบบวิทยาศาสตร์ของตะวันตกที่เน้นความ จริงเชิงประจักษ์ ทำให้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปฏิเสธแนวคิดโบราณหลาย ประการ ทั้งแนวคิดเรื่องไตรภูมิ หรือ การสั่งสมบาปมีอันเป็นเรื่องราวที่เหนือจริง ดังปรากฏการสั่ง ห้ามมิให้มีการเทศน์เรื่องราวนอกพระไตรปิฎก เช่น พระมาลัย³⁰ ซึ่งแนวคิดเหล่านี้ส่งต่อไปยัง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงเห็นว่าชาดกเป็นเพียงนิทานที่แต่งขึ้นและไม่สมจริง³¹ หรือเจ้านายพระองค์อื่น เช่น สมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ที่มองเรื่องพระมาลัยว่า “ท่านผู้รณาเรื่องพระมาลัยจะไม่ปกตคณ ความเป็นไปที่ท่านกล่าวล้วนแต่ผิดธรรมดาจะเป็นไปไม่ได้ ทั้งนี้ แต่กระนั้นคนก็ยั้งเชื่อถือกันมาก น่าประหลาดอยู่”³² จิตรกรรมฝาผนังที่อุปถัมภ์โดยราชสำนัก ในรัชกาลนี้จึงไม่ปรากฏการเขียนเรื่องราวตามปรัมปราติดั้งแต่ปรากฏเรื่องราวอย่างใหม่ เช่น การเขียน

²⁸ พระราชปุจฉาในชั้นกรุงรัตนโกสินทร์ตั้งแต่รัชกาลที่ 1 - รัชกาลที่ 5, เล่ม 2

(กรุงเทพฯ: ครุสภา, 2513), 79 - 80.

²⁹ เรื่องเดียวกัน, 82.

³⁰ สัมภาษณ์ ศานติ ภักดีคำ, อาจารย์ประจำภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ผู้เชี่ยวชาญด้านเรื่องเขมรทั้งประวัติศาสตร์และ วรรณกรรม, 14 กรกฎาคม 2559.

³¹ พัสสิริ เปรมกุลนันท์, “จิตรกรรมฝาผนัง : พระราชประสงค์รัชกาลที่ 4 เรื่องจริยวัตร สงฆ์” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย ศิลปากร, 2552), 11 - 22.

³² สมเด็จฯเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ และพระยาอนุমানราชธน, “บันทึกความรู้ ต่างๆ,” ศิลปากร 4, 1 (พฤษภาคม 2503): 15.

ภาพเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ เช่น วัดราชประดิษฐ์สถิตมหาสีมาราม (ภาพที่ 145)³³ ทำให้ความรับรู้เกี่ยวกับเรื่องชมพูตีสูตโดยราชสำนักค่อย ๆ เสื่อมหายไป เหลือเพียงเจ้านายบางพระองค์ที่สนใจศาสตร์นี้ เช่น สมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมพระยาตำราภิธานภาพ³⁴ หรือสมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์³⁵ ยังรู้จักเรื่องชมพูตีสูตนี้อยู่ โดยยังหลงเหลือความนิยมในท้องถิ่น เช่น ภาคใต้³⁶ และอาจรวมถึงทางเหนือดังปรากฏหลักฐานจิตรกรรมฝาผนังที่ทำข้าม จังหวัดเชียงใหม่ (ภาพที่ 40 – 42)

ภาพที่ 144 จิตรกรรมฝาผนังเรื่องปริศนาธรรม วัดบวรนิเวศวิหาร กรุงเทพมหานคร

³³ ศักดิ์ชัย สายสิงห์, พุทธศิลป์รัตนโกสินทร์, 421 - 427.

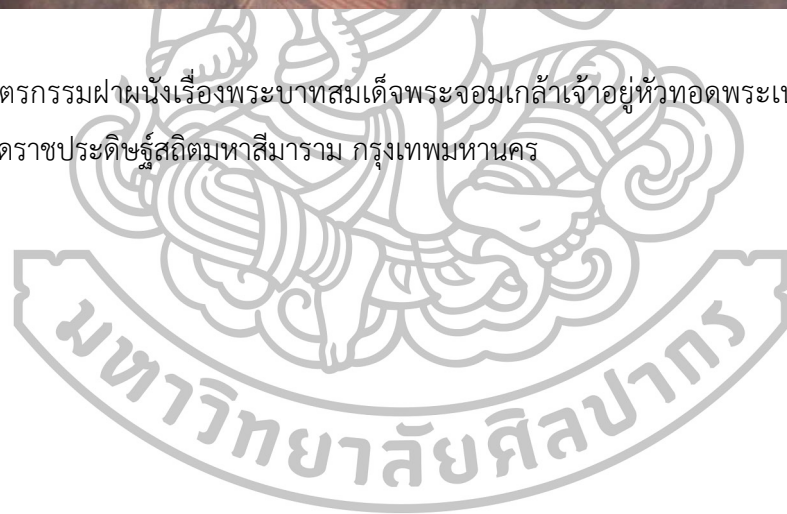
³⁴ สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระยาตำราภิธานภาพ, “อธิบายเรื่องท้าวมหาชมพู,” ใน เรื่อง ท้าวมหาชมพู (กรุงเทพฯ: โสภณพิพิธธรรมานุกร, 2464), ก - ข.

³⁵ สมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์, จดหมายระยะทางไปมณฑลราชบุรี (กรุงเทพฯ: ศิวพร, 2516), 7.

³⁶ ณัฐา คุ่มแก้ว, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์วรรณกรรมภาคใต้เรื่องพระยาชมพู” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาจารึกภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2552) 114 - 119.

ภาพที่ 145 จิตรกรรมฝาผนังเรื่องพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทอดพระเนตรสุริยุปราคา
วัดราชประดิษฐ์สถิตมหาสีมาราม กรุงเทพมหานคร

บทที่ 6

สรุป

ชมพูบดีสูตรเป็นพระสูตรซึ่งเป็นเรื่องราวและที่มาหนึ่งของการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่อง ซึ่งได้รับอิทธิพลจากพระสูตรเรื่องมหากปิณะหรือมหากัปผิณะ ซึ่งเป็นเรื่องราวที่พบในอินเดีย จีน ทิเบตและมองโกเลีย แต่มีเนื้อหาที่แตกต่างกันเล็กน้อย แต่แม้ว่าคำภีร์เรื่องนี้จะพบทั้งในประเทศพม่า ไทย ลาว และกัมพูชา หลักฐานงานจิตรกรรมฝาผนังที่เขียนเรื่องดังกล่าวกลับพบเฉพาะในประเทศไทยและลาวเท่านั้น จากการศึกษาแหล่งที่เขียนจิตรกรรมฝาผนังเรื่องนี้ทั้งหมด 8 แหล่ง ทั้งพระที่นั่ง วัดและตู้พระธรรมโดยตรวจสอบกับเนื้อหาของพระสูตรที่พบในพื้นที่ที่ปรากฏจิตรกรรมฝาผนังเหล่านั้นและประวัติวัดรวมถึงงานศิลปกรรมอื่น ๆ ที่มีความสัมพันธ์กันทำให้พบประเด็นสำคัญต่าง ๆ ดังนี้

1. จิตรกรรมฝาผนังเรื่องชมพูบดีสูตรทั้ง 8 แหล่งมีลักษณะการแสดงออกที่คล้ายคลึงกัน อันเนื่องมาจากเนื้อหาในพระสูตรซึ่งมีแก่นและเนื้อเรื่องหลักที่คล้ายกันอย่างมาก ความแตกต่างที่ปรากฏจึงมีเพียงเล็กน้อยอันเป็นผลมาจากเนื้อหาปลีกย่อยของเรื่องชมพูบดีสูตรในแต่ละท้องถิ่นที่มีความแตกต่างกันรวมถึงฝีมือของช่างในแต่ละท้องถิ่น

2. จิตรกรรมฝาผนังเรื่องชมพูบดีสูตรนี้นิยมเขียนเรื่องราวในช่วงต้นของพระสูตรมากกว่า เนื่องจากเนื้อหาในช่วงต้นมีความรูประดมสามารถจับต้องและแสดงเป็นจิตรกรรมฝาผนังได้ง่ายกว่าเนื้อหาในส่วนท้ายของพระสูตรซึ่งเป็นเรื่องราวแบบนามธรรม ดังนั้นจิตรกรรมฝาผนังเรื่องนี้จึงนิยมเขียนไปจนถึงตอนที่พระเจ้าชมพูดีเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าเท่านั้น เพราะฉากนี้ถือเป็นฉากที่สำคัญที่สุดของพระสูตรนี้

3. จิตรกรรมฝาผนังเรื่องชมพูบดีสูตรในแต่ละแหล่งเขียนขึ้นมาภายใต้แนวคิดการเขียนที่แตกต่างกันตามแหล่งที่พบและประวัติการสร้างของแหล่งนั้น ๆ วัดนางนองและวัดป่าฮวกเขียนขึ้นภายใต้แนวคิดพระจักรพรรดิราชาเนื่องจากทั้งสองแหล่งถูกเขียนขึ้นในวัดที่มีตำแหน่งที่ตั้งที่พิเศษและมีประวัติการสร้างที่สัมพันธ์กับพระมหากษัตริย์พระองค์สำคัญ คือ พระเจ้าจันทระเทพประภาคุณและพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว วัดมหาธาตุวรวิหารเป็นการเขียนขึ้นเพื่อให้สอดคล้องกับพระพุทธรูปประธานที่เป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องอันเป็นลักษณะที่พบมาแล้วตั้งแต่อยุธยาตอนปลาย ในขณะที่วัดไพชยนต์พลเสพย์เขียนขึ้นเพื่อเกิดพระเกียรติเพราะสัมพันธ์กับประวัติของผู้สร้างคือ สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาศักดิ์พลเสพย์และเรื่องนี้ถูกเขียนขึ้นที่ผนังสกัดหน้าซึ่งเป็นผนังที่ใช้เขียน

เรื่องราวสำคัญ ๆ สำหรับพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ วัดบางแคใหญ่และวัดท่าข้ามเป็นการเขียนขึ้นเพื่อถวายเป็นพุทธบูชา แต่วัดท่าข้ามมีหน้าที่ในการสั่งสอนเพิ่มขึ้นอีกประการหนึ่ง และการเขียนเรื่อง ชมพูดีสูตรบนตู้พระธรรมก็เป็นการเขียนเพื่อถวายเป็นพุทธบูชาเช่นเดียวกันและแสดงถึงแนวคิดของ อานิสงส์การสร้างตู้พระธรรมที่จะส่งผลให้ได้ไปเกิดเป็นพระจักรพรรดิในภพหน้า

4. จากการปรากฏความนิยมในการเขียนฉากเมืองของพระเจ้าราชาธิราช (พระพุทธเจ้า) อย่างอลังการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสถานที่ที่สร้างขึ้นหรืออุปถัมภ์โดยพระมหากษัตริย์อาจเป็นความต้องการของพระมหากษัตริย์พระองค์นั้น ๆ ในการแสดงภาพของบ้านเมืองเมื่อครั้งยังดีหรือบ้านเมืองในอุดมคติของพระมหากษัตริย์พระองค์นั้น ๆ เนื่องจากในยุคสมัยที่มีการสร้างสถานที่เหล่านั้นอยู่ในช่วงที่บ้านเมืองกำลังฟื้นตัวทำให้เกิดความโหยหาความยิ่งใหญ่เมื่อครั้งอดีต

อย่างไรก็ดี การศึกษาในครั้งนี้เป็นเพียงการสุ่มค้นคว้าเพียง 3 ฉบับจากจำนวนหลายฉบับที่พบในพื้นที่เหล่านั้น รวมถึงพระสูตรในพื้นที่อื่น เช่น พม่า กัมพูชา หรือภูมิภาคอื่นของประเทศไทย เช่น ภาคตะวันออกและภาคใต้ และยังไม่ได้ตรวจสอบคัมภีร์มหากปิณสูตรฉบับเถรวาทที่อาจเป็นที่มาของพระสูตรเรื่องชมพูดีสูตรด้วย นอกจากนี้ยังอาจมีแหล่งจิตรกรรมฝาผนังเรื่องชมพูดีสูตรที่ยังไม่ถูกค้นพบหรือยังไม่ได้รับการตรวจสอบทั้งในประเทศไทยและประเทศลาว รวมถึงในประเทศอื่น ๆ เช่น ประเทศพม่าและประเทศกัมพูชาด้วย รวมถึงความสัมพันธ์กับความนิยมในการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องซึ่งเป็นวิธีการแสดงคติเรื่องชมพูดีสูตรอีกวิธีหนึ่ง จึงเป็นประเด็นที่ควรมีการศึกษาและตรวจสอบต่อไปเพื่อให้ประเด็นเกี่ยวกับเรื่องชมพูดีสูตรในงานศิลปกรรมมีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

- กวิฏฐ์ ตั้งตรีสว่างศ์. “งานจิตรกรรมฝาผนังช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 – 25 ภาพสะท้อนของกลุ่มชนลุ่มแม่น้ำสะแกกรัง อำเภอเมือง จังหวัดอุทัยธานี.” วิทยานิพนธ์ปริญญาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2552.
- กรมพระราชวังบวรสมัยรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม, 2556.
- กรมศิลปากร. โครงการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังเร่งด่วนในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 6. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2529.
- _____. พระพุทธประวัติจากจิตรกรรมฝาผนังพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรุงเทพฯ. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา, 2515.
- ก่องแก้ว วีระประจักษ์ และนิยะดา ทาสคณธ์, ผู้เรียบเรียง. **ตุลย์ทอง ภาค 2**. เล่ม 3. กรุงเทพฯ: หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร, 2529.
- กองพุทธศาสนาสถาน **ประวัติวัดหัวราชอาณาจักร**. เล่ม 1. กรุงเทพฯ: กอง, 2525.
- _____. **ประวัติวัดหัวราชอาณาจักร**. เล่ม 9. กรุงเทพฯ: กรม, 2533.
- ความสัมพันธ์ระหว่างล้านนา ล้านช้าง กรณีศึกษาศิลปกรรมในเมืองเชียงใหม่และหลวงพระบาง**. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2544.
- จดหมายเหตุวัดพระเชตุพนสมัยรัชกาลที่ 1-4**. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2552.
- เจ้าคำหมั้นวงศ์รัตนชะ. **ตำนานเมืองหลวงพระบาง**. เวียงจันทน์: เวียงกรุง, 2507.
- เชษฐ ติงส์อุชลี. **สัตตมหาสถาน : พุทธประวัติตอนเสวยวิมุตติสุขกับศิลปกรรมอินเดียและเอเชียอาคเนย์**. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2555.
- ณัฐภัทร จันทวิช. **กรมพระราชวังบวรสถานมงคลกับงานศิลปกรรมตามแบบพระราชนิยม** กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2545.
- ณัฐา คุ่มแก้ว. “การศึกษาเชิงวิเคราะห์วรรณกรรมภาคใต้เรื่องพระยาชมพู.” วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต สาขาวิชาจารึกภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2552.
- ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมพระยา, ผู้เรียบเรียง. **เรื่องประดิษฐานพระสงฆ์สยามวงศ์ในลังกาทวีป**. กรุงเทพฯ: มติชน, 2546.
- เด่นดาว ศิลปานนท์. “จิตรกรรมฝาผนังหอไตรวัดบางแคใหญ่.” **ศิลปากร** 56, 2 (มีนาคม-เมษายน 2556): 36-47.

เพ็ญสุภา สุขคตะ. “การศึกษาภาพจิตรกรรมในพระอุโบสถวัดนางนองวรวิหาร.” วิทยานิพนธ์
ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย
ศิลปากร, 2533.

ภาณุพงษ์ เลหาสม. **จิตรกรรมฝาผนังล้านนา**. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2541.

มณฑลชิตา โมสาลียานนท์. “ร่องรอยของคติพุทธศาสนามหายานในจังหวัดนครศรีธรรมราช
ก่อนพุทธศตวรรษที่ 19.” วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดี
สมัยประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2554.

รวมบทความของศาสตราจารย์ ร.ต.ท. แสง มนวิฑูร. กรุงเทพฯ: พิษณุ, 2517.

รัตนปัญญาเถระ, พระ. **ชินกาลมาลีปกรณ์**. แปลโดย แสง มนวิฑูร. พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพฯ:
รำไทยเพรส, 2550.

รุจยา อากาศ. “ข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับประวัติรูปแต้มวัดป่าฮวก หลวงพระบาง.” เอกสาร
การสัมมนาโครงการอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังวัดป่าฮวก, 2540.

เรื่องท้าวมหาขมพู. กรุงเทพฯ: โสภณพิพรรฒธนากร, 2464.

วัดนางนอง. กรุงเทพฯ: มติชน, 2558. พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พระเทพสิทธิเวที
25 เมษายน 2558.

วัฒน์ จุฑาวิภาต. **เทคนิคการวาดภาพจิตรกรรมไทย**. เล่ม 1. กรุงเทพฯ: เอเชีย เพรส, 2557.

ศักดิ์ชัย สายสิงห์. **งานช่างพระนั่งเกล้า**. กรุงเทพฯ: มติชน, 2551.

ศักดิ์ชัย สายสิงห์. **เจดีย์ พระพุทธรูป ฮูปแต้ม สิม ศิลปะลาวและอีสาน**. กรุงเทพฯ: มิวเซียมเพรส,
2555.

_____. **พระพุทธรูปในประเทศไทย : รูปแบบ พัฒนาการและความเชื่อของคนไทย**.

กรุงเทพฯ: ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2556.

_____. **พุทธศิลป์รัตนโกสินทร์**. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2556.

ศานติ ภัคดีคำ. “จิตรกรรมฝาผนังเรื่อง “ท้าวมหาขมพู” พระอุโบสถวัดนางนองวรวิหาร.”

เมืองโบราณ. 32, 3 (กรกฎาคม – กันยายน 2549): 32 – 63.

ศานติ ภัคดีคำ, ศาสตราจารย์ ดร., อาจารย์ประจำภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก

คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. สัมภาษณ์, 2 พฤศจิกายน 2558.

สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์. **สมุดภาพจิตรกรรมฝาผนัง : วัดในจังหวัดสมุทรสงคราม**. กรุงเทพฯ:

สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์, 2551.

สนั่น รัตนะ. “จิตรกรรมฝาผนังฝีมือช่างรัชกาลที่ 3 ในหอพระไตรปิฎก วัดบางแคใหญ่.”

เมืองโบราณ. 34, 4 (ตุลาคม – ธันวาคม 2551): 1 – 4.

สมโภชวัดมหาธาตุวรวิหาร จ.เพชรบุรี ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาครบ 500 ปี. เพชรบุรี:

เพชรภูมิการพิมพ์, 2552.

สลิลทิพย์ ตียาภรณ์. “งานช่างไทใหญ่ : กรณีศึกษางานจิตรกรรมฝาผนังภายในวิหารวัดท่าข้าม อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาประวัติศาสตร์ ศิลปะ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2546.

สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ. เล่ม 4. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์, 2542.

สันติ เล็กสุขุม. จิตรกรรมไทยสมัยรัชกาลที่ 3: ความคิดเปลี่ยนการแสดงออกก็เปลี่ยนตาม.

กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2548.

_____. ศิลปะอยุธยา : งานช่างหลวงของแผ่นดิน. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2542.

สาโรชน์ บัวพันธุ์งาม. “การศึกษาเชิงวิเคราะห์คัมภีร์อวทาน – ศตกะ.” วิทยานิพนธ์ปริญญา ดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาสันสกฤต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2556.

สุรศักดิ์ ศรีสาอาง. ลำดับกษัตริย์ลาว. กรุงเทพฯ: สำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรมศิลปากร, 2545.

สุนนท์ ปาลกวงศ์ ณ อยุธยา และ คณะ. รายงานการวิจัย “ศึกษาศิลปกรรมแบบประเพณี ในจังหวัดเพชรบุรี”. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2545.

แสนประเสริฐ ปานเนียม. “จิตรกรรมสองยุคที่พระวิหารหลวงวัดมหาธาตุวรวิหาร เพชรบุรี.”

เมืองโบราณ. 36, 1 (มกราคม – มีนาคม 2553): 108 – 114.

หริณโรจน์ เหลือหลาย, ผู้ปริวรรต, Sumphupati, เข้าถึงเมื่อ 2 ธันวาคม 2558, เข้าถึงได้จาก <http://www.laomanuscripts.net/en/texts/12680#14>

หริณโรจน์ เหลือหลาย, อาภาโสเม ฉายแสงจันทร์ และชาญวิชิต ทุมโหมง, ปริวรรต, Sumphupati, เข้าถึงเมื่อ 2 ธันวาคม 2515, เข้าถึงได้จาก <http://www.laomanuscripts.net/en/texts/3873#3>; <http://www.laomanuscripts.net/en/texts/3873#16>

อภิวันท์ อุดุลพิเชษฐ. จิตรกรรมฝาผนังพระที่นั่งพุทไธสวรรย์. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2541.

Alexandra Green. ภัณฑารักษ์แผนกเอเชียที่ British Museum. สัมภาษณ์, 5 มิถุนายน 2558.

Peter Skilling, Ph.D. นักวิชาการของ EFEO. สัมภาษณ์, 9 มีนาคม 2559.

ภาษาต่างประเทศ

Griswold, A. B., "Note of the Art of Siam, No.5. The Convention of Jambupati."

Artibus Asiae. XXIV, 3-4 (1961): 295-298.

Stanley Frye. **Sutra of the wise and the foolish.** Dharamshala: Library of Tibetan Works and archives, 1981.

Thiripyanchai U Mya. "**The Origin of the Jambupati Image**" Report of the director of Archaeology survey for the year ending.

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ – สกุล ธนภัทร์ ลิ้มหิสนัยกุล
ที่อยู่ 83 – 85 ถ.สุขสวัสดิ์ แขวงราษฎร์บูรณะ
 เขตราษฎร์บูรณะ กรุงเทพมหานคร 10140

ประวัติการศึกษา

- พ.ศ. 2552 สำเร็จการศึกษาชั้นพื้นฐานที่โรงเรียนสารสาสน์วิเทศศึกษา
พ.ศ. 2555 สำเร็จการศึกษาปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ศิลปะ
 (เกียรตินิยมอันดับ 1) คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร
พ.ศ. 2556 ศึกษาต่อในระดับปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์ศิลปะ
 บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

